2010-03
Jrg. 41. no. 3 April '10
Prijs losse nummers: € 3,50

De Vrijdenker

Maandblad van Vereniging de Vrije Gedachte

SJAAK VAN DER VELDEN

Noodkreet van een socialistische atheïst

Rob Arnoldus — *Ik ben een verantwoordelijke burger*

Hans Koekoek — *Hoe zit dat met mensen?*

Mededelingen van de redactie

Vertrek Suzanne de Veld

Suzanne de Veld heeft onze redactie verlaten. Na enkele jaren aan De Vrije Gedachte verbonden te zijn vond ze het tijd voor een nieuwe horizon. Suzanne heeft veel betekend voor de vereniging, niet in de laatste plaats voor dit maandblad. Ze had een belangrijke stem in het ontwerp en de huisstijl en was daarnaast verantwoordelijk voor de lay out van het blad. Wij bedanken Suzanne voor haar inzet en wensen haar een mooie voortzetting van haar loopbaan elders toe.

Inbraak

Onlangs is bij een inbraak helaas onze computer ontvreemd. Met onder meer als gevolg dat we dit april nummer niet met de gebruikelijke software konden produceren hetgeen u terug kunt vinden in een afwijkende lay out en hier en daar een ander lettertype. Ook is een groot deel van de notenapparaten gesneuveld; die zijn evenwel bij de redactie op te vragen.
Ook de eindcontrole van het maart nummer was niet meer mogelijk door deze inbraak waardoor er enkele storende foutjes zijn blijven staan. Wij rekenen op uw begrip hiervoor.

COLOFON

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte**, opgericht in 1856 onder de naam **De Dageraad**.

Redactie
Jan Bontje, eindredacteur
Paul Hopster
Marcel Klein
Wim de Lobel
Enno Nuy, hoofdredacteur

Adres redactie en secretariaat
Postbus 1087, 3000 BB Rotterdam
Antwoordnummer 20522, 3020 WB Rotterdam
T 010 476 89 86
E redactie@devrijegedachte.nl
W www.devrijegedachte.nl
Gironummer P274551

Kosten
Lid met abonnement € 50,--
Lid zonder abonnement € 20,--
Student-lid (t/m 25 jaar) € 10,--
Abonnement € 33,--
Prijs losse nummers € 3,50

Kopij
Reacties en nieuwe bijdragen worden zeer op prijs gesteld. Alleen digitaal aanleveren

Druk
BGS, Schiedam
ISSN: 1872-1478

De redactie van De Vrijdenker wijst erop dat meningen door auteurs verkondigd niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

Inhoud

Noodkreet van een socialistische atheïst 2
SJAAK VAN DER VELDEN

Ik ben een verantwoordelijke burger 6
ROB ARNOLDUS

Terug naar Ithaca 8
WIM DE LOBEL

Evolutie en antibiotica 11
TOOS VAN NOORDWIJK – VAN VEEN

De comeback van god - boekbespreking 11
SONJA DE SCHAEPDRYVER

De actualiteit van John Stuart Mill 13
JAN BONTJE

Mijn meest morbide oorlogservaring 14
JOHANNES BOOYS

Het recht op individuele zelfbeschikking 16
FLORIS VAN DEN BERG

Het zal je god maar wezen (4) 21
JAN VAN DER WERFF

Ik mis iets…. 24
PETER WATERDRINKER

Sergeant Meijer 27
LEON WECKE

Strijd tegen en tussen openbarings-godsdiensten en ongeloof 29
PAUL HOPSTER en JAN BONTJE

Verlossers naast god – boekbespreking 34
MARLEEN VAN DER GUGTEN

Veganisme gezond? 36
PAUL HOPSTER

Jouw strijd tegen religie 37
FRANS COUWENBERGH

Waarom ik geen vrijmetselaar word 41
ANTON VAN HOOFF

Haiku Bontje 41
JAN BONTJE

Dubbele moraal 42
JAAP VAN DEN BORN

Hoe zit dat met mensen? 43
HANS LOUIS KOEKOEK

Achter gesloten deuren – Laurence Rees 44
SONJA DE SCHAEPDRYVER

Een ex-moslim werd lid van DVG 46
ANTON VAN HOOFF

Don't shoot the messenger 47
FLORIS VAN DEN BERG

To insult or not to insult, that's the question 51
ENNO NUY

Boekenlijst De Vrije Gedachte 52

Vrijdenkersdag 2010

29 mei Universiteit van Humanistiek Utrecht

m.m.v. Anton van Hooff, Bas Haring, Floris van den Berg, Maarten van Rossum, André Klukhuhn, Frans Bijlsma en Rob Tielman.

Het volledige programma volgt in onze mei editie, zie ook www.devrijegedachte.nl/agenda

Noodkreet van een socialistische atheïst

SJAAK VAN DER VELDEN, 1954, Rotterdam, historicus, werkzaam bij het wetenschappelijk bureau van de SP. Sjaak van der Velden is gepromoveerd op een onderzoek naar stakingen in Nederland. Zijn laatste boek verscheen onder de titel *125 jaar Marx. Denken over zijn betekenis voor de 21e eeuw.*

Het godsgeloof speelt weer een duidelijke rol in het maatschappelijk debat. Door de komst naar West-Europa van miljoenen moslims zijn geloofsuitingen in de openbare ruimte weer ruim aanwezig. Zij maken duidelijk dat een deel van de bevolking niet seculier is. Veel mensen nemen aanstoot aan uitingen van religie maar laten het gaan als het om moslims gaat. Verkwanselen socialisten hiermee hun eigen gedachtegoed niet?

Natuurlijk was het geloof niet verdwenen, maar het was vrijwel onzichtbaar. Nonnen droegen geen specifieke kledij meer en kerkklokken op zondag zagen we als folklore. Godsdienst is echter weer terug. Gebruikmakend van de aandacht voor religie die de islam heeft veroorzaakt, betreden ook fundamentalistische christenen het maatschappelijke strijdveld vaker. Linkse politici gaan hiermee vol begrip om. Neem de uitspraak van ex PvdA-minister Vogelaar dat ze er geen problemen mee heeft als lokale overheden financiële steun geven aan islamitische instellingen. Een van de lachwekkendste miskleunen op dit terrein was het weghalen van het kruis van de mijter van sinterklaas om de 'anderen' niet voor het hoofd te stoten. En die 'anderen' waren niet de niet-gelovigen die tegen dat kruis aan moesten kijken, nee, het betreffende PvdA/GroenLinks gemeentebestuur bedacht zelf dat moslims aanstoot zouden nemen aan dat kruis. Dat zijn toch heel andere geluiden dan aan het begin van de vorige eeuw klonken. Franc van der Goes (1859-1939) schreef toen dat socialisten weliswaar niet de gelovigen of hun opvattingen, maar wel de religieuze instellingen moesten bestrijden[1].

Dit artikel handelt over de opstelling van links tegenover de heropleving van godsdienst en dan vooral van de politieke islam. De opbouw is als volgt. Allereerst geef ik kort weer hoe de oude socialisten rond 1900 tegenover religie stonden. Vervolgens is er aandacht voor het kenmerkende van de heersende monotheïstische religies in ons land. Het derde deel behandelt het gewelddadige karakter van de godsdiensten en het risico van een bondgenootschap. Ten slotte probeer ik de volgens mij ideale houding van links te ontlenen aan algemene socialistische normen en waarden. In een conclusie wordt alles kort samengevat.

1. De oude socialisten en godsdienst

Negentiende eeuwse socialisten trokken vaak fel van leer tegen godsdienst. Dat kwam doordat kerkgenootschappen veel macht hadden. Weliswaar waren ze door de Franse Revolutie gekortwiekt, maar daarmee was de macht die kerken uitoefenden op het denken van mensen nog niet verdwenen.

De opkomende arbeidersbeweging, een kind van de Franse Revolutie, ontmoette al snel weerstand vanuit kerkelijke kring. Want terwijl socialisten naar een egalitaire wereld streefden die geregeerd werd door de rede, overheerste binnen de kerken een romantisch verlangen naar een wereld waarin godvruchtige mensen harmonieus samenleefden. De katholieke en protestantse leiders trokken een scherpe scheidslijn tussen zichzelf en de socialisten.

De sociale kwestie

Op 15 mei 1891 kwam paus Leo XIII met de encycliek *Rerum Novarum* over de '*sociale quaestie*' en de opkomst van het socialisme. De paus is voor rooms-katholieken sinds 1870 onfeilbaar in zijn uitspraken. Dat maakt deze encycliek belangrijk voor de houding van katholieken binnen de arbeidersbeweging. Leo XIII erkende dat arbeiders ten prooi waren gevallen aan 'onmenselijke praktijken van hun meesters en aan een bandeloze concurrentie-zucht'[2]. De socialistische oplossing, omzetting

1 F. v.d. Goes, Iets over godsdienst en socialisme, in: *De Nieuwe Tijd* 1903, pp. 114-127, p. 127

2 *Encycliek van onzen allerheiligsten vader Paus Leo XIII over den toestand der werklieden*, Zwolle 1931

van het kapitaal in gemeenschappelijk bezit, wees de paus af met een beroep op de natuur en de bijbel. De mens is ouder dan de staat, dus moet de mens ook zonder staat zijn problemen oplossen. In Deuteronomium V:21 staat bovendien: "*Gij zult de huisvrouw van Uwen naaste niet begeren, noch zijn huis, noch zijn akker, noch zijn dienstknecht, noch zijn dienstmaagd, noch zijn rund, noch zijn ezel, noch iets van alles wat hem toebehoort.*" Dus arbeiders mogen de rijkdom van hun 'baas' niet begeren; kapitaal en arbeid moeten samenwerken en elkaar niet bestrijden. Komen de proletariërs toch in opstand, dan moet het staatsgezag tussenbeide komen, want de eerste plicht van de staat ligt in bescherming van de privaateigendom. Om de arbeiders te vrijwaren van de '*onrechtvaardige en ondraaglijke tyrannie*' van socialisten moesten zij zich organiseren in katholieke bonden. Veertig jaar later schreef de nieuwe paus een vervolg. Daarin staat eenvoudig: '*stakingen zijn verboden*'[3] - geen bijzonder standpunt in een tijd waarin rechts aan een flinke opmars bezig was. In Italië waren de fascisten van Mussolini aan de macht en zij verwerkelijkten het christelijke ideaal van een staat zonder arbeidersstrijd. Stakingen werden verboden en door overleg diende de economie te worden bestierd.

In 1891vond ook het Christelijk-Sociaal Congres plaats om duidelijkheid te verkrijgen over de protestants-christelijke opvattingen over het sociale vraagstuk. Protestanten hebben het in dit opzicht moeilijker dan katholieken, want binnen het protestantisme zijn de gemeenten veel autonomer. Ook uit de conclusies van het congres[4] klinkt het terugverlangen naar de tijd van voor de Franse Revolutie; verwerping van het nieuwe en herstel van het vergane. Een romantische visie op de organische samenleving van de gildentijd, gegrondvest op goddelijke beginselen, dát wilde het congres.

Een moeizame strijd voor socialisten

Tegen deze opvattingen moesten de socialisten, die probeerden om de arbeiders tot verzet tegen het bestaande aan te zetten, opboksen. Steevast vonden zij de kerkelijke autoriteiten op hun pad. Daarom ontwikkelden veel socialisten een felle afkeer van het geloof. Het geloof was niet alleen een stelsel van opvattingen over de wereld, maar stelde zich op als behoeder van het bestaande of zelfs als promotor van een terugkeer naar wat was geweest. Voor socialisten was het duidelijk dat de kerken een obstakel waren in de strijd voor een rechtvaardige samenleving.

In het praktische vakbewegingswerk bleek dit ook. De eerste vakverenigingsmannen waren ervan overtuigd dat het noodzakelijk was dat alle werklieden zich in één organisatie verenigden om voor hun belangen op te komen. Al in een vroeg stadium besloten veel gelovige arbeiders echter, meestal onder druk van hun geestelijk leiders, dat ze zich beter konden aansluiten bij een vakvereniging van hun eigen geloof. Overigens was het niet zo dat de confessionele vakbonden de belangen van hun leden links lieten liggen.

Joden en moslims

Eind negentiende eeuw waren er ook door joden geleide vakverenigingen, vooral onder de Amsterdamse diamantbewerkers. Deze stonden aan de wieg van de moderne vakbeweging zoals het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV), de voorloper van de FNV. Ook waren veel joodse vakbondactivisten actief in linkse politieke partijen. Het ging om sterk geseculariseerde joden, dus opvattingen over de relatie geloof - socialisme kunnen we aan hun optreden niet ontlenen. Overigens lijkt het erop dat de meeste rabbijnen het recht op staking erkennen. Wel dienen stakers hun actie aan bindende arbitrage te onderwerpen als ze het algemeen belang dreigen te schaden.[5]

Tegenwoordig belijdt een klein deel van de Nederlandse arbeidersklasse de islam. Er bestaat geen islamitisch standpunt over vakbonden en stakingen. Volgens een overlevering heeft Mohammed gezegd dat het uitbetalen van lage lonen een grote zonde is. Ook kaartte hij het belang aan van het op tijd betalen van het salaris met de woorden: "... geef de arbeider zijn salaris,

3 De tekst van deze encycliek is te vinden in (geloof het of niet): W. Banning & J. Barents, *Socialistische documenten*, Amsterdam 1952, p. 141

4 H. Amelink, *Onder eigen banier. Beknopt overzicht van het ontstaan en de ontwikkeling der Christelijke vakbeweging in de begin-periode na de oprichting van de eerste Christelijke vakvereeniging en van de geschiedenis van de oprichting van het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland*, Utrecht 1950, p. 12

5 David J. Schnall, *By the sweat of your brow. Reflections on work and the workplace in classical Jewish thought*, Hoboken 2001, p. 162

nog voor zijn zweet uitdroogt. "[6] Het lijkt er op dat het overgrote deel van de islamitische schriftgeleerden niets tegen vakbewegingen heeft, zolang deze de samenleving maar niet omver willen werpen. Een goed voorbeeld daarvan is de houding die de Islamitische Broederschap in 1977 innam tegenover de Egyptische stakers die het voortbestaan van het regime in gevaar brachten. De Broederschap veroordeelde de arbeidersstrijd.[7]

De 'ongeacht clausule'

Multatuli, zelf geen socialist, was in die dagen zeer populair. Zijn *Gebed van den onwetende* hing bij menig socialist (en vrijdenker) aan de muur. Dit gedicht gaf zijn weerzin tegen het geloof weer. Weerzin, vanwege het feit dat grote delen van de bevolking onder erbarmelijke omstandigheden leefden. In navolging van Multatuli gingen veel socialisten van het eerste uur over tot een fanatiek atheïsme.

Zo sprak de gewezen dominee Ferdinand Domela Nieuwenhuis zich in de felste bewoordingen uit tegen de godsdienst. Binnen socialistische kring bestond wel compassie met al die dolende zielen die hun heil zochten in het niet-bestaande, maar ondertussen het bestaande in al zijn slechtheid niet mochten bestrijden. Zie de volgende uitspraak van Adrianus van Emmenes, een radicale socialist, over onderkruipende gelovige arbeiders: "Wij moeten, dat spreekt vanzelf, de ellendige onderkruiperij bestrijden met alle kracht, die in ons is, doch gevoelen medelijden met deze menschen, die door honger in de maag en ingestompte vrees voor hel en vagevuur in 't hoofd, overal invliegen, waar een grijpstuiver te verdienen is."[8]

De meeste socialisten waren ervan overtuigd dat de godsdiensten moesten worden bestreden, want Kerk, Kapitaal, Kazerne en Kroeg hielden de arbeiders af van een betere samenleving. Binnen de vakbeweging waren velen er echter van overtuigd, dat de belangen van de arbeiders puur materieel zijn en niet afhankelijk van ideologie. Om voor gelovigen een opening te maken en de verdeeldheid te bestrijden, kwam men met de 'ongeacht clausule'. Iedereen kon meestrijden in de vakbond ongeacht zijn of haar opvattingen over politiek of godsdienst. Binnen de sociaal-democratie kreeg deze opvatting steeds meer aanhang, maar radicale socialisten hielden vast aan de bestrijding van (georganiseerde) godsdienst.

Kerkelijke leiders waren ook niet enthousiast over de 'ongeacht clausule'. Socialisten konden dan wel beweren dat ze de algemene belangen van de werknemers wilden vertegenwoordigen, maar veel gelovige arbeiders vreesden dat de socialisten toch zouden proberen hen voor hun karretje te spannen. Daarom bleven zeer veel socialisten ervan overtuigd dat ze het geloof moesten bestrijden. Het ging daarbij uitdrukkelijk om het instituut Kerk dat gelovige mensen manipuleert. Wat mensen denken en geloven is het probleem niet, maar wel dat mensen hun opvattingen in handen leggen van geestelijk leiders. Hun invloed op de gewone gelovigen is bijzonder groot in de monotheïstische wereldgodsdiensten.

2. Monotheïstische wereldgodsdiensten

Er bestaan zeer veel religieuze stromingen, variërend van aanbidders van bomen, stenen en dieren tot volgelingen van de Boeddha. In Nederland hebben we vooral te maken met drie monotheïstische wereldgodsdiensten. Dat zijn in volgorde van ontstaan: het Jodendom, het christendom en de islam. Volgens cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau was in 2004/5 ruim 45% van de bevolking aangesloten bij een christelijke kerk[9]. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gaat ervan uit dat er ongeveer 850.000 moslims in ons land leven, ofwel ongeveer vijf procent[10]. Het aantal Joden wordt geschat op 45.000 en is daarmee verwaarloos-baar[11].

6 Dit werd mij gemaild door Umar Mirza van www.wijblijvenhier.nl

7 Chris Harman, *De profeet en het proletariaat, Islamitisch fundamentalisme, klasse en revolutie*, Amsterdam 2004 (oorspr. 1994), p. 29

8 A. van Emmenes, *Het leven der polderjongens*, zp zj, p. 7

9 Jos Becker en Joep de Hart, *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2006, p. 30

10 Marieke van Herten en Ferdy Otten, Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland, in: *CBS, Bevolkingstrends,* 3e kwartaal 2007, p. 48-53

11 www.cidi.nl/dossiers/jg/jg.html

We dienen ons te realiseren dat deze aantallen zijn gebaseerd op wat de kerken zelf beweerden over hun aanhang (in het geval van moslims is het berekende aantal bepaald aan de hand van enquêtegegevens). De cijfers zijn vanwege de meegetelde kinderen zeer overtrokken als we iets willen weten over de overtuiging die mensen bewust aanhangen. In nauwkeuriger onderzoek daalt de kerkelijke aanhang die volgens de kerken zelf ruim 60% bedroeg, naar rond de 36%.[12] Dan hebben we het nog niet eens over kerkbezoek, want dat daalde fors de afgelopen dertig jaar. Het behoren tot een kerkgenootschap en zelfs geregeld kerkbezoek willen overigens nog niet zeggen dat iemand de dogma's van zijn of haar kerk allemaal onderschrijft. Het extreemste voorbeeld daarvan is de atheïstische dominee Klaas Hendrikse uit Middelburg.

'Ietsisme' als achterdeur

Er bestaan dus niet-gelovigen binnen de kerken, maar er zijn ook gelovigen buiten de kerken. Naast de vier op de tien mensen die behoren tot een kerkgenootschap, zijn er namelijk nog de 'ietsisten'; mensen die niet naar de kerk gaan, maar wel geloven dat er een hogere macht moet zijn. Zij leggen zich niet neer bij de gedachte dat het universum uit 'het niets' is ontstaan en beargumenteren dat het universum zo mooi in elkaar steekt dat dit niet op natuurlijke wijze tot stand kan zijn gekomen. Het ietsisme lijkt enigszins op het agnosticisme. Terwijl agnosten het echter niet weten, weten ietsisten één ding zeker: "Er is meer tussen hemel en aarde! Dat klinkt als het begin van een slechte horrorfilm, maar het is wel waar! Misschien is er geen GOD en geen *May the force be with You*, maar er is wel iets."[13]

Zelfs bij sommige christenen heeft dit idee wortel geschoten onder de aansprekende term '*intelligent design*' (ID). In een man die met een lange witte baard op een wolk zit, geloven zij niet. Maar dat ooit 'een entiteit' (dus toch die witte baard?) het heelal in werking heeft gezet, staat buiten kijf. Het lijkt hun laatste strohalm om de gedachte aan een almachtige god te redden. Volgens aanhangers van de ID heeft god niet meer alles uit klei in elkaar geknutseld zoals in Genesis te lezen valt. Volgens hen moeten we Genesis lezen als een metafoor voor het bedenken van een sluitend systeem, dat vervolgens een zet heeft gekregen en als een tol verder draait. Op de vraag wie dan die bedenker heeft gemaakt, levert ook de ID echter geen oplossing. De reguliere wetenschap doet in ieder geval nog een poging tot nadenken over het allereerste begin, al is de gedachte dat alles vanuit een singulariteit spontaan is ontstaan zeker voor leken ook niet erg overtuigend.

Als parodie op de Intelligent Design heeft Bobby Henderson het geloof in een vliegend spaghetti-monster gelanceerd[14].

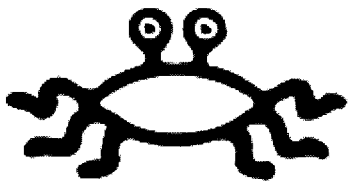

Hij kwam tot zijn 'openbaringen' naar aanleiding van een besluit van de overheid in Kansas, VS, dat ID in biologielessen moest worden onderwezen naast de evolutieleer. Henderson doorzag deze truc van de christenfundamentalisten en eiste dat zijn vliegende spaghettimonster ook zou worden onderwezen, want wie kon bewijzen dat dit monster de wereld niet had geschapen? ID lijkt onschuldig maar er zit meer achter.

Monotheïstische godsdiensten sluiten uit de aard van hun ideologie andere goden uit. Het polytheïsme heeft er over het algemeen geen moeite mee om extra goden op te nemen. Zo namen de Oude Grieken en Romeinen heel opportunistisch alles op; zelfs Jahweh en de christelijke god hadden opgenomen kunnen worden, als ze zelf niet zo exclusief waren geweest[15]. In de tien geboden staat immers te lezen: *Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben*. Geloof je dus in Jahweh of god, dan mag je geen andere goden accepteren.

Exclusiviteit

Alle drie godsdiensten zijn in het Midden-Oosten ontstaan. Joden kennen geen bekeringsdrang, maar voelen zich vooral een exclusief volk, uitverkoren door hun god. Christenen echter kennen een geschiedenis van bekeringen. Aanvankelijk nog vooral met woord en pen, maar toen ze eenmaal waren doorgedrongen in de machtscentra gebruikten de keizers dit geloof om hun eigen macht met grof geweld te vestigen. Naast de ene god kan geen andere bestaan en

12 Becker en De Hart, p. 38
13 http://ietser.ning.com/

14 zie www.venganza.org/
15 Fik Meijer, *Vreemd volk. Integratie en discriminatie in de Griekse en Romeinse wereld*, Amsterdam 2007

naast de paus en keizer als gezanten van die god kunnen geen andere heersers staan. Zo onderwierpen de keizers moordend en brandschattend Europa in naam van het christendom, zoals Arabische heersers later het Midden-Oosten in hun macht kregen met het zwaard in de ene en de koran in de andere hand. Overigens is de strijd tussen beide blokken die ook uit die tijd stamt niet zo eenzijdig verlopen als sommige aanhangers van de islam en critici van het westen beweren. Kritiek op de gewelddadige politiek van Israël en de Verenigde Staten wordt vaak vergezeld door de scheldterm 'kruisvaarder'. Zo hangen die critici een beeld op dat het Westen al sinds de eerste Kruistocht in 1096 probeert de Arabische en moslimwereld te veroveren. We kunnen ons met hetzelfde recht natuurlijk afvragen wat islamieten te zoeken hadden in Jeruzalem toen zij dat in 636 bezetten of in Spanje dat ze in 711 binnenvielen. Die invallen in vreemde gebieden vonden plaats in een tijd dat er uit de moslimwereld ook positieve zaken te melden waren, zoals het bewaren van de werken van de Griekse klassieke filosofen. Deze bloeiperiode duurde echter niet lang en fungeerde vooral als doorgeefluik van oude ideeën. Op veel originele wetenschappelijke doorbraken kunnen we ze echter niet betrappen, die lieten nog even op zich wachten.
Die doorbraken vonden plaats in het gebied dat de grootste achteruitgang had gekend, West-Europa. Hier pakte men de studie van de klassieke wereld op. Op basis van deze Renaissance ging men origineel onderzoek doen naar natuurverschijnselen en de wereld bereizen. Dit ging niet zonder weerstand van de Kerk van Rome en heel wat mensen die de geaccepteerde leerstellingen ontkenden, eindigden op de brandstapel. Omdat Europa politiek versnipperd was, was het echter mogelijk dat op sommige plaatsen de ketters vrij spel kregen. Die vrijheid werd echter met bloed, zweet en tranen bevochten. Geweld was de vroedvrouw van de intellectuele vrijheid, en tevens van de doorbraak van het kapitalisme dat begon aan een expansieve zegetocht over de wereldbol.

Het tweede en laatste deel van dit artikel volgt in de mei editie van dit blad.

NB.: Deze bijdrage is een bewerking van een artikel dat eerder verscheen in *De Gelderlander*,in het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* en in *Kritiek. Jaarboek voor socialistische discussie en analyse* (http://jaarboekkritiek.blogspot.com/) - Reacties naar sjaakvdvelden@gmail.com

Ik ben een verantwoordelijke burger

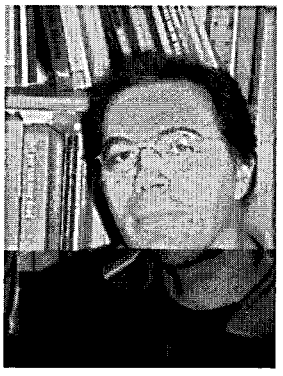

ROB ARNOLDUS (Leiden, 1962) is opgeleid als maatschappijhistoricus en werkzaam als docent/onderzoeker; heeft affiniteit met het humanistische gedachtegoed maar is geen lid van de Vrije Gedachte. Deze bijdrage is geschreven op persoonlijke titel.

Ik ben een verantwoordelijke burger. Daarom neem ik kennis van de website over het handvest Verantwoordelijk burgerschap. Ik download de brochure en word geconfronteerd met een hele reeks foto's met een flinterdunne tekst. Ik lees dat de burger zich in het handelen bewust moet zijn van de toekomst. De burger is verbonden met anderen en heeft de plicht om zijn leefomgeving en ook de democratie in stand te houden.

Onder de rubriek Actueel lees ik met belangstelling de toespraak van minister Guusje Ter Horst bij de winterconferentie jeugdgroepen. Zij komt met een indringend betoog over veiligheid. Ik lees het en het geeft mij een onveilig gevoel. Ik download vervolgens de burgerschapskalender. Die hang ik zoals altijd op het toilet. In januari lees ik dat de overheid het beste met ons voor heeft. De maand februari wordt aangekondigd met de boodschap dat wie geen Nederlands spreekt zichzelf ongelukkig maakt. Dan, begin maart, reflecteer ik op wat ik gelezen heb en sta ik stil bij de vraag of ik nog langer een verantwoordelijk burger wil zijn.
Ik richt mijn blik op de toekomst. Ik zie mezelf doorwerken tot mijn 67ste. Ik zie dat de verzorging van zieke ouder(s), ziek kind, en zieke partner voortaan niet langer bij de overheid, maar

(volledig) bij mij terechtkomt. Zo ook de zorg om de veiligheid van de leefomgeving; de zorg om de leefbaarheid van de buurt; en het voorkomen van rampen. De brandspuit heb ik vandaag drie keer gecontroleerd. De sloten van mijn huis hebben het meest recente politiekeurmerk.
Met de globalisering neemt ook de sociale ongelijkheid toe. Ik zal mij moeten ontfermen over het leed van de onrendabelen, de achtergestelden en de gestigmatiseerden. Tegelijkertijd mag ik me niet te druk maken, want ik ben hoogstpersoonlijk verantwoordelijk voor mijn leefstijl. Ik stem in met het plan van de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg om mensen die ongezond leven meer premie te laten betalen. Ik sta zelf zes maal sterker tegen kanker, want ik hou me aan de leefregels. Laat die kankeraar maar betalen!
Ik distantieer mij als verantwoordelijk burger van de dikke ander, die, als het aan mij ligt, een directieve GZ-psycholoog in de maag gesplitst krijgt. Obesitas is een modeziekte van onverantwoordelijken, of zoals GZ-psycholoog Anita Jansen e.a. constateren, een met *cognitieve therapie* te verhelpen gedragstoornis. Dit zal de dikke burger in een x-aantal kosteneffectieve en gestandaardiseerde sessies moeten worden ingepeperd. U moet anders leven en u moet anders denken. Maakt u zich niet dik, want dun is hier de mode!
Mocht ik later, ondanks alle burgerzin, toch nog kampen met een lastig lichaam, dan zal ik zonder schroom familielid en buur aanspreken om mij bij te staan. Buurman kan de boodschappen voor mij doen. Buurvrouw kan, rekening houdend met het stomaritme, mijn stoma vervangen als die niet loopt.
Overbuurman bood eerder aan mijn incontinentieluier te verschonen. Goed voorbeeld doet goed volgen. Daar heb ik – en daar hebben wij samen in onze buurt - het volste vertrouwen in! Ik toon iedere dag op verantwoorde wijze respect voor mijn medeburger. Ik bespied de buurman. Als hij de vuilniszak op het verkeerde tijdstip buiten zet bel ik tijdig de kliklijn. Ik spreek hem de volgende dag ook meteen aan op zijn gedrag. Repercussies neem ik voor lief. Ik doe iets voor mijn medemens. Ik ben niet passief, maar actief verantwoordelijk. Ik verdedig met verve het recht op vrije meningsuiting. Ik koester onze democratie. Ik ga in dialoog over de kopvoddentaks. Fatsoen moet je doen. Ik roep mijn medeburgers dagelijks op om de demonisering een halt toe te roepen! Ik werk al jaren aan mijn burgerschapcompetenties en dagelijks formuleer ik mijn persoonlijke burgerschapsdoelen. Ik optimaliseer op verantwoorde wijze mijn coping strategieën en scoor steeds hoger op de burgerschapsladder voor empathie, verbale weerbaarheid, betrokkenheid en aanspreekbaarheid.
Ik werk inmiddels twee trapjes met plezier en denk al drie trapjes positief. Ik ben al tien trapjes transparant en controleerbaar. Ik ben bereid om iedere controleambtenaar onmiddellijk binnen te laten, met of zonder voorafgaande verdenking. Ik dagdroom iedere dag. In mijn hoofd gonst het van de politiek correcte stemmen. Positief denken! Leef bij de dag! Ziekte overkomt je, verzuim is een keuze! Onderneem duurzaam! Zoek de balans! Blijf in beweging! Rust roest! Breng je stem uit! Overtref jezelf! Groet de buurman! Maak je portiek schoon! Vecht tegen kanker! Werk is een medicijn! Meedoen moet!
's Nachts, als ik de gordijnen dichttrek, de computer afsluit en de televisie uitzet (niet op stand-by laten staan, stekker ook uit het stopcontact) wordt het soms rustig. Dan verlaat ik in gedachten de *civil fatsoensociety*. In mijn dromen verhuis ik naar een land waar burgers zelf vormgeven aan *goed* burgerschap. Een *mijntopia* waar burgers zelf de handen uit de mouwen steken en zelf(s) de baas zijn over eigen buikomvang. En zelf bepalen of ze hun medeburger wel of niet aanspreken op fraude, oorlogshitserei, vriendjespolitiek, en/of een beetje fatsoen. Een land waar burgers voortdurend keuzes durven te maken en die keuzes naar zichzelf toe - en in de richting van de nabije ander - durven en kunnen verantwoorden. Een land waar burgers zelf kiezen om al dan niet te zorgen voor de demente buurvrouw. En te zijner tijd ook zelf kiezen voor de goede dood. Vrij maar wel degelijk verantwoordelijk, kent de burger van *mijntopia* noch god, noch paternalistisch kabinetsgebod.

Bronnen:

Anita Jansen, Chantal Nederkoorn, Anne Roefs, Carolien Martijn, Remco Havermans en Sandra Mulkens '*Waarom obesitas in de GGZ behandeld moet worden*'. GZ-Psychologie 2, december 2009.
Burgerschap volgen Ringo Ossewaarde, TSS juni, 2006
Ossewaarde, Ringo, *Eigen verantwoordelijkheid: bevrijding of beheersing?* Uitg. SWP Amsterdam, 2006.
Ido de Haan, *De lachspiegel van het burgerschap* in: Simonis J.B.D. e.a. (red.) *De staat van de burger - Beschouwingen over hedendaags burgerschap*, Uitg. Boom, Meppel/Amsterdam, 1992
Handvest burgerschap, verkregen via: https://www.handvestburgerschap.nl/handvest-burgerschap

Terug naar Ithaca

WIM DE LOBEL (1927, Rotterdam) timmerman/aannemer, mederedacteur anarchistisch tijdschrift De AS, autodidact filosofie en cultuur

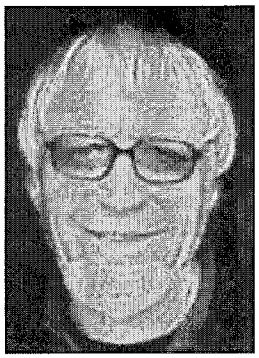

"Terug naar de bron" is het uitgangpunt van dit artikel n.a.v. Anton Hooff's interpretatie van de ontvoering van de mythische maagd Europa in het februarinummer 2010 (jrg. 41, no. 1) van de Vrijdenker. Ook wil ik een lans breken voor de wijsgerige betekenis van de oude verhalen en teksten die ons zijn overgeleverd, maar die helaas nog vaak als fantasie en onzinnig worden afgewezen.

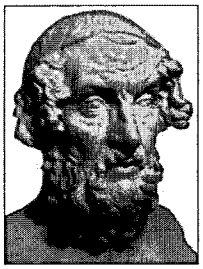

Onder de naam Homerus, een vermeende blinde Griekse dichter waarvan zelfs in de Oudheid niets met zekerheid bekend was, is ons o.a. uit de mythologie het epos van de Ilias en de Odyssee overgeleverd. Odysseus 2) 'de listige' vertrok uit zijn koninkrijk Ithaca naar Troje om de schone Helena, die door Paris was geschaakt, te bevrijden. Hij had naar haar hand gedongen. Odysseus was de bedenker van het reusachtige houten paard waarin krijgslieden werden verborgen, die door deze list Troje uiteindelijk ten val zouden brengen. Na de strijd ging de schrandere en welsprekende koning andere avonturen in de wereld tegemoet, om na tientallen jaren van omzwervingen uiteindelijk weer bij zijn gemalin Penelope in Ithaca terug te keren. De strijd om Troje (verhaald in de Ilias) en de zwerftochten van Odysseus behoren tot het overgeleverde mythologische heldenepos. Bij uitzondering worden ze herleid tot historische gebeurtenissen, zoals ook goedgelovigen veronderstellen dat de ark van Noach op de berg van Ararat terug te vinden zou zijn. Ditzelfde euvel kleeft aan het kerkelijk christendom, dat de overgeleverde deels mythologische deels wijsgerige verhalen van de Evangeliën historiseerde, die daardoor helaas massaal werden en worden begrepen als werkelijk gebeurd zijnde. Met alle nare gevolgen van dien.
Zonnemythen en dergelijke speelden een belangrijke rol. Vele zinnebeeldige helden weerspiegelen de dag- en nachtactiviteiten van de zon en diens gang tijdens de verschillende jaargetijden. Het natuurlijke gebeuren staat in het teken van een op- en neergang, zoals geboorte, leven, sterven, alsook de wederopstanding: de eeuwige wederkeer die ook een kosmisch aspect heeft. Ook aan de Jezusfiguur worden allerlei wonderlijke activiteiten toegekend die o.a. onmiskenbaar zijn te associëren met zonnemythen, zoals het kalmeren van de storm op zee (het weer dóórbreken van de zon) en het wandelen op het water (de zonnestralen op het water). Maar in de Evangeliën speelt zich echter ook een intellectualisering af, want de tweede benaming van de Jezusfiguur, Christus, staat voor de symboliek van de Logos. Ook het denken en bewustzijn zijn aan ontwikkeling onderhevig. De zinnebeeldige maagd (dus zonder maagdenvlies), bevrucht door de heilige geest, wijst op een geestelijke bewustzijnsconceptie. In het zelf-bewustzijn, waarin de universele werkelijkheid wordt weerspiegeld, wordt vanuit de denkactiviteit het inzicht geboren van het ware zijn. In de Grieks filosofische hoogstaande cultuur vormen leven en denken een eenheid: het wezen van het ware zijn spiegelt zich in en af aan de schoonheid. Het kenmerk van het naakte beeld is schoonheid en niet de erotiek. Dit in tegenstelling tot hedendaagse opvattingen. Het beroemde beeld Aphrodite van Knidos van de Attische beeldhouwer Praxiteles (4de eeuw v.o.j.) heeft een dromerige uitstraling. Tijdens de Renaissance (ruwweg van 1453- ca. 1550) is er inderdaad sprake van een vorm van wederkeer. Aanvankelijk vinden we deze vorm van denken al bij de Griekse filosoof

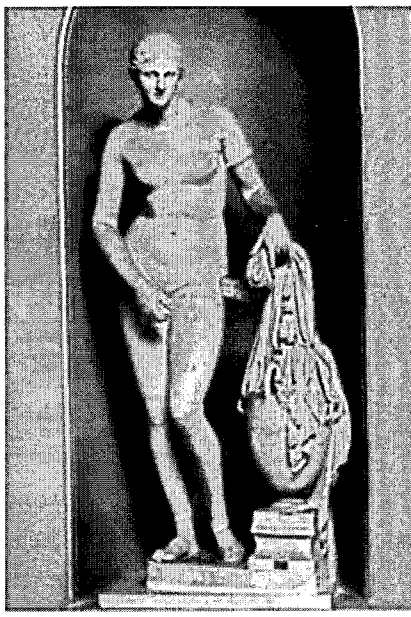

Herakleitos van Efese, die als een van de eerste vrijdenkers sprak van de alles doordringende Logos ofwel de inherente structurele logica. Maar, merkte hij op: 'Het is slechts weinigen gegeven zich in deze gedachtegang te kunnen verplaatsen.'

Waarheid en verbeelding

De oorspronkelijke mythologische verhalen hadden aanvankelijk een orale achtergrond van onder het volk verspreide verhalen en waarvan de verbeeldingskracht een belangrijk gegeven was. Duizenden jaren voorafgaand aan Homerus deden die al de ronde en op latere datum door de uitvinding van het schrift werden die opgetekend. De vroege mens leefde nog dicht in en bij de natuur en deze animistische en pantheïstische verbondenheid drukte ook een stempel op hun denkwereld. Voor hen was de natuur of de kosmos min of meer een organisch geheel waarmee zij zich sterk verbonden voelden. Zo werden natuurkrachten weergegeven in allegorische (zinnebeeldige) gestalten van dier en mens. De ons overgeleverde sterrenbeelden zijn vanuit deze zienswijze te verklaren. Daarnaast hadden die ook een praktische functie, omdat uit de loop van de zon tegen de 'achtergrond' van de dierenriem, de seizoenen konden worden afgelezen. Belangrijk bijvoorbeeld bij de beoefening van de landbouw. Maar evenals tegenwoordig speelde ook toentertijd bijgeloof deels een funeste rol. Astrologie is zo'n gegeven, dat tot op de dag van vandaag onuitroeibaar blijkt te zijn. Omdat er in zekere zin sprake is van verbeelding, waarheid en verdichting, vind ik dat we er toch voor moeten waken om de mythologische verhalen in al te letterlijke zin op te vatten. Er is meer sprake van een werkelijkheid van verhoudingen die ook tot zichzelf in verhouding staan en een rol spelen in de gevoelens en het denken van de mens.

Legende of mythe?

Anton van Hooff verwijst naar de Griek Palaiphatos (pseudoniem) uit de vierde eeuw v.o.j., die de ontvoering van de mythologische figuur Europa ophing aan handelingen van historische figuren. Opvallend is hier dat blijkbaar *legenden*, die inderdaad met historische gebeurtenissen verweven kunnen zijn, worden verward met *mythologieën*, die stoelen in een gedachtewereld en dus cultureel zijn bepaald. Er zijn echter meerdere theorieën over deze materie en het is interessant om hier wat nader op in te gaan. Ik wil hier verwijzen naar het boek 'De mythen van Griekenland en Rome. Haar oorsprong en betekenis' door de Britse historica Hélène Adeline Guerber. Het is een deel uit de onovertroffen schitterende serie betreffende de mythologie die in de twintiger en dertiger jaren van de vorige eeuw is uitgegeven. 1) De titeltekst verraadt al dat aan de verbeelding inhoudelijk aandacht wordt besteed. In het laatste hoofdstuk van genoemd boek wordt dan ook getracht om een verklaring te vinden voor diverse mythologisch gekleurde gebeurtenissen die voorkomen in mythen.

Op de interpretatie van Anton van Hooff van de ontvoering van de maagd Europa wil ik hier nader ingaan. Het betreft hier de mythe van de god Zeus, die in de gedaante van een stier, op zijn rug de maagd Europa ontvoerde. Zeus verkoos als vluchtweg de zee om na een lange tocht zijn schone last af te zetten op de kust van een nieuw land, dat hij ter ere van haar de naam Europa gaf. Interessant is dat de schrijfster Guerber voor achtergrondinformatie verwijst naar filologen en antropologen, ofwel de beoefenaars van de vergelijkende poëtische mythologie. Die zagen de betekenis van namen, die aanvankelijk uit het Sanskriet stammen, als een afspiegeling van natuurlijke gebeurtenissen. Die betekenissen van mythologische ofwel allegorische benamingen zouden zich nl. vanuit een centraal punt waarschijnlijk hebben verspreid middels volksverhuizingen, oorlogen en dergelijke. Hoewel benamingen in andere en latere culturen werden aangepast zijn toch de oorspronkelijke strekkingen en betekenissen onloochenbaar. Vandaar dat er ook sprake is van vergelijkende overeenkomsten in die gedachtewereld. Zo zijn de mythen over de zon, de maan, planeten en sterren wijdverbreid en de accenten zijn zelfs nog herkenbaar in allerlei religieuze ideeën. Zo heeft o.a. de naam Zeus (de Romeinen vereenzelvigden hem met Jupiter) een achtergrond uit het Sanskriet en betekende oorspronkelijk heldere hemel, lucht of dag en waarvan de zon een afspiegeling is. De vrouwelijke tegenhanger Hera (bij de Romeinen Juno) is de personificatie van het hemelse licht. De nachtelijke sterrenhemel echter is de reus Argus, wiens talrijke heldere

ogen de wacht hielden over de maan Io. De oergod Ouranos staat voor de verpersoonlijking van de hemel die als een sluier de gehele aarde bedekt, vergezeld met donder en bliksem. Dat de god Kronos voor tijd staat is toch geen nieuwtje? Een van de kenmerken van zonnemythen is de verbondenheid met de dageraad die door Homerus de 'rosevingerige' werd genoemd. Wat nu de ontvoering van Europa betreft volgt hier een letterlijk citaat: 'Europa is het wijdverspreide licht, geboren in Phoenicië, (het purperen morgenlicht), de dochter van Telephassa (zij die van uit de verte schijnt) weggevoerd uit haar in het oosten gelegen geboorteplaats door de lucht (Jupiter / Zeus), op de hielen gevolgd door de zon (haar broeder Cadmus) die, na een aantal landen te zijn doorgetrokken, een draak verslaat (de gewone demon van de droogte of duisternis) en eindelijk ondergaat (sterft) zonder het licht van de dageraad (Europa) ooit te hebben ingehaald.' Dit klinkt allemaal aannemelijker dan dit soort vermeende gebeurtenissen toe te schrijven aan historische figuren.

Violetkleurige dageraad

De halfgod Hercules die ook begrepen wordt als een zinnebeeld van de zon, bemint de maagd en maangodin Iole die de personificatie is van 'de violet gekleurde wolken van de dageraad'; hij moet haar spoedig verlaten voor het verder volbrengen van zijn heldendaden. Ook in een Thebaanse zonnemythe is de maagd Jocaste de personificatie van 'de violet gekleurde wolken van de dageraad'. De maagd huwt Laius (zinnebeeld van de duisternis) en zij baart haar zoon Oedipus (zinnebeeld van de zon). Zoals het noodlot besliste zal hij later nietsvermoedend zijn vader (dus de duisternis) doden. Door het raadsel van de Sfinx op te lossen en die het leven te benemen, verwierf hij de hand van de koningin, niet wetende dat hij zijn 'moeder' huwde. Nu als koning van Thebe zal hij als zonneheld toeven in de nabijheid van 'de violet gekleurde wolken' (zijn moeder de dageraad dus). Nogmaals wil ik wijzen op de personificatie, op de verbeelding, in deze allegorische verhaaltrant. Want gangbaar wordt bij een simpele en letterlijke lezing ervan, nogal eens verondersteld dat er sprake zou zijn van incestueuze relaties.

Het viooltje van de vrijdenkers

Door mijn wat meer nauwkeurige lezing van deze teksten deed ik een verrassende ontdekking. Mij werd duidelijk dat de achtergrond van ons logo, het viooltje van de vrijdenkersbeweging, een betekenisvolle mythologische achtergrond heeft. Het kleurrijke viooltje en de daaraan gekoppelde zinnebeeldige benaming *dageraad* blijken onlosmakelijk met elkaar verbonden te zijn. Die oude vrijdenkers hadden blijkbaar gezinspeeld op een oeroud klassiek gegeven en in samenhang met het kleurrijke viooltje een symbolische inhoud gegeven aan de Dageraadbeweging en het vrijdenken. Terugblikkend vloeien heden en verleden in elkaar over in een zinvolle verbeelding van 'de violetkleurige dageraad'.
Terug naar de bron: Terug naar Ithaca!

Noten:

1) 1. H.A. Guerber (bewerkt door Dr. B.C. Goudsmit), De mythen van Griekenland en Rome. Haar oorsprong en betekenis. Uitgever: W.J. Thieme & Cie. Zutphen.

2) 2. Odysseus: Oudgrieks: Ὀδυσσεύς of ook wel Ὀδυσεύς, Nederlandse uitspraak: Odíssuis werd door de Romeinen in het Latijn Ulixes (Ulysses) genoemd.

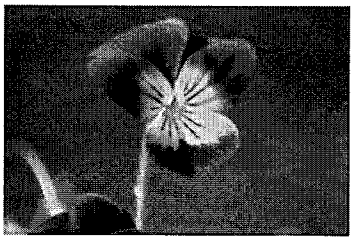

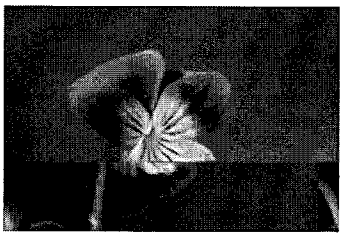

Evolutie en antibiotica

TOOS VAN NOORDWIJK – VAN VEEN, (1923 Bosch en Duin) bioloog.
Voorheen lid van Provinciale Staten en wethouder onderwijs in Hilversum naast voorzittersfuncties op het gebied van onder andere vrouwenbelangen en internationaal natuurbeschermingsgebied

Als bioloog verbaas ik mij al heel lang over mensen die het bestaan van evolutie ontkennen. En na het Darwin Jaar is dat nog steeds zo.

Mijn vraag bij zo'n gesprekje is meestal "Heb je wel eens gehoord van het verschijnsel dat bacteriën resistent kunnen worden tegen antibiotica?" De reactie beperkt zich vaak tot een verbaasd gezicht. Dat resistent worden van bacteriën "de evolutie" op een presenteerblaadje laat zien, is voor veel mensen nog steeds een gedachtesprong te ver. Men weet dat antibiotica geneesmiddelen zijn bij bepaalde infectieziekten en dat de patiënten instructie die daarbij hoort is "Je moet de kuur wel afmaken."

Waarom moet dat? Antibiotica zijn gifstoffen waar bacteriën nog minder goed tegen kunnen dan mensen. Ze gaan er zelfs dood van en daardoor wordt de patiënt beter. Nu zijn er altijd van die uitzonderlijk sterke exemplaren die de gifaanval overleven. En die bacteriën planten zich voort, in een reusachtig tempo. Tenslotte hebben ze bijna alle voor het antibioticum erg gevoelige exemplaren in het lichaam van de patiënt verdrongen. Deze *resistente* exemplaren kunnen wèl overleven in het vergiftigde milieu (het bloed van de patiënt). De kuur moet daarom doorgaan tot alle bacteriën dood zijn, ook die welke zich net aan het antibioticum begonnen aan te passen. Anders werkt het "geneesmiddel" een volgende keer niet meer, want de oorspronkelijke ziekteverwekkende bacteriën zijn geëvolueerd tot een variant die zich niets van de antibiotica aantrekt. Evolutie op een presenteerblaadje in de ziekenkamer!

De comeback van god

Een boekbespreking

SONJA DE SCHAEPDRYVER (1947, Erembodegem (België)) is lerares ethica en publiciste

Nu het eerste decennium van de 21ste eeuw op zijn eind loopt, is het tijd om terug te blikken op de bepalende figuren en gebeurtenissen van de nieuwe eeuw. Ik doe een gokje en zet met stip op nummer één: 11 september 2001, de dag dat de Twin Towers tegen de vlakte gingen en Osama bin Laden zijn visitekaartje gaf aan de wereld.

Wie maakte tegelijk zijn triomfantelijke terugkeer? Inderdaad: god, de man - ik noem hem voor het gemak even zo - die bij deze terreurdaad aangeroepen werd. Alle rechtgeaarde gelovigen zullen onmiddellijk tegenwerpen dat zijn naam in dezen compleet misbruikt werd, maar feit is dat god of allah de afgelopen jaren nadrukkelijk in beeld is gekomen. God is inderdaad bezig aan een *comeback*. Op zijn minst is dat merkwaardig, want de meeste intellectuelen waren het aan het eind van de 20ste eeuw eens over ten minste één zaak: de invloed van de religie zou in de 21ste eeuw sterk tanen. NIET DUS! Over die terugkeer en over hoe het verder moet met de religies is zopas een boek verschenen:
'God is Back' van J. Micklethwait en A. Wooldridge. Wie zijn deze beide heren? Beiden werken als journalist bij *'The Economist'* en

beiden bekennen meteen schuld. '*We sloten ons toen aan bij de moderne, westerse intellectuelen die aan het einde van de 20ste eeuw het erover eens waren dat de moderne mens god ontgroeid was.*' De trendsettende boeken in die periode keken naar de wereld door een seculiere lens. Zo was er *'Het einde van de geschiedenis en de laatste mens'* van Francis Fukuyama waarin de triomf van het liberalisme en de secularisatie voorspeld werden. En in *'Diplomacy'*, het standaardwerk van Henry Kissinger, kwam het woord religie niet één keer voor.
Hoe kwamen Micklethwait en Wooldridge tot 'inkeer'? Het inzicht kwam er in 2004, toen ze na *'The right nation'*, hun succesvolle werk over conservatief Amerika, een boek wilden schrijven over religie. Hun uitgangspunt was: op religieus vlak zijn de VS een uitzondering. In de rest van de wereld geldt de regel: *hoe moderner een samenleving wordt, hoe minder behoefte ze heeft aan religie.* Maar naarmate de twee de wereld rondreisden stelden ze vast dat de VS helemaal niet de uitzondering vormen. Integendeel, het buitenbeentje is het goddeloze West-Europa. In de rest van de wereld groeit en bloeit de religie. Vooral hun reizen in China, waar doe-het-zelf-kerken als paddestoelen uit de grond schieten, openden hen de ogen. '*In 2050 kan China het grootste moslimland en het grootste christelijke land ter wereld zijn. Op dit moment telt China al meer christenen dan leden van de communistische partij. Vooral de protestantse kerken zijn er bijzonder succesvol en dat komt doordat de Chinese elite zich spiegelt aan Amerika*', aldus Micklethwait en Wooldridge. Ze verwijzen naar een essay *) van Zhao Xiao, een econoom die werkt voor de Chinese overheid. In dat essay is één van zijn belangrijkste conclusies dat de sleutel van het economisch succes van de VS niet ligt in zijn natuurlijke rijkdommen of zijn economisch systeem maar wel in zijn kerken. Die kerken houden Amerika samen.

De auteurs zijn er ook van overtuigd geraakt dat de factoren die verondersteld werden religie op termijn overbodig te maken, zoals democratie, de vrije markt, de technologische revolutie, juist helpen bij de groei van religie. Want ook op dit vlak geeft Amerika het voorbeeld: in de VS heerst namelijk de vrije markt voor religies. Iedereen kan er een kerk starten en juist dat verschijnsel maakt dat religie er veerkrachtig is. Het is dan ook geen toeval dat vooral de pinkstergemeenschappen en de charismatische bewegingen, die goed inspelen op de moderniteit, zo succesvol zijn. Dit in tegenstelling tot het rooms-katholicisme. De laatste twee pausen hebben vooral geprobeerd de moderniteit katholiek te maken in plaats van het katholicisme te moderniseren.
Micklethwait, een katholiek, en Wooldridge, een atheïst, willen geen oordeel uitspreken over de groeiende invloed van religie. Ze stellen het als volgt: '*Wij stellen enkel vast dat die groei er is en dat het voor beleidsmakers verstandig is om daar rekening mee te houden, want religie kan een gevaarlijke kracht zijn in de politiek.*' Dat hebben die beleidsmakers nog altijd niet goed geleerd. Een van de typerende voorbeelden die de auteurs hieromtrent geven is dat van Gary Bald die in 2005 hoofd was van de contraterrorisme-cel van de FBI. Op de hem gestelde vraag wat het verschil is tussen soennieten en sjiieten, kon hij geen antwoord geven, wat zijn totale onwetendheid over de islam illustreert.
Zoals al eerder werd gesteld hebben de auteurs niet de ambitie een oordeel uit te spreken over religie. Hun boek is in de eerste plaats een indrukwekkende analyse van religie als sociologisch en politiek fenomeen. Ook voor een atheïst interessant om te lezen.

*) '*Market economies with churches and market economies without churches.*'

John Mickletwait & Adrian Wooldridge, *God is Back*, Penguin Books, 2009, 416 pp.
ISBN 978 0713999020

Vrijdenkersdag 2010

29 mei Universiteit van Humanistiek Utrecht

m.m.v. Anton van Hooff, Bas Haring, Floris van den Berg, Maarten van Rossum, André Klukhuhn, Frans Bijlsma en Rob Tielman.

Het volledige programma volgt in onze mei editie, zie ook www.devrijegedachte.nl/agenda

De actualiteit van John Stuart Mill

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist en redacteur van De Vrijdenker.

Heeft de 19de eeuwse filosoof John Stuart Mill ons nog iets te zeggen? Als een mede door de marxiaanse maar ook libertaire wol geverfde politiekdakloze 'sociaalhumanist' en vrijdenker zeg ik volmondig: ja. Mill heeft wel degelijk dingen gezegd die ook nu nog opgeld doen. Sterker: juist nu opgeld doen, want terwijl we als mensheid de aarde vrijwel leeggeplunderd hebben, geeft Mill de remedie tegen de ziekte die het ongebreidelde kapitalisme is.

Einde aan de groei

Allereerst laat ik Mill zelf aan het woord. *'Eenzaamheid, in de zin van vaak alleen zijn, is onmisbaar voor het geven van werkelijke inhoud aan overpeinzingen of aan het karakter; en eenzaamheid beleefd te midden van de schoonheid en grandeur van de natuur is de wieg van die gedachten en aspiraties die niet alleen een onmisbaar goed betekenen voor de enkeling, maar waar ook de samenleving slecht buiten zou kunnen. Bovendien is er voor de mens maar weinig bevrediging te vinden in het aanschouwen van een wereld waarin niets van de vrije en ongetemde natuur is overgebleven: als elke bunder land waarmee dat maar enigszins mogelijk is in cultuur wordt gebracht voor voedselproductie; als ieder stukje wildernis, elke bloeiende zoom is ondergeploegd; als alle viervoeters en vogels die niet als nuttig huisdier gebruikt kunnen worden, uitgeroeid zijn omdat zij anders mee-eten van het voedsel dat de aarde biedt; als iedere haag of overbodige boom is gerooid, en als er vrijwel geen plaats meer over is gebleven waar een wilde bloem of heester groeien, kan zonder gevaar gewied te worden in naam van verbetering van de landbouw. Als de aarde zo door een ongebreidelde groei van welvaart en bevolking ontdaan wordt van alles wat haar aangenaam en fraai maakt, als zij al wat schoon is verliest, alleen maar om een grotere, maar niet een betere of gelukkiger bevolking te onderhouden, dan hoop ik met heel mijn hart, met het oog op het nageslacht, dat men tevreden zal zijn met stilstand, lang voordat de omstandigheden tot een stopzetten van de groei dwingen. – Het is nauwelijks nog nodig op te merken dat een stationaire toestand van kapitaal en bevolking geen stilstand voor de ontwikkeling van de mens betekent. Er zou net zoveel ruimte blijven als altijd voor geestelijke cultuur, voor morele en sociale vooruitgang; net zoveel ruimte voor het verbeteren van de Kunst om te Leven, ja zelfs een veel grotere kans daartoe, wanneer de geest der mensen niet meer in beslag genomen wordt door de kunst om vooruit te komen.* De sociale klasse waartoe Mill behoorde heeft uiteraard ook de laatste woorden van dit citaat mede bepaald; uitzonderingen daargelaten hadden de arbeiders en hun gezinnen in die tijd niet eens de gelegenheid om vooruit te komen; hun leven bestond uit overleven. De socialistische filosoof en econoom Karl Marx (1818-1883) zou als een van de belangrijkste theoretici van het socialisme, de arbeidersklasse van de negentiende eeuw middelen verschaffen om zich te verheffen, te emanciperen.

Ecocide

Wat bij het citaat van Mill onmiddellijk opvalt, is de niet mis te verstane afwijzing van de ongebreidelde groei die het kapitalisme kenmerkt. Het zijn tegenwoordig de neoliberale economen en politici vanaf de jaren 1970 tot nu die een dergelijke ongebreidelde groei bepleitten en bepleiten: laat alles aan de markt over en de mensheid zal al haar problemen oplossen! De werkelijkheid is anders. Het einde van de groei waarvoor Mill pleitte is door de Club van Rome in 1972 wetenschappelijk onderbouwd in het rapport *De grenzen aan de groei*. Zelfs al zijn sommige conclusies bijgesteld of is een aantal voorspellingen niet uitgekomen, dan nog valt op de algemene conclusie niets af te dingen: *we moeten af van economische groei*. De ecologische en economische crisis maakt het bepleiten van (nog meer) marktwerking en (steeds meer) groei tot een uitlokking tot '*ecocide*', moord

op de natuur en het milieu en uiteindelijk de mensheid.

Afgezien van de economische en ecologische argumenten, die veruit de allerbelangrijkste zijn, valt bij het citaat van Mill ook op dat het voor het geestelijk welzijn van de mens beter is de natuur en het milieu te beschermen. Een geforceerd voorbeeld kan dit verduidelijken: denkt u zich in hoe een mens zich voelt die 24 uur per dag leeft in een ruimte zonder ramen, óf hoe iemand zich zou voelen die enkele uren per dag kan wandelen en ontspannen in een natuurlijke, vrije omgeving. Is het werkelijk zo moeilijk zich voor te stellen dat het behoud van de natuur een bittere noodzaak is voor het welbevinden van de mens?

Conclusie

Nog een ander aspect van Mill's opvattingen is, wat een latere tijdgenoot van hem, de in Cuba geboren Franse journalist Paul Lafargue (1842-1911), schoonzoon van Karl Marx, het *recht op luiheid* noemde. Weliswaar hebben zijn schoonvader en vele socialisten en vrijdenkers van diverse pluimage, samen met de arbeiders- en vakbeweging, er nadien voor gezorgd dat dit recht op luiheid deels is gerealiseerd, maar waarom zouden we nu nog veertig uur per week (of langer) werken tot we 65 (of straks wellicht 67) zijn?

Technisch gezien kan de productie zo worden ingericht dat we in veel minder tijd hetzelfde produceren. Mechanisering, automatisering en robotisering zijn daarbij nuttige hulpmiddelen. En veel producten zijn volslagen overbodig, dus dat maakt de keuze eigenlijk nog makkelijker... Korter werken per dag, kortere werkweken, langere vakanties, op 1, 4 en 5 mei iedereen vrij, eerder met pensioen: het is allemaal mogelijk. Met als praktische resultaten ondermeer: in sommige bedrijfstakken meer ploegen per dag die korter werken (dus meer werkgelegenheid), minder werkstress dus minder arbeidsverzuim en minder medische kosten, minder files met dus minder milieuverontreiniging, minder last van korte lontjes, meer vrije tijd om tot rust te komen of om je te ontplooien d.m.v. sport, kunst, reizen, zelfstudie, lezen, schrijven, vrijwilligerswerk, noem maar op, dus minder negatieve eenzaamheid. Kortom: economisch, sociaal, cultureel, psychisch en fysiek een gezondere samenleving. Het is allemaal mogelijk, op voorwaarde dat we de economie rationeel inrichten. Dat we, om de *liberale* Mill te volgen, een einde maken aan de inmiddels volslagen krankzinnige ongebreidelde neoliberale groei. En dan hebben we het nog niet eens gehad over de mensonterende ongelijkheid op wereldschaal die de kapitalistische groeiziekte veroorzaakt...

Mijn meest morbide oorlogservaring in 1943

JAN BUYS, (1930 Geleen) organisatie adviseur

Het was aan het begin van de zomervakantie, dat wij met ons hele gezin, met zes kinderen (aangevuld met een logeetje en nichtje Gemmie, een dochter van ome Wim uit Cuyk) vanuit Den Bosch vertrokken om een dagje te ravotten in het prachtige natuurgebied de Vughtse hei. Het was lekker warm weer en die vijf kilometer lopen waren zelfs voor mijn vijfjarig jongste broertje een peulenschilletje.

Wij konden onze lol niet op: boompje klimmen, pootje baden in de ondiepe Lunetten en 's-middags zouden we gaan zwemmen in de eindeloos grote IJzeren Man. Ik was een beetje verliefd

op Gemmie (zij was 11 en ik bijna 13) en dat maakte het hele gebeuren voor mij nog wat spannender. Als je iets geks deed of zei, dan had je bij Gemmie altijd succes, want dan kreeg zij prompt de slappe lach, een gegiechel waar zelfs mijn zorgelijke moeder niet geheel immuun voor bleek te zijn en het versterkte bovendien mijn verliefdheid.
Voor het hoogtepunt van de dag (de picknick), koos mijn vader een rustig en schaduwrijk plekje, zo'n honderd meter vanaf een opvallend hoog hek van prikkeldraad, dat dwars door het dennenbos liep en waarop rode bordjes waren bevestigd met levensgrote, geelgekleurde doodskoppen er op en waarschuwingen dat het hier ging om een streng verboden gebied. Wij waren in die tijd gewend aan dat soort dingen en bovendien had toen iedereen, en wij dus ook, dag en nacht trek in eten. Er werd dus een versleten tafellaken op de dennennaalden gelegd, mijn moeder haalde alles wat we maar lekker vonden uit haar boodschappentas en na het verplichte gebed (een "Onze Vader" en een "Wees Gegroet" met de ogen stijf dicht) gaf mijn vader het commando: "Aanvallen maar"!
Juist toen ik mijn eerste kleffe oorlogsboterham met suiker op had en Gemmie weer een aanval van de slappe lach kreeg, werd onze aandacht getrokken door een vreemdsoortig geluid, dat in eerste instantie deed denken aan een kudde blatende schapen. Toen dat lugubere en angstaanjagende geblèr dichterbij kwam, bleken die schapen mensen te zijn en dat geblaat en geblèr was het droevige geluid van huilende kinderen. Ook hoorden we de stemmen van boos schreeuwende mannen en plotseling zagen we tussen de kale dennenstammen door, een meer dan honderd meter lange stoet van slecht geklede, magere mensen, die zich traag en treurig voortbewogen, moeizaam sjouwend met grauwwitte zakken op hun gekromde ruggen. Als ik me goed herinner waren het toch in hoofdzaak vrouwen die hun kinderen hadden meegebracht. Kinderen van mijn leeftijd, maar ook kinderen die veel jonger waren en die elkaar al huilende aan de hand vasthielden. Het snijdende en afgebeten gesnauw kwam uit de rauwe kelen van Duitse soldaten (SS-ers), die eruit zagen of ze naar het front gingen: helm op en behangen met patroontassen, veldflessen en steelhandgranaten. Ze hielden hun geweren horizontaal in de aanslag, alsof zij te doen hadden met een stelletje levensgevaarlijke boeven. Uit hun geschreeuw en gescheld bleek duidelijk dat ze geen genoegen namen met het trage tempo waarmee de treurige stoet van Joodse mensen zich voortbewoog.
Toen de naargeestige optocht uit ons gezichtveld was verdwenen, viel er in ons gezin een akelige stilte. Niemand zei een woord en niemand kon nog een stuk oorlogsbrood door zijn keel krijgen. Mijn vader zat nors en somber voor zich uit te staren en op de wangen van Gemmie biggelden grote tranen, en deze keer beslist niet van het lachen.
Het was dacht ik mijn oudste broer die de stilte doorbrak, door aan mijn ouders te vragen, waarom ze dat met de Joden deden. Mijn vader haalde met een wanhopig gezicht zijn schouders op en mijn moeder keek net zo beschaamd, alsof mijn broer gevraagd had waar de kindertjes vandaan kwamen. Toch zei ze na een langdurige aarzeling heel dapper: "Tja... ze zeggen dat de moffen dat doen omdat de Joden Christus aan het kruis geslagen hebben en daarvoor worden zij nou door god gestraft....." Dat leek mij een voor de hand liggende verklaring, want mensen die gezondigd hebben moeten daar toch voor boeten, dat is logisch en dat had ik ook altijd op school zo geleerd. Maar toch, die huilende kinderen dan? Die kunnen Jezus toch niet aan het kruis getimmerd hebben? Bovendien kon je uit mijn vaders donkere en fel kijkende boze ogen aflezen, dat hij het met deze verklaring absoluut niet eens was, maar hij liet er geen woord over los. Nee, hij stond vermoeid op en zei: "Kom, we gaan naar huis, want de lol is er af" en daar waren wij het eigenlijk wel mee eens, hoewel de zon nog hoog aan de hemel stond.
Op dat moment beseften wij nog niet welk gruwelijk en onomkeerbaar lot deze huilende Joodse mensenkinderen tegemoet gingen, noch dat zij moesten boeten voor iets waar ze part noch deel aan hebben gehad. Iets met de kruisiging van ene Jezus Christus, tweeduizend jaar geleden, waarvan het nog maar de vraag is of die wonderlijke figuur ooit bestaan heeft.
Nu, achteraf, kan en mag ik van mijzelf mijn leven lang niet meer vergeten, dat ik als gelovige roomskatholiek, met het accepteren van zo'n onnozele en volstrekt onrechtvaardige schuldverklaring, mede verantwoordelijk ben voor de wreedaardige vernietiging van 6 miljoen volstrekt onschuldige medemensen: mannen, vrouwen én kinderen.

Uit: *WEERBARSTIGE WREEDAARDIGE WAANWIJSHEID* door Johannes Booys, medio 2008, hoofdstuk 13, pagina 88.

Het recht op individuele zelfbeschikking

Humanisme volgens Rob Tielman

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

Nederland anno nu is de humanistische utopie in hoge mate gerealiseerd, beter dan dit wordt het niet en nergens. Als er ergens ter wereld het zelfbeschikkingsrecht tot op zo'n grote mate is gerealiseerd, dan is dat in Nederland vandaag de dag. Nederland is een samenleving zonder structurele slachtoffers. De vrijheid van individuen om hun leven naar believen in te richten is ongekend. Niet alleen doordat de overheid burgers vrij laat en vrijheid garandeert (negatieve vrijheid), maar ook faciliteert de overheid de vrijheid van burgers met een uitgebreide infrastructuur qua sport-, cultuur- en recreatiefaciliteiten (positieve vrijheid). De humanist Rob Tielman heeft de afgelopen decennia actief een bijdrage geleverd aan deze utopie door vanuit humanistisch perspectief vorm te geven aan de samenleving. Tielman is actief om het zelfbeschikkingsrecht in Nederland, en vooral ook daarbuiten, te bevorderen en te verdedigen.

Sociale filosofie

'Humanisten gaan er van uit dat mensen in staat zijn zelf zin en vorm te geven aan hun bestaan zonder het zelfbeschikkingsrecht van anderen aan te tasten. (...) Ons bestaan is niet bij voorbaat zinvol of zinloos maar wordt door onszelf zinvol gemaakt. (...) Wat maken wij met onze vrijheid en verantwoordelijkheid daadwerkelijk waar van het ideaal om een menswaardiger wereld tot stand te brengen?' Ideeënhistoricus Bill Cooke karakteriseert Tielman als volgt: '*One of the most important humanist thinkers since World War II.*" Cooke benadrukt met name de organisatorische functies in het nationaal en internationaal georganiseerd humanisme die Tielman heeft vervuld en nog steeds vervult. Het werk, zowel organisatorisch als in geschriften, van de socioloog en humanist Rob Tielman kenmerkt zich door het concretiseren van het vrijheidsbegrip van de Engelse filosoof John Stuart Mill, zoals hij dat heeft uiteengezet in zijn beroemde boek *On Liberty* uit 1859: '*Over himself, over his own body and mind, the individual is sovereign.*' Tielman gaat uit van het recht op individuele zelfbeschikking ofwel autonomie, d.w.z. dat mensen zelf mogen bepalen hoe zij hun leven vorm willen geven, zonder dat zij daarmee schade aan anderen toebrengen. Tielman's humanistische filosofie is een sociale filosofie, het gaat hem erom een humane samenleving te creëren waarin het recht op zelfbeschikking centraal staat. Saillant detail is dat het Humanistisch Verbond geen kinderen als leden heeft: '(...) het humanisme benadrukt de persoonlijke autonomie van mensen en schrijft daarom bijvoorbeeld ook geen kinderen als leden in.' Dit in tegenstelling tot de meeste religieuzen die hun kinderen bij de geboorte inlijven bij hun club, door initiatieriten als doop of, erger, besnijdenis. 'Vrijheid', zo betoogt Tielman, 'is vanuit humanistisch oogpunt niet de afwezigheid van dwang, maar de aanwezigheid van het vermogen zelf keuzes te maken.' De vraag is: wat zijn de voorwaarden waaronder mensen zelf keuzes kunnen maken? Wanneer is er sprake van autonomie en zelfbeschikking? Om een autonome keuze te kunnen maken zijn ten minste drie voorwaarden nodig: 1) afwezigheid van dwang en dreiging van sancties (zoals sociocide in het geval van afvalligheid in sommige religieuze milieus), 2) voldoende en eerlijke informatie over de keuze

mogelijkheden, en 3) geen indoctrinatie en hersenspoeling op jeugdige leeftijd.
De filosoof Jürgen Habermas ontwikkelde de idee van machtsvrije communicatie als communicatief handelen. In een ideale overlegstructuur kan iedereen alles zeggen, zonder sancties (achteraf) en zonder machtstructuren die het debat kunnen belemmeren. De argumenten moeten ook voldoen aan minimale rationaliteitcriteria, d.w.z. dat argumenten in principe begrijpelijk moeten zijn voor alle participanten. Als aan deze voorwaarden voldaan is – iets wat in de praktijk bijna nimmer het geval is – dan moet het mogelijk zijn om over willekeurig welk onderwerp consensus te bereiken.

De aanpak van Tielman als voorzitter (van het HV of een van de andere, internationale, gremia) om altijd met zoveel mogelijk partijen rond de tafel te zitten lijkt op communicatief handelen in de praktijk. De voorzitterskwaliteiten van Tielman helpen aanzienlijk bij het bereiken van overeenstemming. In de praktijk is overeenstemming vaak een compromis a la het poldermodel. Het pluriforme staatsmodel leent zich daar bij uitstek voor. Humanisten krijgen hun eigen bescheiden zuil, naast die van gelovigen. De Nederlandse wetgeving is de afgelopen decennia gewijzigd ten faveure van het zelfbeschikkingsrecht: de gelijkberechtiging van religie en levensovertuiging, de vrijheid om te kiezen voor abortus, de mogelijkheid voor euthanasie, stamcelonderzoek en het rookverbod (roken schaadt de belangen van derden, de meerokers), het homohuwelijk, de adoptiewetgeving (inclusief paren van hetzelfde geslacht), echtscheidingswetgeving, legalisering van softdrugs. Zo'n beetje de hele politieke actielijst van de humanisten en vrijdenkers is in Nederland gerealiseerd, met name de grondwettelijke gelijke behandeling van godsdienst en levensbeschouwing. Het is belangrijk om voor ogen te houden dat deze utopie van het zelfbeschikkingsrecht geen garantie biedt voor de toekomst. Te allen tijde bestaat er de kans dat conservatieve religieuzen de vrijheden weer terugdraaien.
Het nut van humanistische organisaties is erin gelegen om deze vrijheden te consolideren. Vrijheid is nooit vanzelfsprekend.
Als een levensovertuiging autonoom is betekent dit dat iemand daar in vrijheid voor gekozen heeft op basis van goede informatie en na een moment van reflectie.

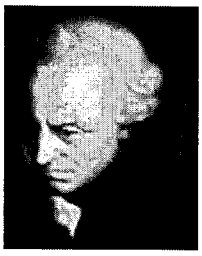

Immanuel Kant contrasteert autonomie (*autos*= zelf, *nomos*=wet), met heteronomie (*heteros*= ander). Humanisme staat voor een autonome moraal: morele regels kunnen door individuen door rationeel nadenken (Kant) en overleg (Habermas) worden bepaald en beargumenteerd, zonder een beroep te doen op een religieuze of politieke autoriteit (vaak afgedwongen door fysieke danwel mentale dwang). Deze twee aspecten (van Kant en Habermas) komen mooi samen in de slogan die het Humanistisch Verbond de laatste jaren gebruikt: *zelf denken, samen leven.* Religieuze identiteit is zelden een autonome keuze. Soms is één poot van de autonomiekant gedekt, zoals wanneer iemand zegt in vrijheid voor geloof te kiezen, maar vaak ontbreekt het aan eerlijke informatie over de gekozen religie en een gebrek aan informatie over de alternatieven. Ook is er vaak sprake van indoctrinatie in de jeugd.
Autonomie staat tegenover paternalisme (heteronomie). Paternalisme wil zeggen dat anderen bepalen wat goed voor jou is en grenzen stellen aan jouw handelingsvrijheid. Er zijn meerdere bronnen van paternalisme: religie en staat. Humanisme verzet zich tegen paternalisme, waar dat paternalisme ook vandaan komt, of het nu religie, communisme of conservatisme is. Er is zodoende sprake van een dynamiek tussen humanisme en de maatschappij van een bepaald moment.
Tielman heeft zich sterk ingezet voor de emancipatie (d.w.z. verzet tegen paternalisme) van homoseksuelen (m/v) zowel binnen het georganiseerd humanisme als de homobeweging (COC). Met de legalisering van het 'homohuwelijk', d.w.z. huwelijk tussen partners van het gelijke geslacht, in Nederland in april 2001 is de

emancipatie van homoseksuelen in Nederland grotendeels afgerond. Nederland anno 2010 is, samen met enkele andere Noord-Europese landen als Zweden en Denemarken, één van de meest liberale, humanistische samenlevingen ooit. Het gelijkheidsprincipe van Mill is in deze landen tot op zeer grote mate verwezenlijkt: iedereen kan (bijna) alles doen, zolang het anderen geen schade berokkent. Het is echter gemakkelijk om te vergeten dat deze idealen niet zo maar tot stand gekomen zijn, maar dat er actief voor is gestreden tegen conservatieve, paternalistische (vaak religieuze) stromingen in. Humanisten proberen zelf vorm te geven aan het leven en aan de samenleving waarin zij wonen.

In 1983 publiceerde Tielman zijn *Voorontwerp Humanistisch Perspectief* waarin hij zijn visie op humanisme uiteenzet en dat bedoeld was om aan te zetten tot discussie om vervolgens tot een beginselverklaring en programma te komen. Tielman schrijft: 'Humanisten gaan er van uit dat mensen zelf in staat zijn zin en vorm te geven aan het bestaan. Het menselijk bestaan is niet bij voorbaat zinvol of zinloos maar kan zinvol gemaakt worden door er zin aan te geven. Menselijke zingeving is niet bij voorbaat goed of slecht. De toetssteen voor ons denken en handelen is gelegen in de menselijke rede: het vermogen onszelf en anderen rekenschap te geven van wat waar of onwaar, goed of slecht is. Dat vraagt van ons de bereidheid ons open te stellen voor de overwegingen van anderen en verantwoording af te leggen voor ons handelen.' Oftewel: we moeten actief werken aan het streven naar een menswaardiger wereld met behulp van de rede. De filosoof

Karl Popper betoogde, onder andere in zijn beroemde boek *The Open Society and Its Enemies*, dat mensen moeten streven naar een betere wereld, maar zonder in één keer over te gaan naar een blauwdruk van een ideale samenleving. Popper benadrukt dat de goede samenleving het best bereikt kan worden door kleine stappen te nemen waardoor er ten eerste altijd de mogelijkheid is om bij te sturen (*feedback loop*) en ten tweede, dat er onderweg naar een betere wereld geen slachtoffers gemaakt worden. Deze behoedzame benadering noemt Popper *social piecemeal engineering*. Dat is precies wat Tielman doet. Hij gaat behoedzaam te werk, stelt verbeteringen voor en streeft naar de uitvoering daarvan, maar hij houdt rekening met de weg er naartoe. Volhardend, maar zonder negatieve bijwerkingen, streven naar een betere wereld. 'Het humanisme wil graag de levensbeschouwelijke motor zijn achter de emancipatiebewegingen die gericht zijn op grotere vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. (...) Vanuit onze humanistische levensovertuiging volgen wij kritisch wat politieke partijen en overheid doen of laten. Wij steunen vanuit onze beginselen die activiteiten van vredes-, milieu, emanciptie-, mensenrechten-, seksuele hervormings- en vakbewegingen die gericht zijn op een menswaardiger wereld.'

Tielman is een socioloog en zijn benadering van het (georganiseerd) humanisme is dan ook sociologisch. Tielman is een leerling van de oprichter van het Humanistisch Verbond in 1946, de humanist Jaap van Praag. Tielman plaatst het humanisme in de traditie van de Verlichting: door middel van de rede trachten de wereld beter te maken, zonder god, zonder beroep op autoriteit (*ni dieu, ni maitre*, zoals de lijfspreuk van de Franse vrijdenkers luidt).

Humanisme en vrijdenken

Tielman is een succesvolle pragmaticus en heeft als focus het individuele recht op zelfbeschikking wat tot veel concrete toepassingen van het georganiseerd humanisme leidt. Hij heeft de praktische en pragmatische inslag van zijn leermeester Van Praag overgenomen en geconcretiseerd in diverse emancipatiebewegingen. Hij wil vooral concrete resultaten zien. Vandaar dat hij streeft naar haalbare doelen. Hij is een theoreticus en activist op het gebied van homo-emancipatie, openbaar onderwijs, aidsbestrijding en emancipatie van aidspatiënten. In navolging van Jaap van Praag haalt Tielman de scherpe kantjes van het humanisme. Dat zijn met name atheïsme

en religiekritiek. Deze vorm van humanisme, het atheïstisch humanisme, is de kern van Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte. Tielman is decennialang lid van deze vereniging. De Vrije Gedachte focust op het bekritiseren van religie, zowel moreel als inhoudelijk. Het Humanistisch Verbond, zoals vormgegeven door Van Praag en Tielman, richt zich primair op het alternatief voor religie. Het is het verschil tussen deconstructief en constructief.

Deze pragmatische benadering lijkt ook op die van John Dewey in de VS die met name op het gebied van onderwijs en democratisering humanistische uitgangspunten vorm geeft. Constructief humanisme zou deze benadering genoemd kunnen worden. Van Praag en Tielman zien in dat religie in de samenleving sociale en psychologische functies vervuld en proberen met hun humanisme als levensbeschouwing, levensovertuiging, beweging een seculier alternatief te bieden. In zekere zin is het humanisme van het Humanistisch Verbond een seculiere *Ersatzreligion*. Tielman neemt de belangen en behoeftes van onkerkelijken serieus en is altijd bereid tot dialoog met gelovigen. Om in dialoog te treden gaat hij niet in discussie over het bestaan van god, of over de authenticiteit van openbaringen. Door in dialoog te blijven hoopt hij langzaam gelovigen met hem mee te krijgen. Zijn strategie is 'verandering van binnenuit', zoals een groot deel van het Nederlandse christendom zo verwaterd is dat het nauwelijks van humanisme is te onderscheiden. Waar vrijdenkers ook milde gelovigen nog op de kast weten te krijgen (zelfs dat in steeds mindere mate), zoekt Tielman overeenkomsten en mogelijkheden tot specifieke samenwerking. Dat is een belangrijk inzicht: zoek je verschillen of zoek je overeenkomsten? Wie op zoek is naar overeenkomsten zal willen samenwerken, wie op zoek gaat naar verschillen neigt naar polarisatie. In Nederland was deze tegen-stelling duidelijk zichtbaar tussen Jaap van Praag en de vrijdenker Anton Constandse wiens adagium luidde 'in niets neutraal'. Constandse ging het om het bekritiseren van anderen, Van Praag probeerde, met succes, vorm te geven aan het opkomen voor de belangen van onkerkelijken (atheïst of niet) in de vorm van het Humanistisch Verbond. De Amerikaanse filosoof en vriend van Tielman, Paul Kurtz, is een atheïst en scepticus die paranormale claims ontmaskert en hij is een pragmatisch humanist en oprichter van de *Council for Secular Humanism* en het *Center for Inquiry*. In zijn optreden naar buiten toe is Kurtz pragmatisch en vermijdt hij het woord atheïsme, maar hij blijft er wel over publiceren.

Tielman gaat uit van het pluriforme liberale idee dat de staat verschillende levensovertuigingen accepteert en subsidieert. 'Wij strijden niet tegen confessionele instellingen [zoals de vrijdenkers] maar tegen hun onevenredige macht en discriminerende monopolieposities. Wij kiezen niet voor verzuilde of neutrale instellingen, maar voor levensbeschouwelijk pluriforme. Voor ons is de scheiding van kerk en staat geen vrijbrief voor levensbeschouwelijke onverschilligheid van de overheid maar een uitdaging aan onze verzorgingsstaat om haar voorwaardenscheppende rol op levensbeschouwelijk gebied waar te maken zonder bevoogding en achterstelling.' In zijn rol in talloze humanistische organisaties, met name zijn 10 jarige voorzitterschap van het Humanistisch Verbond, heeft Tielman voor de humanisten dezelfde privileges opgeëist als de confessionelen al jarenlang hadden. De Universiteit voor Humanistiek voorziet in de (academische) opleiding voor humanistisch geestelijk werk. Hoever moet het humanisme meegaan met de verzuiling? Dat is een belangrijke vraag waar Tielman zich lang mee bezig heeft gehouden. Zijn antwoord is vooral pragmatisch. Hij is niet voor een strikte scheiding tussen religie (levensbeschouwing) en staat a la Frans model, het laïcisme. Het georganiseerd humanisme doet soms wel en soms niet mee het verzuilde pluriforme model in Nederland. Geen aparte humanistische partij, geen aparte scholen, wel een eigen universiteit, wel een eigen omroep, geen eigen

krant, wel een eigen tijdschrift, geen eigen rituelen, wel humanistische vormgeving van *rites de passages* door humanistisch raadslieden. Kortom, het humanisme van Tielman streeft naar ontplooiingsmogelijkheden van onkerkelijken, naar gelijkberechtiging van onkerkelijke mensen. Een mogelijk probleem met deze pragmatische benadering is het risico op het tolereren van intolerantie binnen groepen. Door een eigen (halve) humanistische zuil op te trekken bestaat er het gevaar dat andere zuilen sterker worden of dat er nieuwe zuilen bijkomen. Een voorbeeld van dat laatste is het snelle ontstaan van een nieuwe islamitische zuil. Terwijl de verzuiling aan het verwateren is, al is veel van de institutionele verzuiling nog in takt, liften islamitische Nederlanders mee op de mogelijkheden die er zijn om een nieuwe islamitische zuil op te bouwen, met subsidie van de staat. En die mogelijkheden maken *ingroep* intolerantie mogelijk. Door enerzijds de pluriforme benadering van het HV en anderzijds het niet uiten van kritiek op andere stromingen, bestaat het risico dat *ingroep* intolerantie genegeerd of over het hoofd gezien wordt. En dat is in strijd met het zelfbeschikkingsrecht en het niet-schaden principe van Mill. Het gevaar van een ogenschijnlijk vreedzame co-existentie tussen verschillende religieuze en levensbeschouwelijke groepen in een door de overheid gesubsidieerde en gestimuleerde pluriforme samenleving is dat vrouwen, kinderen, homoseksuelen, andersdenkenden, ongelovigen binnen (religieuze) groepen worden gediscrimineerd en zelfs (lichamelijk danwel geestelijk) worden mishandeld. Het Milliaanse vrijheidsbegrip, wat Tielman het recht op zelfbeschikking noemt, staat op gespannen voet met een pluriform staatsbestel.

Humanistisch Vormingsonderwijs (HVO) waar Tielman zich decennia lang voor inzet, is een vorm van praktisch humanisme. Op lagere en middelbare scholen wordt HVO aangeboden indien daar op de scholen en bij de ouders belangstelling voor is. 'Het is niet de taak van een HVO-docent om moraliserend te indoctrineren wat goed en slecht is. Het gaat erom leerlingen zo te begeleiden dat zij in toenemende mate in staat zijn om zo zin en vorm te geven aan hun bestaan dat zij anderen in hun recht op zelfbeschikking niet schaden.' Tielman citeert een verontrustende ervaring van een HVO-docent: 'Op onze openbare school was het gebruikelijk om COC-voorlichters uit te nodigen om voorlichting over homoseksualiteit te geven. Dit stuitte op toenemende weerstanden van (vooral) islamitische jongens en hun vaders. Omdat de schoolleiding vond dat andere culturen gerespecteerd moeten worden [sic!] in hun gevoeligheden, werd besloten om de COC-voorlichting voortaan te schrappen. Voor mij was dat reden om als HVO-docent daar juist wel aandacht aan te gaan besteden. Tolerant zijn tegenover intolerantie helpt tolerantie om zeep.' Chapeau voor deze HVO-docent die niet de lakse, laffe cultuurrelativistische houding van de schoolleiding overneemt, maar het vrijheidsprincipe van Mill overeind probeert te houden. Wanneer pluralisme en zelfbeschikking (teveel) botsen, prevaleert bij Tielman zelfbeschikking: 'Is de Nederlandse overheid imperialistisch als zij niet toelaat dat islamitische vaders hun dochters na het begin van de menstruatie verbieden naar school te gaan? Vanuit een humanistisch zelfbeschikkingsdenken zijn kinderen niet het bezit van hun ouders, maar moeten zij zodanig begeleid worden dat zij in toenemende mate in staat zijn zelf zin en vorm te geven aan hun bestaan. Het is dus in het belang van hun toekomstige zelfbeschikking dat zij aan dat onderwijs kunnen blijven deelnemen.'

Tielman is een aimabele vergadertijger die zich in tientallen gremia heeft ingenesteld en van daaruit een duidelijk humanistisch geluid laat horen. Constandse, en veel vrijdenkers, blijven liever vanaf de zijlijn roepen wat er mis is en hoe het wel moet. Een mogelijk probleem bij de dialoogbenadering is het risico dat de uitgangspunten (bij Tielman het Milliaanse idee van zelfbeschikking) verwatert. De vraag is hoelang je met mensen in dialoog moet blijven willen treden wanneer je van tevoren weet dat er geen kans is op communicatief handelen. De langs de zijlijn roepende vrijdenker en de overleggende

humanist zijn twee strategieën vanuit dezelfde grondhouding. De vraag is of de strategieën complementair danwel tegenstrijdig zijn. Voor een open samenleving zijn er zowel Tielmans en Constandses nodig. In een interview besluit Tielman met de opmerking: '*Vrijheid moet voortdurend opnieuw worden bevochten.*' En zo is het.

Het zal je God maar wezen

Atheïsme voor leken verklaard – 4

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) gepensioneerd omroepmedewerker

Miljarden mensen op aarde geloven in God, of in goden. Er zijn veel godsdiensten op aarde. De meeste gelovigen vinden bovendien dat hun godsdienst de enig ware is. Andere godsdiensten beschouwen ze als dwalingen. Hoe komt dat? Hoe komen mensen aan hun godsdienstige overtuiging?

Waarom geloven zoveel mensen in God?
Op Nederlandse stations zag je vroeger wel eens een poster van een papagaai. De tekst op de poster luidde: "Wees geen naprater. Vloeken is aangeleerd." Meestal moest ik even grinniken als ik zo'n poster van de Bond tegen het Vloeken zag. Bijna alles in het leven is aangeleerd. De taal die je spreekt, tanden poetsen voor het slapen gaan, niet met volle mond praten, niet boeren in gezelschap of juist wel boeren in gezelschap. Niemand die niet met een godsdienst is opgevoed en er nooit van gehoord heeft, wordt spontaan, laten we zeggen, rooms. Rooms zijn, of op een andere manier in god geloven, is aangeleerd.
Je kunt je afvragen waarom intelligente en weldenkende mensen in god geloven. Als je aan gelovigen vraagt wat voor geloof hun ouders hadden, dan blijkt het in negen van de tien gevallen om hetzelfde geloof te gaan. Verreweg de meeste mensen geloven hetzelfde als hun ouders. Hoe komt dat?
Kinderen zijn zeer goedgelovig. Ze nemen vrijwel alles aan wat hun ouders ze vertellen. Dat moet ook, want een kind dat niet leert wat wel of niet eetbaar is, wat gevaarlijk of niet gevaarlijk is, zal waarschijnlijk niet oud worden. Om te kunnen overleven gelooft een kind wat ouders en andere volwassenen zeggen. Het gelooft dat een tafel een tafel heet en dat een grote hond niet bijt, maar dat je er toch maar beter bij uit de buurt kunt blijven. Een kind is een spons die alles opzuigt.
Een kind dat eenmaal iets heeft geleerd, verzet zich tegen informatie die met het geleerde in strijd is, ongeacht de juistheid van de oude of de nieuwe informatie. En dat verzet blijft het hele leven bestaan. Een eenmaal gevormde mening is moeilijk te veranderen. De meeste mensen en vooral kinderen willen zekerheid. Je wilt weten waar je aan toe bent. Een overtuiging geef je niet zomaar op.
U bent een uitzondering. U verzet zich natuurlijk niet tegen nieuwe informatie, u bent een redelijk wezen. U vertrouwt op de kracht van het argument, maar gaat u in gedachten eens terug naar uw vroege jeugd. U geloofde in Sinterklaas en Zwarte Piet. Als u 's avonds sinterklaasliedjes zong, was de volgende morgen de wortel voor het paard van Sinterklaas uit uw schoen verdwenen en lag er snoep of iets anders leuks voor in de plaats. U had Sinterklaas zelf gezien, op school en op de televisie. Het kwam niet in u op dat dit wel eens een toneelstukje zou kunnen zijn. Toen u later op straat of op school de eerste geruchten hoorde dat Sinterklaas niet meer zou bestaan kwam u – net als ik vroeger – in opstand. Sinterklaas zou die stoute kinderen wel eens te grazen nemen. In de zak en naar Spanje met ze! Pas toen uw ouders het u vertelden, hield uw geloof in Sinterklaas op.
Dat het verzet tegen feiten die in strijd zijn met iemands overtuiging hevig is, werd mij weer duidelijk toen onze jongste dochter thuis vertelde dat er kinderen op school waren die zeiden dat Sinterklaas niet bestond. „Dat is flauwekul!" riep

ze verontwaardigd. Mijn vrouw en ik konden het niet over ons hart verkrijgen om dit toegewijde geloof tegen te spreken. We hebben nog een jaar gewacht.

Net als vloeken is het geloof in God aangeleerd. Soms is er sprake van een terloops aanleren, zoals je, vroeger althans, ook leerde om met twee woorden te spreken en dat je met je rechterhandje iets moest aannemen. Je ging naar de bakker om brood te halen, naar een kledingszaak voor kleren, naar school om lezen en schrijven te leren en naar de kerk om te bidden en te horen over God. Zondags de pastoor of de dominee over de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, zaterdags de rabbijn over Jahweh of vrijdags de imam over Allah. Het is geen wonder dat godsdienst door kinderen als een van de vanzelfsprekende dingen van het leven wordt beschouwd. Maar het leren geloven in God gaat niet altijd terloops. Het geloof wordt er meestal ook ingestampt. In Nederland hebben we dat onder andere te danken aan het bijzonder onderwijs. Ik ken het uit eigen ervaring. Mijn ouders waren net als de meerderheid van gelovigen overtuigd maar niet al te fanatiek. Er werd thuis voor en na het eten gebeden en zondags gingen we naar de kerk. Maar eenmaal op school werd het ernst. Op de kleuterschool werden we door nonnen opgevoed. Daar kregen we verhalen over ene Jezus te horen. Die werd gekruisigd, en daarbij kreeg hij spijkers door zijn handen en voeten, terwijl wij kinderen al begonnen te huilen als we ons met een speld prikten. Kon je nagaan! Een zucht van afschuw en medeleven ging door de klas. Meisjes beten op hun onderlip. En die meneer Jezus ging dood door onze schuld want een andere meneer, Adam, had eens een appel gegeten van een bepaalde boom terwijl God had gezegd dat dat niet mocht. Dat was de erfzonde. Daar hadden wij ook schuld aan. Die meneer Jezus was gestorven voor onze zonden. Wij waren zondig en slecht.
Na de kleuterschool kwam de lagere school. Daar kwam in de lagere klassen de kapelaan en in de hoogste klas de pastoor tweemaal in de week langs om ons onze zondigheid in te wrijven. En in alle klassen kregen we catechismusles. We moesten vragen en antwoorden uit het hoofd leren. Sommige vragen ken ik nog: „Waartoe zijn wij op aarde?", de eerste vraag uit de catechismus „Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn." Je kreeg er een cijfer voor op je rapport. Op onze school kregen we een rapport met kerst, pasen en aan het einde van het schooljaar, maar daarnaast kregen we elke week een weekboekje mee naar huis met cijfers voor gedrag, vlijt en kerkbezoek. Dat weekboekje moest net als de andere schoolrapporten door een van de ouders ondertekend worden. Rekenen, taal, aardrijkskunde en geschiedenis waren in vergelijking met kerkbezoek van ondergeschikt belang.
Na de lagere school heb ik nog zes jaar op een jezuïetencollege gezeten. Je had aardige en minder aardige jezuïeten, allemaal zeer intelligente mannen en voortreffelijke leraren, maar op het gebied van godsdienst heel fanatiek.
Toen ik eindelijk van het bijzonder onderwijs verlost was, heeft het me zes jaar gekost om van God af te komen. Dat is vrij snel. De meeste mensen die godsdienstig zijn opgevoed, komen daar hun hele leven niet meer vanaf. Een overtuiging is een overtuiging. Geloven geeft zekerheid. Niet alleen is die overtuiging erin gestampt, bij de meeste mensen is tegelijkertijd de twijfel eruit gestampt.
Toch koester ik geen wrok tegen de mensen die een goed katholiek van mij probeerden te maken. Zij waren zelf ook het slachtoffer van datgene waaraan ze mij op hun beurt blootstelden: hersenspoeling.
Godsdienst blijft in stand door hersenspoeling. De ene generatie gehersenspoelden hersenspoelt de volgende generatie. Dat gaat al duizenden jaren zo.

Hersenspoeling is natuurlijk een groot woord. Toch is het op zijn plaats. Als kind had ik geen enkel middel om mij aan de indoctrinatie – misschien vindt u dat woord minder erg – te onttrekken. Je hoort wel eens het argument van ouders die hun kinderen religieus opvoeden: „Dan kunnen ze zelf kiezen als ze volwassen zijn." Dit is ongeveer hetzelfde als dat je je kinderen drugs geeft met het excuus „dan kunnen ze later zelf beslissen of ze verslaafd willen blijven of niet". U vindt dit een oneerlijke vergelijking want het kind is dan al verslaafd en kan niets meer kiezen. Het zal voor zo'n kind vrijwel onmogelijk zijn om van de verslaving af te komen. Denkt u dat het gemakkelijk is om af te kicken van een godsdienst? Het heeft mij zes jaar gekost. Niet alleen moet je een jarenlange indoctrinatie van je af zien te schudden maar daarnaast heeft het ook sociale gevolgen: je hoort niet meer bij de gemeenschap waarvan je deel uitmaakte. Je kunt ook in je familie maar beter niet rondbazuinen dat

je niet meer in God gelooft. Mijn vader heb ik het nooit verteld.
Kun je mijn religieuze opvoeding met de nonnen, de kapelaan, de pastoor, de catechismus en de paters jezuïeten nog vergelijken met cannabis, er zijn mensen die hun kinderen op het gebied van godsdienst hard drugs toedienen.
Toen onze oudste dochter nog een kleuter was van een jaar of drie vier, woonde er een meisje van dezelfde leeftijd een paar huizen verderop. Het leek mijn vrouw een leuk idee om die twee kinderen samen te laten spelen. Ze belde aan bij de moeder van het meisje en deze kwam haar later bij ons thuis brengen. De moeder vroeg aan mijn vrouw of wij katholiek waren. "Nee," zei mijn vrouw, "ik ben anglicaans en onze dochter is anglicaans gedoopt." Nou, vooruit, het meisje mocht met onze dochter spelen. Toen ons dochtertje een paar dagen later weer met haar buurmeisje wilde spelen, nodigde mijn vrouw het meisje weer uit. "Krijgt uw dochter wel de catechismus?" vroeg de moeder van het meisje. "Nee," antwoordde mijn vrouw.
De kinderen mochten niet meer met elkaar spelen! Stel je voor: een kind van drie – nou vooruit vier – krijgt de catechismus en mag bovendien niet spelen met een meisje dat geen catechismusles krijgt. Dat is geen cannabis, dat is religieuze heroïne. Het gezin is niet lang daarna verhuisd. Ik heb het meisje nooit meer gezien. Ze zal nu een jonge vrouw zijn. Ik wens haar alle geluk in haar leven maar hoop stiekem dat ze ooit van haar geloof afvalt, al is dat na zo'n opvoeding wel erg onwaarschijnlijk.
Mijn buren waren bang dat mijn dochter van vier een slechte invloed zou hebben op hun dochter van vier. Ze bevinden zich in goed gezelschap. Paus Benedictus XVI waarschuwde katholieke ouders een paar jaar geleden tegen de films van Harry Potter, omdat de geest van kinderen en jonge mensen die naar deze films kijken nog niet helemaal gevormd is. Met andere woorden: pas als je volwassen bent is de hersenspoeling voltooid en ben je bestand tegen niet-roomse tovenarij en niet-roomse vormen van bijgeloof. Godsdienstige ideeën worden niet alleen van ouder op kind doorgegeven, er vinden ook bekeringen plaats. Een mens kan tenslotte van gedachten veranderen. Een gelovige kan ongelovig worden, een ongelovige gelovig, of een gelovige kan overstappen naar een ander geloof. We moeten hier een onderscheid maken tussen incidentele, individuele bekeringen en bekeringen op grote schaal.
Individuele personen kunnen van de ene naar de andere godsdienst overstappen. Hier zijn net zoveel redenen voor als dat er bekeerlingen zijn. Men kan onder de indruk raken van de levenswijze van een groep gelovigen of van een bepaalde persoon. Ongelovigen kunnen gelovig worden omdat ze zich afvragen: „Is dit nu alles wat het leven te bieden heeft: opleiding, baan krijgen, partner vinden, kinderen krijgen, carrière maken, bejaardentehuis, dood? Is dat nou echt alles?" Ja, in zekere zin is dat alles. Je moet zelf iets van je leven maken. Maar mensen hebben behoefte aan idealen of een diepere zin van het leven. Een geloof, een politieke ideologie, of spiritualiteit lijken die dan te bieden. Maar ook hier is de voornaamste reden dat men onder de indruk is van iemands levensopvatting of omdat men tot een gemeenschap wil behoren, en niet dat iemand zich bekeert om de dogma's van het andere geloof te omarmen. De inhoud van een geloof doet er meestal niet toe. Als het maar „diep" klinkt raken veel mensen al snel onder de indruk. Een individuele bekering vindt vaak plaats om emotionele redenen.
Soms vinden bekeringen op grote schaal plaats. Ook daar kunnen verschillende redenen voor zijn. Opportunisme bijvoorbeeld. In Iran kun je maar beter doen alsof je sjiiet bent, of je nu gelooft of niet.
Een andere reden is wanhoop. In de hele geschiedenis zijn er mensen onderdrukt en lijden er mensen honger, zonder uitzicht op verbetering. Het leven is beroerd, morgen is het waarschijnlijk nog beroerder. Als er dan een heilsboodschap klinkt valt die in vruchtbare bodem.
In het Romeinse Rijk waren slaven rechteloos, sommigen werden redelijk behandeld, maar velen niet. Je werd in ieder geval als minderwaardig beschouwd. Als je dan hoort dat er iemand gekruisigd is – een gruwelijke marteldood die vooral aan slaven ten deel viel – en dat die iemand de Zoon van God was, die door Zijn dood de mensheid verlost heeft, weliswaar niet in dit leven, maar dan toch in ieder geval in een volgend leven, dan wil je dat maar al te graag geloven. Het christendom was oorspronkelijk een godsdienst voor slaven en andere onderdrukten.
Eenmaal aan de macht heeft de rooms-katholieke kerk – enkele individuele bisschoppen en priesters daargelaten – consequent de kant van de rijken en machtigen gekozen. De nieuwe hopelozen in de sloppenwijken van de grote steden in Latijns-Amerika hebben niets meer van de kerk van Rome te verwachten. Tegenwoordig bekeren die mensen

zich massaal tot nieuwe sekten die het nieuwe heil beloven. Die nieuwe sekten zullen zich op de duur net zo gedragen als de katholieke kerk, maar intussen hebben ze groot succes.
Godsdiensten groeien tegen de verdrukking in. Godsdienst is niet met geweld uit te roeien. Integendeel, hoe sterker de vervolging, des te wanhopiger de gelovigen worden en des te groter de behoefte aan hoop.
In het begin is er bij een nieuwe religie sprake van idealisme. Men wil de mensheid redden, net als niet-religieuze ideologieën. Maar zo gauw een kerk of een ideologie aan de macht komt, worden de rollen omgedraaid. De vervolgden worden vervolgers. Het geloof wordt met geweld verspreid. Eerst in eigen land, daarna in andere landen. De geloven met maar één God staan sterker dan de geloven met veel goden. Veel goden maken onderling ruzie en tonen maar al te menselijke trekjes – wat ze op zichzelf overigens wel weer sympathiek maakt – terwijl de ene God de almachtige baas is, de alleswetende, alles bestierende, onkwetsbare dictator.

Wordt vervolgd.

Ik mis iets...

PETER WATERDRINKER (1949 Eenrum) ondernemer en initiatiefnemer van het Atheïstisch Verbond.

Soms duurt het even om een sprong te wagen. Soms heb je een zetje nodig. Springen wilde ik al een tijd maar zetjes bleken er voor nodig. Die kreeg ik afgelopen jaar. U moet weten dat ik ergens naar op zoek ben. Ik mis namelijk iets. Ik moet u eerst bekennen tot het laatst getwijfeld te hebben of ik mijn gemis en het gevolg daarvan wel aan dit podium durfde toe te vertrouwen. Toch maar gedaan. Vergelijk het maar met een bungee-jump door iemand met hoogtevrees.

Ik mis iets
Ik ben vanaf maart 2009 lid van De Vrije Gedachte, dus nog maar gedurende korte tijd. Daardoor ontvang ik ook De Vrijdenker. Daar staan interessante artikelen in, ze spreken mij aan. Naar elke nieuwe uitgave kijk ik reikhalzend uit. Ik smul van de inhoud van menig stuk. Ik verwonder mij er dan vaak over hoe de auteurs zo diep weten te graven en scherp kunnen weergeven. Er staan ook de nodige filosofische artikelen in; deze gaan mij echter nogal eens boven de pet waardoor zij mijn interesse niet prikkelen. Dat is geen probleem, niet alle eetbaars heeft mijn smaak. Wat zeker ook opvalt, is het intellectuele niveau van de artikelen. Alles bij elkaar heeft De Vrijdenker mijn grote waardering. Bestuur en auteurs, graag doorgaan zo. En toch mis ik iets. Het betreft niet de inhoud van de artikelen in DV en ook niet wat op de site van DVG te lezen valt. Het ligt niet aan de punten uit het opgestelde vrijdenkersmanifest (hoewel dat op onderdelen mogelijk nog eens tegen het licht moet worden gehouden?)

Wat dan wel?
Ik meen te herkennen - en nu begeef ik mij op glad ijs - dat de publicaties weliswaar gebaseerd zijn op het atheïstisch gedachtegoed, maar ik mis een praktisch uitdragen. Het komt mij over als "preken voor eigen parochie" (niet negatief bedoeld). Dit terwijl ik graag ook een hoorbare en zichtbare atheïstische stem verneem. Zoals bv. bij maatschappelijke gebeurtenissen. Kerken laten van zich horen, kerken hebben een adres en worden daardoor ook benaderd. Dat geldt ook voor de humanisten. Maar van atheïsten verneem je maar zelden iets. Zij hebben ook geen 'adres'. Ja, er is natuurlijk De Vrije Gedachte en er zijn diverse sites op het web. Er wordt wel eens een billboard geplaatst en een bus bestickerd, dat haalde ook nog eens de publiciteit. Maar verder verneem je van 'de atheïst' niets. Mooi rustig, dat wel. En is publiciteit wel nodig? Nou, ik denk van wel. Althans, ik zou mij graag vaker vertegenwoordigd weten en horen. Een politieke partij zou kunnen invullen wat ik bedoel, maar die is er niet. Ik bedoel mijn uitleg niet als negatieve kritiek, het is een constatering. Kortom, ik mis

wat en zou graag een herkenbaar 'atheïstisch adres' zien.

Een samenbindend instituut

Zoals gezegd, ik had zetjes nodig om mij te laten springen. En die kreeg ik. In diverse artikelen in De Vrijdenker meende ik de wens te herkennen iets in georganiseerd verband te willen doen aan het profileren cq. veiligstellen van het atheïstisch gedachtegoed. Zeker is hierbij ook te noemen het artikel van Dick Metselaar in DV nr. 7, jrg. 39, september 2009 (verkorte versie lezing atheïsmedag 30-05-2009). Veel aandachtsgebieden zijn genoemd. Een samenbindend instituut werd echter niet geopperd. En dat is nu juist wat ik mis en waar ik eigenlijk naar op zoek ben.

Ondertussen had ik voor mij zelf al wel bepaald dat het oprichten van een atheïstische politieke partij door de one-issue-handicap erg moeilijk zal worden (ik ben benieuwd in hoeverre oprichting al gelukt is). Ook het, overigens waardevolle, initiatief van een lobby-club (hoe staat het daar mee?) heeft zijn beperkingen, want hoe ga je je organiseren en hoe ga je je noemen en met hoevelen ben je? Wat is er dan nog wel mogelijk? Er zijn toch de nodige websites? Inderdaad, zelfs met grote kwaliteiten - en zij profileren en verdedigen op hoog niveau het atheïstisch gedachtegoed. Maar het blijft bij 'preken voor eigen parochie'. Dit is geen negatieve kritiek, want ik presteer niet wat bestuur en auteurs presteren. Ik heb ook grote bewondering en respect voor de wijze waarop zowel op de sites als door DV en DVG aandacht wordt gegeven aan het fenomeen 'atheïsme'. Maar zoals gezegd: het is 'preken voor eigen parochie'. Ik mis daarbij iets dat naam weet te maken, iets dat maatschappelijke bekendheid weet te genereren door met regelmaat in beeld te zijn bij media en daardoor publiekelijk. Zoals de binnenkant van de achterflap van elke DV-2009 aangeeft leeft die wens ook bij De Vrije Gedachte. Het komt mij echter voor dat het blijkbaar niet lukt die uitvoering onder de vleugels van DVG te krijgen. Dat kan aan de leden liggen omdat zij geen behoefte hebben aan die achterflapnotities. Het kan ook aan de 'atheïstische mens' in het algemeen liggen, die moeite hebben met georganiseerd te zijn. Zal ook wel, maar dat lijkt mij niet goed te praten. Ik mis een 'sociaal atheïstisch instituut' dat naar binnen én naar buiten weet te treden. Wie ben ik dat ik dit commentaar durf te geven binnen een respectabele vereniging met een reputatie van ruim 150 jaar, daar waar ik nog maar net kom kijken? Mijn excuses voor mijn vrijpostigheid. Ik heb begrepen dat DVG ca. 600 leden heeft. Een respectabel aantal. Maar, zomaar een vraag, ook weer niet negatief bedoeld, is dat veel voor een vereniging die 150 jaar bestaat en die het gedachtegoed van ruim 1/3 van de Nederlandse bevolking vertegenwoordigt? Waarom dan niet meer leden? Als mogelijke oorzaak meen ik een beperking te herkennen. Het niveau van de artikelen zou voor een breed publiek wel eens te hoog kunnen zijn. Met alle respect, maar Jan met de pet zal er niet mee gevangen kunnen worden. Terwijl er zeker wel atheïstische J-m-d-p-ten zijn. Het kan misschien ook aan de naamkeuze liggen. Ik vind, en ik geef mij nu heel erg bloot en wil werkelijk niemand tegen de schenen schoppen, maar ik vind de naam 'De Vrije Gedachte' geen wereldnaam. Prima gekozen en de naam geeft precies aan waar de vereniging DVG voor staat, dus is niks mis mee, maar m.i. niet een naam voor 'atheïsme in breed verband'. En zo'n naam lijkt mij nu juist zo nodig. Maar dan: welke?

Op zoek naar een oplossing kwam ik uit op een vereniging 'Atheïstisch Verbond' (AV). Waarom dat? Die term 'atheïstisch verbond' is door anderen toch al vaker genoemd, m.n. daar waar bundeling van gemeenschappelijke atheïstische ideeën werd beoogd? Die naam is dus niet nieuw. Echter, er is en er wordt, als ik het goed heb, verder niets mee gedaan. Dat vind ik vreemd. Een AV lijkt mij juist een goede naam voor een 'koepel'. Een koepel die, gevoed vanuit diverse richtingen, gevraagd maar zeker ook ongevraagd, het atheïstisch gedachtegoed gebundeld weet te profileren en er, heel belangrijk, voor weet op te komen. Ik lees kranten en zie op tv het nieuws en soms een ander programma. Ik word dan geconfronteerd met zaken waarvan ik vind dat daar met een atheïstisch geluid op gereageerd zou moeten worden. En dat mis ik dan. Als er bijvoorbeeld (weer) eens iets schokkends uit religieuze hoek boven water komt dan wordt dat uiteraard wel opgepakt door een aantal media. Het krijgt echter geen vervolg. Het wordt vanuit atheïstische hoek niet opgepakt om daarmee de ongeloofwaardigheid of laakbaarheid van religie bloot te leggen. Ja, wel binnen atheïstische sites, fora, e.d., maar dat is, zoals eerder genoemd, preken voor eigen parochie.

Het gebeurt mij te vaak dat religieuzen vanuit hun dogma's zaken bepalen voor andersdenkenden. In enkele wetten is dat te herkennen. Zo kapen ze bv. ook algemeen sociale normen en waarden als

zijnde min of meer hun eigendom. Zo claimen zij zonder blikken of blozen dat de huidige maatschappij gebaseerd is op Joods-christelijke traditie. Ammehoela! Daarmee verdonkeremanen ze de Verlichten, de vrijdenkers- en atheïstische stromingen door de eeuwen heen (en die ze het nog eens heel erg lastig hebben gemaakt ook). En zo'n claim wordt niet tegengesproken, en indien wel, dan toch in minieme mate.
Zo zijn er wetten die aangepakt dienen te worden, zou er openlijk opgekomen moeten worden voor hen die worstelen met hun geloof en hun geaardheid, zo nodig hun leven veilig kunnen stellen. Er zou vanuit atheïstische hoek veel meer naar buiten kunnen worden getreden aangaande de positie van de vrouw, homoseksualiteit, abortus en zelfbeschikking over eigen leven. Dit zo mogelijk in mondiaal verband. Gezien de aandacht die gelovigen weten te genereren wordt het tijd dat de atheïst meer zichtbaar wordt. Dat moet dus anders kunnen dan nu het geval is.

Humanistisch Verbond
Ik zie het Humanistisch Verbond als voorbeeld, en zou er graag lid van worden. Maar iets houdt mij tegen. Zou ik mij als atheïst daar voor 100% thuis voelen, dan was ik klaar. Maar helaas, ik ben te veel atheïst, zo blijkt. Zoals Wim Aalten het in een artikel aangeeft, maar vele anderen trouwens ook, en ik sluit mij daar bij aan, doen kerken behalve kwalijke zaken zeker ook goede dingen. Het is bewonderenswaardig hoeveel kerkleden georganiseerd energie steken in maatschappelijke (zorg)taken. Ik mis deze zaken van georganiseerde maatschappelijke betrokkenheid in atheïstische hoek. Dat kan aan mij liggen, zo breed ben ik nu ook weer niet georiënteerd. Ik word hier graag in tegengesproken. Het kan zijn dat 'de atheïst' zich niet zo laat organiseren. Dat is jammer, want het lijkt mij sociaal gezien wel nodig.
Ik denk dan ook dat vanwege dat gemis het goed zou zijn een *Atheïstisch Verbond* op te richten. Dat moet een respectabel instituut zijn dat maatschappelijke bekendheid geniet. Het moet een adres hebben zodat het benaderd kan worden, maar ook zelf kan 'benaderen' op geschikte momenten. Een AV moet zich zodanig profileren dat atheïsten uit brede lagen van de bevolking zich vertegenwoordigd voelen, maar evengoed ook zo, dat religieuzen niet weglopen voor een discussie over betreffende thema's. Ook staat mij voor dat een AV fondsen moet beheren die maatschappelijk en sociaal ingezet kunnen worden. Ook promotieacties moeten financieel kunnen worden ondersteund.

Tot slot
Ik hoop dat ik mij duidelijk heb geuit. Het zou kunnen dat ik niet de enige ben met deze beleving. Ik doe dan ook een poging gelijkgestemden te prikkelen om de koppen bij elkaar te steken om te kijken wat nu te doen. Of initiatieven vanuit DVG, of het oprichten van een AV. Als het bestuur van DVG denkt iets te herkennen in mijn notitie dan zou ik graag het initiatief tot, en het leiden van, een discussie daarover aan hen laten. Vooralsnog ben ik voorstander van een vereniging Atheïstisch Verbond. Dit *naast* en niet i.p.v. De Vrije Gedachte. Ik ben verre van een filosoof en heb ook geen geleerde achtergrond. Aanmerkelijke beperkingen derhalve. Wel ben ik praktisch ingesteld. Vooruitlopend op een te verwachten discussie binnen DVG, heb ik alvast een 'AV sprong' gedaan. Ik ben zo vrij geweest de URL *atheistischverbond.nl* vast te leggen. De eerste bescheiden aanzet tot invulling van mijn vermeende gemis is het opzetten van een eenvoudige website. Daar staat kort weergegeven wat mij voor ogen staat, maar e.e.a. zal zeker op punten aangepast gaan worden.
Het gaat mij er niet om de oorlog te verklaren aan religie, dat zou vruchteloos zijn maar ook niet humaan. Net zo goed als dat ik nu, tot bepaalde hoogte, goed kan omgaan met gelovigen, wil ik graag dat zij mij niet schuwen als hen bekend is dat ik lid ben van het AV. Wel wil ik een steentje bijdragen om het atheïstisch gedachtegoed veilig te stellen, m.n. betreffende de vrijheid van meningsuiting en de scheiding van Staat en Kerk. Ook al zal die moeilijk zijn, de discussie over wel of geen bijzonder onderwijs zou door een AV veelvuldig gevoerd moeten worden. Maar zeker ook zou een AV religieuzen moeten prikkelen tot nadenken over hun geloven in een god en de onwerkelijkheid daarvan. En vooral ook de gevolgen ervan. Dat zal pas succesvol zijn als het op een fatsoenlijke manier gebeurt. Ik heb daarvoor het volgende 'tekstpuzzeltje' bedacht en uitgewerkt. Als dat op grote schaal en breed ingezet zou worden kan dat denk ik al effect hebben.

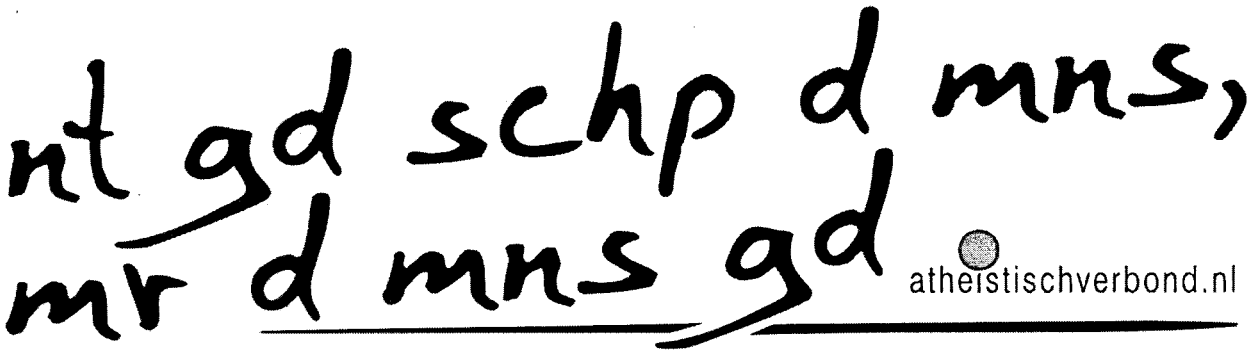

De kern van 'atheïsme versus theïsme' lijkt mij. Door het op bovenstaande wijze weer te geven moet men er enige moeite voor doen het te ontrafelen, maar daarna zal dat wat uitgedragen wordt beter in herinnering blijven. Daarbij meen ik dat een religieus iemand aan deze notitie geen aanstoot kan nemen. Wel zou het mogelijk lukken op deze neutrale, maar eigenlijk ook wel leuke manier mensen aan het denken te zetten. Mijn voorstel is om deze tekst algemeen als 'reclame uiting' in te zetten. Dat kan op veel manieren. Verzin ze zelf maar. Mogelijk kan het een slogan worden voor het atheïstisch gedachtegoed!
Ook hierin probeer ik zaken praktisch aan te pakken. De genoemde AV site is de eerste stap en vooreerst bedoeld om de belangstelling voor een vereniging te peilen. Tevens zullen via die site stickervellen te verkrijgen zijn met voornoemde puzzeltekst.

Hoe verder?
Óf e.e.a. krijgt aandacht vanuit De Vrije Gedachte, óf de discussie vindt daarbuiten plaats. Uiteraard verneem ik graag van het bestuur van DVG een mening hier over. Los daarvan kom ik graag in contact met gelijkgestemden om te kijken of het opzetten van een vereniging Atheïstisch Verbond noodzakelijk is, en zo ja, of het haalbaar is. Geïnteresseerden kunnen mij mailen via peterwaterdrinker@gmail.com. Ik woon in Noord Groningen, maar kom graag naar een centralere locatie. Ik ben zeer benieuwd hoe e.e.a. gaat lopen, want wie ben ik deze grote broek aan te durven trekken?

Sergeant Meijer

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en –management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen

Sinds het antwoord van de regering op het rapport 'Davids' is de zinsnede: 'met de kennis van nu' veelvuldig in gebruik. En dan gaat het niet alleen om kennis van het internationaal recht. Zo kan ook de vraag gesteld worden of met de kennis van het militair recht van nu, en overigens ook van toen, de veroordeling en executie van de sergeant Chris Meijer op 12 mei 1940 niet een foute beslissing was en derhalve posthum eerherstel in de rede ligt, dit ondanks alle tot op heden gedane vergeefse pogingen daartoe.

De geschiedenis van de onfortuinlijke sergeant Meijer is wellicht bij velen bekend. Meijer was commandant van een sectie bestaande uit twee stukken pantserafweergeschut, die opgesteld waren in de stoplijn op de Grebbeberg. Onophoudelijk waren ze onder vuur genomen, maar kunnen met hun pantsergranaten niets beginnen: Duitse tanks en pantserwapens kwamen niet in het vizier. De 15 brisantgranaten per kanon, die veel verder reikten, waren niet verstrekt. Een ordonnans die opdracht kreeg een poging te wagen om aan brisantgranaten te komen, had geen succes. Twee maal probeerde Meijer contact te krijgen met een officier, maar de

naburige luchtafweer bleek weggetrokken. Uiteindelijk concludeerde Meijer dat de situatie hopeloos was en gaf het bevel 'stuk eruit, achteruit'. De munitie werd op de trekker geladen, het kanon vastgekoppeld en het gezelschap vertrok naar 'achter de Waterlinie'.
Meijer reed op de motor voorop. Zij passeerden ongehinderd een vijftigtal controleposten en stopten pas in Loenen aan de Vecht. In het koffiehuis in Loenen aan de Vecht hoorden andere bezoekers hun verhalen aan en lichtten vervolgens de veldwachter in. Deze verstond zich met de kazerne in Nieuwersluis. Hij kreeg opdracht de militairen daarheen te dirigeren. Met de fietsende veldwachter voorop reden ze naar Nieuwersluis. Zich, kennelijk, de ernst van de situatie niet bewust werd geen enkele poging gedaan om er tussenuit te knijpen. In Nieuwersluis aangekomen werd nog assistentie verleend bij het zoeken naar mogelijke Duitse sluipschutters. De volgende dag ging de eenheid naar Doorn, het hoofdkwartier van het IIe legerkorps. De commandant van het IIe legerkorps, generaal Jacob Harberts, was in alle staten vanwege de berichten over vluchtende militairen. Hij wenste tegenover deze 'lafheid' een afschrikwekkend voorbeeld te stellen. De zaak van de ook zijn post verlaten hebbende vaandrig Tack, bleek te licht maar toen hij van de zaak Meijer hoorde, was het object van het gewenste afschrikwekkende voorbeeld gevonden. Aan de, overigens door hemzelf samengestelde, krijgsraad deelde hij mee dat de uitkomst de doodstraf diende te zijn. De verdediger van sergeant Meijer was een niet-jurist, die geen partij was voor auditeur-militair, in zijn burgerleven rechter te Utrecht. Na een beraadslaging van drie kwartier volgde het vonnis: de doodstraf. Nog diezelfde dag om drie uur werd de 22-jarige beroepsmilitair Chris Meijer geëxecuteerd. Meijer was schuldig bevonden aan het zonder opdracht zijn stelling verlaten, het niet informeren van zijn superieuren, het tweede stuk van zijn sectie met bezetting in het ongewisse laten en dit alles terwijl er in zijn sector niemand gewond of gesneuveld was. Voorts zou hij, zonder intentie elders door te vechten, zich dertig kilometer hebben teruggetrokken tot het koffiehuis in Loenen aan de Vecht.
De generaal Harberts had echter nooit een opdracht aan de krijgsraad mogen geven om tot een veroordeling, en nog wel tot de doodstraf, te komen. De vraag of Meijer een deserteur was werd in feite niet beantwoord. Deserteurs plegen zich overigens niet in uniform door de eigen linies te bewegen. De vraag of Meijer's gedrag ook niet vanuit psychische problematiek verklaarbaar was, bleef ongesteld. Hem werd een uur tijd voorafgaand aan de executie gegund, daar waar minimaal 48 uur is voorgeschreven. Op 25 april 1970 riepen Jaap van Meekeren en Ria Bremer in *Avro's Televizier* de 86-jarige oud-generaal Harberts ter verantwoording. Zijn standpunt was ongewijzigd: hij zou het nu precies zo doen. 's Avonds werd zijn huis door woedende oud-Grebbesoldaten belegerd. Hij vertrok naar Engeland en is daar ook overleden. Op 4 mei van dat jaar kwamen duizenden voormalige Grebbebergstrijders voor de Dodenherdenking naar Dieren, waar bij het graf van sergeant Meijer een erewacht werd opgesteld. Zijn naam, indertijd na een anonieme tip verwijderd van het monument voor de Rhedense gevallenen, is daar nimmer opnieuw vermeld.
Pogingen tot eerherstel zijn tot op heden mislukt. Bij de laatste poging liet de toenmalige minister van Defensie, Joris Voorhoeve (VVD), weten dat 'geen nieuwe feiten' aan het licht waren gekomen. De vraag is, lijkt mij, niet of er nieuwe feiten aan het licht zijn gekomen maar of een andere beoordeling van de zaak Meijer niet mogelijk en gewenst is, dit in het licht van de kennis van het proces die we nu hebben en overigens ook toen aanwezig was.

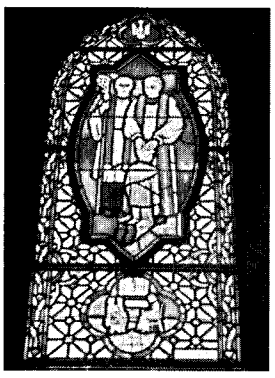

Strijd tegen en tussen openbaringsgodsdiensten en ongeloof

PAUL HOPSTER (1940), gepensioneerd psycholoog, bestuurslid van DVG van 1974 tot 1989 en redacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker", sedert 1999 en
JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist en redacteur van De Vrijdenker.

Geloven in god is het dienen van god, het dienen van een hoger, meestal mannelijk, wezen. Wanneer je gods-dienstig bent, geloof je in (jouw) god. Jouw godsdienst is de ware godsdienst of in ieder geval een betere godsdienst dan andermans godsdienst. Het monotheïsme gaat uit van één god, dus kan maar één godsdienst de betere zijn. Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel gaarne tussen. Omdat maar één geloof het ware kan zijn is elk ander geloof onwaar of vals. Gelovigen moeten verkeerd-gelovigen en ongelovigen tot het goede, het ware, geloof brengen. Gelovigen moeten ongelovigen en verkeerd-gelovigen confronteren met hun misvatting. Als dat niet goedschiks kan, dan maar kwaadschiks. Indien het niet lukt verkeerd- of ongelovigen te overtuigen van hun ongelijk moeten zij worden bestreden. In de naam van god mag strijd geleverd worden.

De gelovige mag desnoods met geweld bewijzen dat zijn geloof beter is. De volgende middelen kunnen daartoe dienen.
Ten eerste, discriminatie: de verkeerd- en ongelovigen krijgen minder rechten en meer plichten, worden achtergesteld en gediscrimineerd.
Ten tweede, negatieve beeldvorming: de verkeerd- en ongelovigen krijgen een etiket opgeplakt en worden in hokjes geplaatst: 'antisemiet', 'antimoslim', 'antichristen', 'heiden', 'ketter'. Dat houdt in: zij zijn 'onwaarachtig', 'kortzichtig', 'onbetrouwbaar', 'minderwaardig', 'immoreel', 'verkeerd', soms zelfs 'gevaarlijk'.
Ten derde, sociale isolatie: de verkeerd- en ongelovige worden in een hoek geduwd. Zij verliezen soms het recht op vrije schoolkeuze, vrije vestiging, vrije politieke partijkeuze. Het kind moet soms naar een "zwarte" school, Joodse school, of school met de bijbel. De "verkeerden" worden soms door sociale dwang gedwongen bij elkaar in een bepaalde wijk te gaan wonen: gettovorming.
Ten vierde, bedreiging: de "verkeerden" worden bedreigd met geweld, soms zelfs met de dood. Een hoge islamitische geestelijke kan een fatwa uitspreken: iemand vogelvrij verklaren (bv. Salman Rushdie).
Ten vijfde, moord en massamoord: de verkeerd- of ongelovige mag uit naam van god worden gedood. Dat kan op verschillende manieren.
homicide (moord, bijv. Mohammed B die Theo van Gogh vermoordde)
terroristische aanslag, soms zelfmoordaanslag (niet gericht op een bepaald individu, maar op een zo groot mogelijk aantal willekeurige slachtoffers)
godsdienstoorlog (bv. kruistochten in de Middeleeuwen, hoewel ook politieke en economische aspecten een rol speelden)
genocide (georganiseerde en geplande massamoord op een volk of bevolkingsdeel, Holocaust). De Verenigde Naties namen in 1948 het 'Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide' aan, waarin genocide wordt verboden. Volgens dit Verdrag is genocide "elk van de volgende handelingen met als opzet het vernietigen, geheel dan wel gedeeltelijk, van een nationale, etnische, raciale of religieuze groepering als zodanig: 'Het vermoorden van leden van de groep; Het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan leden van de groep; Het welbewust aan de groep opleggen van levensomstandigheden, die bedoeld zijn om de groep geheel dan wel gedeeltelijk fysiek te vernietigen; Het opleggen van maatregelen om geboortes binnen de groep te verhinderen; En het met dwang overbrengen van kinderen uit de groep naar een andere groep'."

Tussen de drie Abrahamitische openbarings-godsdiensten: Jodendom, christendom en islam, onderling, maar ook door deze godsdiensten tegen anderen, is er altijd strijd geleverd met boven-genoemde middelen. We bespreken achtereen-volgens: **1.** strijd tussen christendom en Joden-dom; **2.** strijd tussen Jodendom en islam; **3.** strijd tussen islam en christendom; **4.** strijd tussen openbaringsgeloof (christendom, Jodendom en

islam) en afvalligen (hervormers, ketters) en tegen ongelovigen.

Strijd tussen christendom en jodendom
Joden zijn in Europa door het christendom eeuwenlang gediscrimineerd. Zij werden in de Middeleeuwen en ook daarna nog uitgesloten van de gilden en konden daardoor geen erkend beroep uitoefenen maar moesten noodgedwongen bijv. (straat)handelaar, slachter of geldschieter worden. Pas de Franse Revolutie maakte - in Nederland in 1796 - een eind aan dit verbod. Joden werden soms verplicht tot het dragen van gele herkenningtekens (bv. de Davidster).

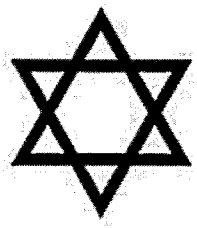

Geel was de kleur waarmee Joden van hun medeburgers werden onderscheiden. In de Europese Middeleeuwen en nog daarna – om precies te zijn vanaf 717 tot 1586 - was een herkenningsteken voor Joden verplicht. In die tijd was er sprake van een 'Jodenhoed' en een geel herkenningsteken. Een voorbeeld: in de eerste helft van de veertiende eeuw bestond in Nijmegen een Joodse gemeenschap, zelfs de belangrijkste Middeleeuwse Joodse vestiging in ons land. De golf van Jodenvervolgingen ten gevolge van de pestepidemie van 1349 waarvan de Joden uiteraard de schuld kregen, verwoestte ook de Joodse gemeente van Nijmegen. Korte tijd later vestigden zich opnieuw Joden in Nijmegen, die zich, net als de eerder verdreven en vermoorde Joden, wederom noodgedwongen met geldzaken bezighielden. Daarnaast verwierven in 1386 enige Joodse handelaren zelfs het poorterschap. In de eerst helft van de vijftiende eeuw kocht de Joodse gemeenschap een viertal panden in een bepaalde steeg; deze stond als *'Joedengasse'* en later als *'Jodengasch'* bekend: gettovorming. Toen de (protestantse) Provinciale Synode in Keulen in 1452 besloot dat Joden een geel herkenningsteken moesten dragen, werd dit voorschrift ook in Nijmegen van kracht. Vanaf dat moment nam het aantal Joodse inwoners van de stad af. De gemeenschap hield eind vijftiende eeuw zelfs op te bestaan.
Joden werd de toegang tot christelijke scholen vaak ontzegd. Joden werden in meerdere landen en in meerdere tijdvakken achtergesteld bij de christenen. Omgekeerd zijn christenen nauwelijks gediscrimineerd door Joden. Joden hebben altijd moeten lijden onder negatieve beeldvorming door christenen. De negatieve beeldvorming ging regelmatig over in vijandige beeldvorming: antisemitisme, of, juister, Jodenhaat. "De" Jood is in die verknipte, zieke visie 'onbetrouwbaar', 'glad', 'schraapzuchtig', 'gierig'. Omgekeerd hebben Joden zich altijd laten voorstaan op het behoren tot het door god uitverkoren volk. Dat beeld hebben de Joden zichzelf toegeëigend, maar de christenen hebben dat niet betwist.
Joden hebben in diverse landen vrijheidsbeperkingen ondervonden op het gebied van wonen, werken en onderwijs. Zij werden sociaal geïsoleerd door hen onder te brengen in getto's en onder het naziregime zelfs in concentratiekampen. Joodse kinderen werden geweigerd op christelijke scholen. Omgekeerd zijn dat soort vrijheidsbeperkingen nooit door Joden aan christenen opgelegd.

Joden zijn vanaf de christelijke jaartelling vijandig bejegend door christenen, zelfs bedreigd met de dood of vermoord. Christelijk antisemitisme nam geregeld vormen aan van het beroven van bezittingen en bedreiging van de gezondheid en beneming van het leven. Soms werden haatcampagnes zelfs door de overheid georganiseerd: razzia's, pogroms. Joden werden vaak vervolgd of werden verbannen uit diverse Europese landen. De vervolgingsgolf bereikte zijn eerste piek tijdens de Kruistochten. In de Eerste Kruistocht (1096) werden, 'omdat men er toch langs kwam', de bloeiende Joodse gemeenschappen langs de Rijn en de Donau volkomen vernietigd. In de Tweede Kruistocht (1147) werden de Joden in Frankrijk in groten getale afgeslacht. Joden werden ook onderworpen aan aanvallen tijdens de 'Kruistochten van de Herders' van 1251 en 1320. Veel van de verdreven Joden vluchtten naar Polen.

Joden en christenen hebben elkaar vanaf het begin van het christendom naar het leven gestaan. Zo beweren de christenen dat de Joden de eerste christen hebben vermoord. Jezus was weliswaar een Jood, maar werd door zijn discipelen, zij het niet in het begin, erkend als eerste christen, als zoon van god, als messias. Deze Jood werd volgens de overlevering door Joden gemarteld en gedood. Door zijn martelaarsdood deed Jezus afstand van het Jood(s) zijn. De christenen die Jezus erkennen als leidsman, messias, nemen op grote schaal wraak op de Joden wegens deze 'moord op hun messias'. Tegenover deze individuele moord op één christen, zgn. gepleegd

door Joden, toont de geschiedenis een onafzienbare reeks van moord en doodslag van Joden door christenen. De Holocaust is niet direct een voorbeeld van een godsdienstoorlog, maar een eenzijdige massamoord gestuurd door seculiere leiders met de christelijke achtergrond van een christelijke staatskerk (deels katholiek, deels lutheraanprotestants). (Bedenk dat Hitler zich ook door Luther liet inspireren.) Als we bovengenoemde voorbeelden van strijd tussen christenen en Joden bezien blijkt er ontzettend veel meer agressie van christenen naar Joden voor te komen dan omgekeerd.

Strijd tussen Jodendom en islam

De Joden zijn door de islamieten langdurig gediscrimineerd. Hoewel er geen 'ras- of subras' verschillen zijn tussen Arabieren, Palestijnen en Joden en zij tot eenzelfde taalgroep – de Semitische – behoren, zijn de Joden door de islamieten stelselmatig achtergesteld. Wat betreft Jodenhaat winnen de islamieten het zelfs van de christenen, zowel in het heden als, zij het in veel mindere mate, in het verleden.

Net als in het christelijke Westen werden ook in islamitische landen Joden lange tijd verplicht gele kleding te dragen, of een herkenningsteken in de vorm van een geel lapje stof te gebruiken. Men besloot hiertoe, om Joden van moslims te kunnen onderscheiden.

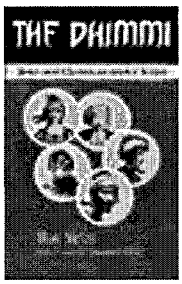

De maatregel maakte deel uit van de wetten waar *dhimmi*, niet-moslims, onder moesten leven in islamitische landen. Deze wetten worden samengevat onder de naam *dhimma*. De kledingcodes en herkenningstekens waren een vorm van kleinering en discriminatie. Ook christenen moesten zich onderscheiden met een kleur, nl. blauw. Tijdens de islamitische Gouden Eeuw (de negende eeuw), onder het Kalifaat van de Abbasiden, werd deze maatregel strikt genomen. (De Abbasiden regeerden het Arabische Rijk van 749 tot 1258 vanuit hun hoofdstad Bagdad.) In eerste instantie was de kleur voor zowel christenen als Joden geel. Later werd onderscheid aangebracht tussen Joden en christenen en veranderde de kleur voor de laatsten in blauw. Gedurende sommige perioden was de kleur voor Joden niet geel maar bruin en voor christenen niet blauw maar grijs.

De Joden hebben altijd moeten lijden onder negatieve beeldvorming door de islamieten. Mogelijk komt deze negatieve beeldvorming, net als bij de christenen, voort uit een vorm van jaloezie, omdat Joden volgens hun openbaring het door god uitverkoren volk zouden zijn. Joden zijn in allerlei islamitische landen vaak verbannen naar geïsoleerde plekken. Zij werden weggestopt in getto's. Het mengen van islamitische en Joodse scholen werd verboden. Joods en islamitisch moest streng worden gescheiden.

Israël

Joden en islamieten bedreigden, en bedreigen elkaar nog steeds, met vernietiging, uitroeiing. Rechtse zionisten als Lieberman willen Israël zelfs zuiveren van Palestijnen en Arabieren. Avigdor Lieberman (1958) is een uiterst rechts-nationalistisch en bovenal zeer zionistisch politicus die een voorstander is van Groot Israël, waarin voor Palestijnen absoluut geen plaats is. Zo pleitte hij in 2002, twee jaar nadat de Tweede Intifada was uitgebroken, voor het met de grond gelijk maken van alle belangrijke gebouwen in de Palestijnse Autoriteit. In 2004 kwam hij met een plan om Israël etnisch te zuiveren (*ethnic cleansing*). In 2006 keerde hij zich tegen de Routekaart naar Vrede omdat hij die afbrekend vond. Verder ziet hij leiders van de Hamas en de Islamitische Jihad het liefst '*van de aardbodem verdwijnen*'. Ook zei hij dat alle Arabische parlementsleden in de Knesset die banden met de Hamas of Fatah hebben of die de Arabisch-Israëlische Oorlog van 1948 'in negatieve zin herdenken', '*als collaborateurs ter dood dienen te worden gebracht*'.

Een islamitische verzetsgroepering als Hamas vuurt vanuit Gaza raketten af op burgerdoelen in Israël. Israël en Iran bedreigen elkaar met een mogelijke inval. Israël bouwde de Muur tussen geclaimd Joods en Palestijns gebied (deels over Palestijns gebied; de Muur is volgens internationale wetgeving illegaal). Israël en omringende islamitische landen bedeigen elkaar niet alleen maar voeren ook oorlog met elkaar. Recent in de Gaza strook. Iets minder recent in Egypte en Syrië. Omdat Israël Palestijns gebied volgens de VN illegaal bezet sinds 1948 en vooral sinds 1967, is het moeilijk te onderscheiden waar gerechtvaardigd Palestijns verzet eindigt en onaanvaardbare terreur begint. Vergelijken we de

strijd tussen christenen en Joden met de strijd tussen islamieten en Joden dan zien we weinig grote verschillen. Het Jodendom wordt door het christendom en de islam onderdrukt en vijandig bejegend. Het Jodendom van zijn kant is nauwelijks bedreigend naar christendom en naar de islam, met één uitzondering waar het christendom en de christelijke Jodenhaat nog steeds op teren. De Joden zouden volgens de overlevering de stichter van de christelijke godsdienst, de messias, de vereerde zoon van god, hebben vermoord. Dat werd, en wordt nog steeds, geïnterpreteerd als aanval op de christelijke godsdienst, omdat daardoor de christenheid zijn roerganger verloor. (Toch is het juist die marteldood die de stichter van het christendom zijn status verleende...) De islam kent geen vergelijkbaar voorbeeld van Joodse bedreiging.

Strijd tussen islam en christendom

Islamieten die in overwegend christelijke landen in Europa wonen, voelen zich vaak (of snel) gediscrimineerd. De moslims uit Turkije en Marokko die in Nederland zijn geïmmigreerd voelen zich beperkt in hun vrijheden: islamitische scholen voelen zich extra gecontroleerd door schoolinspecteurs of zij wel voldoen aan de regels van de onderwijswet, immigranten worden inburgeringcursussen opgelegd, imams moeten voldoen aan exameneisen. Omgekeerd zijn er weinig emigranten uit Nederland in islamitische landen en dus ook weinig gevoelens van gediscrimineerd worden.

De in Europa geïmmigreerde islamieten moeten vaak lijden onder negatieve beeldvorming door o.a. christenen en bepaalde populistische politieke stromingen. Vooral de moslimjeugd wordt een etiket opgeplakt: 'gewelddadig', 'potenrammers', 'verkrachters', 'loverboys', 'tasjesgappers'. De negatieve beeldvorming gaat gemakkelijk over in agressiviteit: anti-islamisme. Datzelfde kennen we bij "de" antichrist en bij Jodenhaat.

De islamieten in Europa mengen zich niet gemakkelijk met de autochtone bevolking, of krijgen daar geen of onvoldoende kansen voor. Er ontstaan "zwarte" scholen, die uitsluitend bestemd zijn voor islamieten, en "zwarte" buurten waar uitsluitend of voornamelijk niet-autochtonen wonen. Die isolatie in eigen wijken en eigen scholen voor islamieten is vaak niet opgelegd door christenen, maar zelf gekozen door de "nieuwe Nederlanders".

Tussen christelijke en islamitische (jeugd)groepen komen met enige regelmaat confrontaties voor waarbij er wederzijds gedreigd wordt met geweld. Vooral in orthodoxe gemeentes en streken die te maken krijgen met groepen van islamitische vluchtelingen en immigranten kunnen spanningen ontstaan. Van recente datum zijn de spanningen tussen (christelijke) Molukkers en islamitische Marokkanen in een provinciestad als Culemborg (hoewel ook daar sociale factoren een belangrijke rol spelen). Ook in Amerika komt dit soort bedreigingen voor tussen gelovige immigranten en gelovige autochtonen. Het wordt vaak niet duidelijk of de christenen dan wel de moslims de aanleiding zijn van de confrontaties. Islamieten en christenen bedreigden/bedreigen elkaar niet alleen, maar stonden/staan elkaar ook naar het leven. Godsdienstoorlogen hebben gewoed binnen het christendom (bv. de drie kruistochten tegen de Katharen (ook Albigenzen genoemd, Zuid-Frankrijk) in de 13de eeuw en de daarop volgende uitroeiing, tot in de 14de eeuw, en in onze tijd tussen RK en protestants Noord-Ierland) en binnen de islam (bv. sjiieten en soennieten in Irak), maar ook tussen christenen en islamieten. Het bekendste voorbeeld vormen de kruistochten, waarbij christenen trachtten Jeruzalem te veroveren op de islamitische "bezetters" en de islamieten trachtten Jeruzalem te verdedigen tegen de christenveroveraars. Van recentere datum zijn de godsdienstoorlogen in Libanon, Timor en Ambon.

Strijd tussen openbaringsgeloof en ongeloof

De ongelovigen, ongodisten, onkerkelijken, buitenkerkelijken, seculieren, humanisten, atheïsten en vrijdenkers zijn door de openbarings-gelovigen - Joden, christenen, islamieten - langdurig gediscrimineerd. In de tijd van de verzuiling ging een christenkind, moslimkind, Joods kind niet naar een openbare school. Gelovigen hadden altijd een streepje voor bij sollicitaties. Gelovigen hadden voorrang op ongelovigen bij opname in een ziekenhuis of verpleeghuis. Deze discriminatie van ongelovigen is sterk verminderd, maar niet volledig verdwenen. Ongelovigen hebben altijd moeten lijden onder negatieve en vijandige beeldvorming van de kant van de gelovigen: 'van god los', 'goddeloos', 'zedeloos', 'immoreel', 'zondig'. Omgekeerd hebben de ongelovigen de gelovigen zelden beticht van immoraliteit wegens hun godsdienst. Volgens de meeste ongelovigen staat het vrij een geloof aan te hangen, maar de gelovige moet van zijn kant de ongelovige vrij laten in zijn ongeloof. In de tijd van de verzuiling

werden ongelovigen in een sociaal isolement gebracht door een strenge scheiding tussen godsdienstige en ongodsdienstige scholen en verenigingen en partijen. De ongelovige werd geweerd van "gelovige" scholen en verenigingen, terwijl omgekeerd gelovigen niet werden geweerd door ongelovigen van openbare scholen en verenigingen.

Ongelovigen zijn regelmatig bedreigd door gelovigen. Enkele willekeurige voorbeelden:
- De fatwa, in 1989 uitgesproken tegen de schrijver Salman Rushdie door Khomeiny, een hoge ayatollah en destijds de Opperste Leider van Iran, wegens zijn *Duivelsverzen* die volgens de islamieten niet respectvol zijn naar de koran. In februari 2006 werd bekend gemaakt dat de fatwa levenslang zou gelden.
- De Inquisitie die niet-respectvol gedrag naar de bijbel of naar de geestelijkheid genadeloos bestrafte. Denk aan de vrijdenker Giordano Bruno die in 1600 op de brandstapel ter dood werd gebracht.
- Homoseksuelen die door extreemislamieten met de dood werden/worden bedreigd.
- Vrouwen die zich ongehoorzaam gedragen naar hun man, of naar mannen in het algemeen, werden/worden fors bestraft.
- Atheïsten werden/worden met de dood bedreigd.

Gelovigen staan ongelovigen geregeld naar het leven. Enkele willekeurige voorbeelden:
- De fanatieke moslim Mohammed B vermoordde op klaarlichte dag de ongelovige columnist en cineast Theo van Gogh op gruwelijke wijze.
- In de Middeleeuwen werden mensen die niet voldoende godsdienstig waren, of ongelovig of "gewoon" heks, bestraft met pijnbank, verdrinking of brandstapel.
- Fanatieke moslimvaders passen soms eerwraak toe als hun dochter zich onvoldoende houdt aan de moslimregels voor het omgaan met jongens.
- Islamitische zelfmoordterroristen plegen aanslagen op anonieme slachtoffers die geen aanwijsbare band met een godsdienst hebben. De collectieve moordpartij wordt verdedigd met de verklaring dat dader en slachtoffers een mooi plaatsje in de hemel zullen krijgen, met voor de mannendaders de extra attractie van 72 maagden.
- Seculiere (of ongelovige) leiders van diverse (overwegend gelovige) staten (niet alleen Duitsland), hebben Joden collectief laten vermoorden.

Conclusie

Wat valt er nu vooral op in dit strijdperk tussen gelovigen onderling en tussen gelovigen en ongelovigen? Het Jodendom is de oudste openbaringsgodsdienst en verreweg de kleinste. Alleen de staat Israël is, althans noemt zich, Joods. Over de hele werd verspreid leven naar schatting tussen de elf en 15 miljoen Joden. Zo bezien is het nauwelijks een wereldgodsdienst te noemen. De Joden noemen zich god's uitverkoren volk, dus voor gelovigen: het belangrijkste volk op de wereld, al hebben zij altijd de rol van underdog gespeeld. De invloed op de wereld van de Joodse godsdienst doet niet onder voor de invloed van christendom en islam.
De houding van christendom en islam naar Jodendom zijn sterk vergelijkbaar. Qua omvang en verspreiding zijn christendom en islam vergelijkbaar. Azië en Afrika zijn grotendeels islamitisch, Europa en Amerika (zowel noord als zuid) christelijk.
En het ongeloof? De ongelovige moet steeds weer bewijzen dat ongeloof geen geloof is en dus niet past in het rijtje van wereldgodsdiensten of openbaringsgodsdiensten. En de andere wereldgodsdiensten? Dat zijn het hindoeïsme en het boeddhisme. Het hindoeïsme is geen openbaringsgodsdienst, kent geen godsdienststichter, kent geen monotheïsme, maar wel een heilige (doch niet geopenbaarde) schrift. Het boeddhisme kent geen god of openbaring, maar desondanks wel een godsdienststichter.
Gelovig zijn, godsdienstig zijn, god dienstig zijn, het aanbidden van een hoger wezen - of dat nu god, allah of jahweh heet - blijkt geen enkele garantie te geven voor moraliteit of vredelievendheid of vrijheid; eerder het tegendeel. Het meest strijdlustig lijken momenteel bepaalde islamieten, gevolgd door bepaalde christenen en daarna bepaalde Joden. Van de wereldgodsdiensten is ongetwijfeld het boeddhisme het meest vredelievend. Strijd tussen godsdiensten en tussen geloof en ongeloof zou plaats moeten maken voor wederzijdse kennisname en wederzijds respect. Indien geloof geen strijdpunt meer oplevert kan ook de scheiding tussen Kerk en Staat als voltooid worden beschouwd. De Kerk, het Geloof, is dan immers geen staatszaak meer, heeft geen staatkundige macht meer, maar is geworden wat hij moet zijn: privé zaak.

Verlossers naast god

Boekbespreking

MARLEEN VAN DER GUGTEN, (1945 Westerbork) gepensioneerd bioloog en counselor samenwerkend met Stichting De Einder

"De dokter en de dood", kopt over twee pagina's een interview met Anne-Mei The, in NRC Handelsblad op 27/28 november 2009. Wubby Luyendijk interviewt de auteur n.a.v. haar zojuist uitgebrachte boek "Verlossers naast God" met als ondertitel 'Dokters en euthanasie in Nederland'. Een pretentieuze titel, die uitnodigt tot lezen. Wat heeft dit boek te bieden? Waarop laat het zijn licht schijnen? Artsen zijn doorgaans niet mededeelzaam over hun handelen in relatie tot hun patiënten, en zeker niet daar waar het het levenseinde betreft, is mijn ervaring. Dat lijkt mij in meerdere opzichten een juiste houding.

Zelfbeschikkingsrecht

Dit interview gelezen hebbend, blijf ik nieuwsgierig maar in verwarring achter. Een citaat van de auteur: "*Er is een euthanasiepraktijk en er is een euthanasiewet. Dat we met de wet euthanasie geregeld hebben is een illusie. De werkelijkheid is ingewikkelder. Iedere patiënt, iedere situatie en ook de dokter is anders.*" Deze uitspraak kan ik als counselor, in contact met mensen die hier tegenaan lopen, geheel onderschrijven. Maar in dit interview lees ik ook, dat in de wet het zelfbeschikkingsrecht centraal staat. Ik frons mijn wenkbrauwen en lees deze zin nogmaals. De zinsnede is niet als citaat weergegeven, maar voegt zich in een lopende tekst, als volgt: *In de wet staat het zelfbeschikkingsrecht centraal, maar een dokter heeft ook zijn professionele verantwoordelijkheid met zijn eigen normen en waarden.* Wie zegt hier wat? Als bij de counselors, samenwerkend met *Stichting de Einder*, íéts duidelijk is, dan is het wel het feit dat nou net níét dat genoemde zelfbeschikkingsrecht het uitgangspunt van de euthanasiewet uit 2002 is. We zouden in dat geval, als Stichting, waarschijnlijk zelfs overbodig zijn.

Op het moment dat ik mijn wenkbrauwen frons over bovengenoemde zin, kan ik me nog niet voorstellen dat het boek zelf de oorzaak van deze verwarring is. Ik wijt dit in eerste instantie aan een verkeerde interpretatie van de interviewster, een miscommunicatie met de auteur dus. Maar het betreft hier wel de crux van de 'Wet Toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding' (WTL), in de wandelgang euthanasiewet genoemd; een niet onbelangrijk detail. Het krantenartikel kenschetst het boek als een onderzoek naar 'artsen en euthanasie' in Nederland. Hoe dan ook interessant om kennis van te nemen, lijkt me.

Niet voor leken

De basis van het boek wordt gevormd door verhalende gesprekken die Anne-Mei The voerde met artsen – interviews zou ik ze niet noemen, daarvoor is de toon te lyrisch en kritische vragen worden weinig tot niet gesteld; mogelijk behoorde dat ook niet tot de opzet. Veel artsen (ik tel zo'n zestig namen), huisartsen, specialisten en hoogleraren (historici, ethici, juristen en overige beroepsbeoefenaren nog niet meegeteld); allen worden met naam en hoedanigheid genoemd. Gezien het feit dat de opdracht tot dit boek gegeven is door "De Vereniging Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde", hoeft dit natuurlijk niet te verbazen. Het komt de leesbaarheid, - voor de lezer die niet tot deze *inner circle* behoort -, echter niet ten goede. Mede omdat een tweede poot van het boek wordt gevormd door archiefinformatie van diverse commissies die zich in een tijdsbestek van een halve eeuw op enigerlei wijze met euthanasie hebben bezig gehouden. (Namen, alsook meningen, discussies en conclusies.)

Kortom, de totale inhoud van het boek beslaat een zeer breed terrein, zowel qua verhalen en personen, alsook qua tijdspanne. Een literatuurlijst van 200 titels onderstreept dit. De in dit boek beschreven euthanasiecasussen, waarbij genoemde artsen persoonlijk betrokken waren, zijn zondermeer boeiend, mede door hun openhartige toon. Recent zijn ze echter niet. De bindende factor lijkt vooral te vinden in het feit dat dezen zich eenzaam en niet echt deskundig

voelden op euthanasieterrein, terwijl juist de patiënt en zijn omgeving – hier geen weet van hebbend – veel, zo niet alles, van 'De Dokter' verwachtte. De titel zegt het al: het perspectief van dit boek is in alle opzichten het perspectief van de arts.

De lijdende arts

Ook artsen zelf wordt geen menselijk leed bespaard. Enkele van deze artsen zijn in hun privéleven geconfronteerd met ernstige ziekten en het overlijden van hun naasten, waar zowel ethische als praktische dilemma's rondom euthanasie heel nabij kwamen. "*De invloed van persoonlijke ervaringen op stervensbegeleiding en op hun houding jegens euthanasie vormen een rode draad door de levensverhalen van artsen en euthanasie-experts.*" Zo start een hoofdstukje met als titel: '*Verlies van moeder en dochter*' (pag. 69). Een onmiskenbaar heldere en begrijpelijke conclusie die op een onverwacht moment in het oog springt. Maar aan de verwachting van meer lijnen, meer structuur, meer heldere conclusies, zeker gezien de hoeveelheid beschikbaar materiaal, wordt niet voldaan. In de gesprekken met artsen, gaan dezen verder dan alleen hun persoonlijke ervaringen met euthanasie. Ze blikken terug op ontwikkelingen en veranderingen in zienswijzen op het fenomeen 'levensbeëindiging'. Dit in al zijn maatschappe-lijke facetten (politiek, ethisch, juridisch; de rechtszaak Postma (pag. 112-114), het ontstaan van de SVE, voorloper van de huidige NVVE (pag. 119) en andere gebeurtenissen). Ook hier geldt het perspectief van de artsen. Wat deed dit met hen, en wat betekende dit voor hen? Niet elke arts verwelkomde, mogelijk op komst zijnde, veranderingen. Andere beroepsgroepen (vooral ethici) die hierover een mening dachten te hebben, werden met argwaan tegemoet getreden. Een aantal leden van de commissies van destijds becommentarieert in retrospectief de discussies en gebeurtenissen van destijds. De auteur vult dit aan door uit archieven van commissies en uit publicaties ter zake te putten. Zowel voorstanders als tegenstanders komen aan het woord. Als voorstander van zelfbeschikking wordt de inmiddels overleden hoogleraar Henk Leenen (1929-2003) regelmatig aangehaald (pag. 134 e.a.).

Gebrek aan helderheid

Toch mis ik een helder beeld over de historie van ruim veertig jaar *euthanasiedenken*. De auteur kiest ervoor om gedeelten uit de gevoerde gesprekken – meermaals met verwijzingen, dus uit tweede of derde hand, verweven met materiaal uit publicaties – als impressieverslag neer te schrijven. Een voorbeeld op pagina 149, de op een na laatste alinea luidt: "*Hoewel Wallage het nooit geciteerd heeft gezien, weet hij zeker dat dit soort ervaringen een grote rol heeft gespeeld bij de totstandkoming van de euthanasiewetgeving. Minister-president Wim Kok had namelijk grote moeite met het onderwerp en liet het daarom liggen, tot frustratie van minister Borst van VWS. - 'Els deed haar uiterste best,' - zegt Wallage, - 'maar ze kreeg het gewoon niet voor elkaar'-*". Rechtstreeks wordt er weinig geciteerd, voetnoten ontbreken: voor de meeste lezers zouden ze een welkome aanvulling gevormd hebben. En van directe verwijzingen naar één van de vele, genoemde publicaties wordt (te) weinig gebruik gemaakt.

In het bovengenoemde NRC interview wordt Anne-Mei The geciteerd: "*Er is een*

euthanasiepraktijk en er is een euthanasiewet..." Hier al begint de verwarring! Wat deze wet (WTL 2002) zegt, blijft in de lucht zweven. Hoewel in de begrippenlijst op pag. 237 (derde subject) opgenomen, wordt er niet rechtstreeks naar verwezen. De gesprekken met artsen, over *euthanasiedenken* en euthanasiecasussen, gaan zondermeer over de situatie van vóór 2002, toen er een nieuwe versie van de WTL – waarin de uitzonderlijke omstandigheden benoemd worden, waarin de arts níét strafbaar gesteld wordt bij levensbeëindigend handelen – van kracht werd. Tot 2002 was (hulp bij) levensbeëindigend handelen volgens de wet (art. 293 en 294 Wetboek van Strafrecht) in principe altijd strafbaar.

Zelfbeschikking

In de maatschappelijke, politieke en ethische debatten die in de tweede helft van de vorige eeuw gevoerd werden, was het zelfbeschikkingsrecht vaak een centraal discussieonderwerp. Dit materiaal wordt door de auteur uitgebreid belicht. Wat wringt, is de suggestieve sluier dat zelfbeschikking inderdaad het leidend beginsel vormt in de nieuwe wetgeving en, dat de artsen ten tijde van de terugblikkende gesprekken in deze veronderstelling verkeren; o.a. Jaap Zeevenhoven (pag. 33). Het is hen nauwelijks euvel te duiden, de meesten van hen zijn ten tijde van het gesprek al geruime tijd niet meer in de praktijk werkzaam.

Dat de auteur deze aanname laat bestaan, en nergens feitelijk verduidelijkt, verbaast mij ronduit. Het heeft er alle schijn van, dat deze aanname ook de aanname van The zelf is. Zo noemt zij 1984 het sleuteljaar van de acceptatie van euthanasie in Nederland, met het arrest Schoonheim (pag. 146). Waarom is dit haar keuze? Er zijn zeker ook andere markante momenten aan te wijzen; de appreciatie van euthanasie kende in de loop van zovele jaren zijn ups en zijn downs. Het antwoord op deze vraag is te vinden op de voorafgaande pagina waar zij de uitspraak van de Hoge Raad aanhaalt. De auteur concludeert dan: "*Er is in het Schoonheim-arrest voorrang gegeven aan het verzoek van de patiënt en euthanasie werd daarmee een honorabel medisch antwoord op diens zelfbeschikkingsrecht. In 2001 is deze jurisprudentie in de wet vastgelegd.*" In dit licht gezien wordt het boek logischer, maar het blijft op drijfzand gebouwd.

The, Anne-Mei, *Verlossers naast God, Dokters en Euthanasie in Nederland.* Uitg. Thoeris, Amsterdam, 2009, 256 pp., Euro 19,95. Het boek kwam tot stand in samenwerking met het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde.*

Naschrift van de auteur:
"*Het lijden van het individu is in de wet leidend, niet het zelfbeschikkingsrecht.*" Dit is de conclusie die E. Pans trekt in haar dissertatie: 'De normatieve grondslagen van het Nederlandse Euthanasierecht' na te slaan in: Kwartaalblad: nr. 55, september 2007, pagina 14; Een boekbespreking door Ton Vink.

Veganisme gezond?

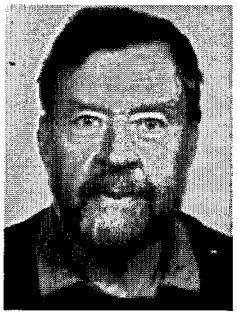

PAUL HOPSTER (1940), gepensioneerd psycholoog, bestuurslid van DVG van 1974 tot 1989 en redacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten: "De Vrijdenker", sinds 1999

Floris van den Berg pleit in diverse artikelen voor veganisme. Zijn stelling is: we consumeren te veel, daarom moeten we "consuminderen". Dat kan geschieden door vegetarisme (niet eten van vlees en vaak ook niet van vis) of door veganisme (ook niet eten of dragen van dierlijke en visproducten, zoals bont, leer, melk, boter, kaas en eieren).

Het veganisme dat Floris van den Berg tracht na te streven lijkt mooi, maar is niet zonder risico en niet zonder problemen. De mensheid zou niet zomaar kunnen overstappen op louter niet-dierlijk voedsel. Mensen zijn van nature omnivoren. Het weglaten van (voor de volksgezondheid noodzakelijke) dierlijke eiwitten houdt in dat die moeten worden gecompenseerd door specifieke plantaardige eiwitten. Vegetarisch en veganistisch voedsel is niet ongezond, maar de samen-stelling van een gezonde vegetarische maaltijd vergt meer aandacht dan een omnivore maaltijd. Hoe gek het mag klinken, het veganisme is in zekere zin een luxehouding, omdat het regelmatige begeleiding door een diëtist nodig maakt. Een arme sloeber kan zich dat niet permitteren.
Een ander argument tegen veganisme is dat het minder variaties in maaltijden voortbrengt: er valt gewoonweg veel minder te combineren. Vegetarische en vooral veganistische maaltijden zijn veel eenzijdiger en eentoniger dan vleesmaaltijden en daarom voor vleeseters minder smakelijk. Mag smakelijk-zijn-mede-door-variatie een argument zijn? Ik denk van wel. Dat zou zelfs voor een veganist gelden. Zouden veganisten bereid zijn als voedsel alleen een astronauten-pil te slikken, dus zowel bij ontbijt, lunch en diner, aangenomen dat daarin voldoende vitamines en sporenelementen zijn opgenomen en geen dierlijke eiwitten? Waarschijnlijk is de lol van "smakelijk eten" dan snel voorbij. Ik denk dat veganisten eigenlijk niet primair tegen eten van vlees en dierproducten zijn als wel tegen de bio-industrie. Die bio-industrie moet vooral worden teruggedrongen door minder vraag naar vlees. Niet alleen door minder vlees te eten, maar vooral door minder vraag naar vlees vanwege... minder vragers. Het gaat niet in de eerste plaats om minder vlees eten, maar om minder vleeseters. De nadruk moet niet alleen liggen bij de bio-industrie, maar evenzeer bij terugdringen van de overbevolking.

JOUW STRIJD TEGEN RELIGIE

Brief aan Floris van den Berg

FRANS COUWENBERGH, (1933 Ooij) portrettekenaar en humanosoof

Beste Floris. Zolang je het verschil niet ziet tussen de aangeboren religieuze gevoelens bij mensen en de godgelovigheid (de monotheïstische religies) die sinds de late IJzertijd in grote klassenmaatschappijen de heersende ideologie zijn geworden, wordt het niets met je strijd. Net zo min als met die van Dawkins, Dennet, Harris en Hitchens, die ook geen idee hebben van de menselijke natuur.
Natuurlijk ben je veel te aardig om je gelovige medemensen ook maar een sprankje leed te willen berokkenen. Je strijd gaat tegen de domhoudende, de mensen in het algemeen en de vrouwen in het bijzonder, onderdrukkende en zelfs tot fanatisme aanzettende, godgelovigheid. Hetzelfde aardige geldt voor genoemde *Four Horsemen.*

Een beetje humanosoof kan je uitleggen waarom je strijd oneigenlijk is (zoiets als een gifspuit legen in je slaapvertrek om een hinderlijke mug te doden), onnodig is (de kerken zijn immers zonder filosofische aanjaging leeg gaan lopen) en heel wat effectiever en eleganter (om niet te zeggen respectvoller) kan worden gevoerd.

Jullie (ik schaar je uit bewondering bij het viertal) zijn oneigenlijk bezig. Mensen hebben, zoals alle dieren, een lange en specifieke voorgeschiedenis. Sonja De Schaepdryver stelt in dezelfde *Vrijdenker* als waarin je brief aan je moeder staat, dat de eerste 'mens' al 4,4 miljoen jaar oud is. Nee, dat stelt ze niet, ze noemt 'Ardi' slechts "de oudste voorloper van de homo sapiens"; en terecht: pas vanaf dat de oudste technisch vervaardigde stenen messen verschijnen in het archeologische archief, 2,6 miljoen jaar geleden, noemen de paleo's de vervaardigers ervan *Homo.* Maar ook Sonja toont zich geen humanosofe. Net als de paleo's heeft ze alleen oog voor de fysieke en technologische wordingsgeschiedenis van de mens; wat zijn mentale wordingsgeschiedenis betreft kan ze slechts op 'grotere hersenen en hogere intelligentie' wijzen. Een humanosoof wil het hele verhaal: hoe ónze voorouders – en niet die van welke andere soort dan ook – gekomen zijn tot dat ondierlijke gedrag van steentechniek, grotere intellectuele prestaties, gaan gebruiken van het vuur, religieuze praxis, enzovoort.
Dat hele verhaal past niet in een brief als deze. Maar ik heb tot mijn vreugde gezien dat de *Vrijdenker* redactie de mogelijkheid biedt tot een verhaal in afleveringen! Dus als het aan mij ligt krijgen de vrijdenkers het humanosofische verhaal binnen één jaargang aangereikt. In dat verhaal wordt klip en klaar hoe onze voorouders tot talige wezens werden en waarom dit hen zo anders heeft doen worden dan alle andere soorten in de natuur. Het vertelt dat ze al die lange, lange tijd geleefd hebben als VJ's (Verzamelaars/Jagers), rondtrekkend in groepjes van twee, hooguit drie hutten groot, gemiddeld 30 individuen in een eindeloos grote wereld. Op vaste tijden en plekken ontmoetten ze verwante groepen, met wie ze partners en kennis wisselden en feest vierden; in volslagen harmonie met de natuur en elkaar: ze waren 'van nature goed'. Dat goede gedrag was het resultaat van natuurlijke selectie: groepen met onderlinge hommeles redden het eenvoudig niet op den duur. Vanwege de geringe aantallen van hun groepjes was oorlogvoering onnodig en dan ook al die miljoenen jaren een totaal ondenkbaar fenomeen bij onze voorouders.
Dit begon 60.000 jaar geleden te veranderen en wel bij de AMM's (*Anatomisch Moderne Mens*, door Sonja met die achterlijke benaming *Homo sapiens* aangeduid, van wie alle hedendaagse mensen afstammen). Door in het verhaal verduidelijkte oorzaken waren die van het oerconservatieve gedrag van hun voorouders, de Vroege Mensen, gaan afwijken: waren werktuigen van been en hoorn gaan maken, bijvoorbeeld harpoenen. Ze waren de waterwereld gaan exploiteren, konden veel grotere groepen voeden, telden weldra ook grotere aantallen groepen en begonnen de overige Vroege Mensen te verdringen en tot uitsterven te doemen. Steeds meer groepen; in sommige gebieden van de wereld zoveel groepen dat ze elkaar in de weg kwamen te zitten. Boem! Oorlog. En oorlog maakt mannen belangrijk. U begrijpt het al: nu doemen machismo, landbouw, imperialisme,

klassenmaatschappijen en godsdiensten op. Steeds meer frustratie van het aangeboren 'goede' in de mens.
Het 'goede' dat door natuurlijke selectie in miljoenen jaren in onze soort geplant was, verdwijnt niet in enkele duizenden jaren, maar wordt wel flink gefrustreerd. Het komt echter als een ondergeduwde kurk steeds weer bovendrijven waar het maar de kans krijgt. De *Vrijdenker* ademt volop de geest van het 'goede'.
Wat het verhaal vooral aanreikt is hoe onze voorouders, talige wezens geworden, in een 'woordenwereld' zijn komen te leven: een wereld van benoemde dingen. Duizenden *namen* voor duizenden *dingen*, dat is een onleefbare chaos in je kop als je daar geen samenhang in hebt. Die samenhang levert het fenomeen 'verhaal': van hoe de *dingen* begonnen en zich ontwikkelden, inclusief de mensen zelf, tot hoe ze nu zijn. Het 'scheppingsverhaal'. Geen stam die het ooit zónder heeft kunnen of hoeven stellen. Elke lieve dag van verzamelen/jagen eindigde met het dansen/zingen van het scheppingsverhaal rond het kampvuur. Ze leefden er hun dag naar toe, naar die 'dagsluiting'. Want vooral aanvankelijk was de taligheid een hachelijke verworvenheid, waar ze hun oude dierlijke instinctzekerheid voor hadden moeten inruilen. Hun 'woordenwereld' moest voortdurend bevestigd worden naar hun gevoel. U begrijpt het: dit is het religieuze gevoel dat in die miljoenen jaren van zo de wereld te beleven, in ons allen geplant is. Welnu, door tegen dit gevoel tekeer te gaan, terwijl je het alleen op de godgelovigheid parasiet gemunt hebt, is oneigenlijk.
Het is ook onnodig, beweerde ik. Bij het humanosofische verhaal hoort ook de geboorte van de Ene Ware God (EWG). Dat is een patriarchale uitvinding van de late IJzertijd.

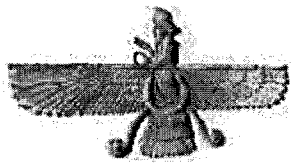

De eerst bekende EWG was Zarathustra's *Ahura Mazda*. Dat was nog een mens- en vrouwvriendelijk monotheïsme, met als uitsluitend doel het pacificeren van de clans en stammen. Daar hebben de Joodse patriarchen in Babylon mee kennis gemaakt. Ze hebben er alles van overgenomen, maar er, omdat ze er een sociaal-politiek instrument van wilden maken, rabiate vrouwvijandigheid, agressiviteit tegen andersgelovigheid en een uitverkiezingswaan aan toegevoegd. Het is dit *collectivistisch* EWG-geloof dat ook in het christendom en de islam door de machtsbeluste patriarchen en hun baardmannen de overhand gekregen heeft. Het EWG-geloof is een parasiet, geënt op ons aangeboren religieuze gevoel. Het is een collectivistische ideologie: de mens is een aardworm, geprosterneerd (neergeknield) op een gebedsmatje of een bed violen; en God is Alles. Maar daar kan de *vrije markt* niets mee. Toen de *markt* in de vijftiger jaren met het medium televisie doordrong tot in alle huiskamers, zelfs – of juist – de nederigste, en in ieders vrije tijd, begonnen de kerken aan hun onstuitbare leegloop. We stonden er bij en we keken er naar. De *vrije* markt globaliseert, en als we tijd van leven hebben en we de *markt vrij* weten te houden, zal die op termijn ook de moskeeën en de tempels en de synagogen laten leeglopen. Dat de mensen tot verbazing van Jan van de Werff ("Het zal je God maar wezen", ook in *Vrijdenker* dec. 2009) en anderen toch in IETS bleven geloven, mag nu geen verbazing meer wekken: ook consumenten blijven mensen, dus van nature met religieuze gevoelens behept; al uit zich dat bij de één zus en bij de ander zo, bij de één sterker dan bij de ander en bij vrouwen meer dan bij mannen. In het humanosofische vertoog wordt dit allemaal helder.
Dit vertoog doet, beweer ik ten slotte, een effectief en elegant scenario aan de hand waarvoor een vrijdenker actie kan gaan voeren tegen de 'pest' (Leon Wecke) der godgelovigheid en waarmee we de intermenselijke solidariteit enorm kunnen bevorderen. In de *Vrijdenker* van juli 2009 schrijft Wim Aalten, in zijn "Dat God niet bestaat weten we nu wel. Maar hoe verder?": "Als u het mij vraagt schreeuwt de huidige samenleving om verandering, om een nieuw toekomstperspectief."
Komt er nu aan. Ter inleiding iets over het humanosofische gedoe. Dat is dus: met de groeiende stapels bouwstenen die sinds de zestiger jaren in de vele paleo-disciplines verrezen, filosofisch aan het bouwen gaan. U zou denken: dat is het pakkie-an van de filosofische antropologie. Maar hebt u die al bezig gezien met het ontstaansverhaal van de mens als alternatief voor het achterlijke monotheïstische scheppings-verhaal? Het pakkie-an van de filosofen van de Universiteit voor Humanistiek dan? Ja, dat dacht ik ook aanvankelijk. Maar na een gesprek met de rector ervan bleek dat zij zich slechts bezig hielden met 'het stellen van vragen'. Vandaar dat de humanosofen zich noch als humanisten noch als filosofen kunnen profileren en dus maar een hybride benaming van hun werkzaamheid hebben

aangenomen op het oprichtingscongres. De paleo-wetenschappers zelf houden zich, als gezegd, uitsluitend bezig met de fysieke en technologische aspecten van ons ontstaansverhaal; de mentale achten zij terecht het pakkie-an van filosofen. Maar die doen dus alleen aan filosofie; hun opleiding voorziet in het geheel niet in humanosofische werkzaamheid; opvattingen inzake de menselijke natuur ontlenen ze aan de oude Grieken of zo.

Een paleo als Frans de Waal hangt dicht tegen humanosofie aan. Twee dingen houden hem af. Zijn reputatie als wetenschapper: die heeft al gevaar genoeg gelopen door de verdenking van antropomorfisme die sommigen op zijn dappere *Van nature goed* vestigden. Het andere ding is ook weer zijn opleiding: als bioloog heeft hij zich altijd ingespannen om de cartesiaanse kloof tussen ons en onze mededieren te dichten; met een humanosofische benadering zou hij de kloof (onze taligheid) weer verdiepen.

Het humanosofische gestudeer heeft een coherent en consistent ontstaansverhaal opgeleverd. Waar maar mogelijk steunt het op alle relevante menswetenschappen. De witte plekken in het plaatje zijn opgevuld met beredeneerde speculaties. J. Voorwinden merkt in "Is wetenschap een geloof?" (ook in *Vrijdenker dec. 2009*) op "dat wetenschap tot op zekere hoogte speculatief te werk gaat", en "we kunnen niet anders leven dan met waarschijnlijkheden". Speculaties zijn vingers waarmee we in het nog ongewisse vooruit tasten op onze weg naar het steeds beter begrijpen van de *dingen*.

Behalve dat het zich gunstig onderscheidt van het monotheïstische scheppingsverhaal omdat het steunt op alles wat de mensheid vandaag kan weten, ligt het ook niet dogmatisch vastgenageld maar staat open voor gefundeerde kritiek. Omdat de wetenschappen maar doorgaan is het ontstaansverhaal nooit af, het is permanent *in progress*, maar het komt daardoor wel steeds steviger te staan.

Nu de humanosofie heeft aangetoond dat het onze samenleving zeer wel mogelijk is zich een op de menswetenschappen gebaseerd universeel basisverhaal te verschaffen als alternatief voor het – door het in gebreke blijven van onze filosofen – nog steeds vigerende Adam-en-Eva-verhaal, volgt ten slotte het effectieve en elegante scenario hoe dit verhaal, de aangeboren religieuze gevoelens ontziende, en zonder het verhaal ook maar aan iemand op te leggen of op te dringen, ingang zal vinden in ons samenleven.

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog heeft de uitgeputte mensheid zich van een universeel document voorzien, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het is gebaseerd, hoe iel ook verwoord, op het menszijn van iedere mens. Het is altijd het zelf toegeëigende privilege van de Kerk geweest om uit te mogen maken hoe de mens is. Misschien is daarop wel haar macht gebaseerd. In 1948 waren de Kerken nog in volle macht en aanzien. Maar het is niet alleen omdat de Kerk dwars lag dat de grondslag zo iel verwoord is, ook de menswetenschappen waren toen nog niet in staat om dat menszijn bevredigend uit te werken. Vandaag hebben de kerken behoorlijk aan macht ingeboet. Daar staat tegenover dat het moslimbolwerk behoorlijk aan macht heeft gewonnen in de Verenigde Naties, dus daar mag zware tegenwerking van verwacht worden. Belangrijk is dat de menswetenschappen vandaag zeer wel in staat zijn tot het leveren van bouwmateriaal voor een goed verhaal over hoe mensen zijn. Ik stel mij dus voor dat de UNESCO (die gaat over de Universele Verklaring) bekend maakt dat, nu de mensheid globaliseert, nu ook haar problemen wereldwijd zijn en de oplossing ervan de hele mensheid aangaat, de tijd gekomen is om dat menszijn waarop haar Universele Verklaring berust, te doen uitwerken door een team van wetenschapsschrijvers. Zij nodigt daartoe de hele wetenschappelijke wereld uit om er mensen voor te nomineren. Het toekomstige team wordt voorzien van een degelijk uitgewerkt statuut dat het moet afschermen tegen iedere politieke beïnvloeding. Op een congres wordt het door de genomineerden uit hun midden gekozen. Het krijgt de opdracht om binnen een jaar te komen met een rompverhaal. Na het uitbrengen ervan wordt de hele wetenschappelijke wereld uitgenodigd om er haar pijlen op af te schieten. Het team krijgt drie jaar om met de ingekomen commentaren te werken aan de eerste voorlopig-definitieve versie van het basisverhaal van het menszijn. Ook dat krijgt weer de nodige commentaren op zich af; ook die worden aangewend voor de tweede versie, weer na drie jaar. En zo zal het blijven doorgaan: het verhaal is als het postcodeboek, het groeit met de ontwikkeling van de wetenschappen mee.

Wat is nu het elegante en effectieve? Wat denk je dat er gebeurt na de bekendmaking van de UNESCO van haar voornemen? Er steekt een

storm van protest op uit alle bolwerken van geestesdwang: er wordt aan hun machtspositie gemorreld; een vuig westers complot.

De UNESCO blijft rustig, verzekert dat er aan niemands geloof getornd wordt maar dat slechts de grondslag van de Universele Verklaring eindelijk *body* gegeven wordt, en wel zo universeel mogelijk; wanneer iemand een wetenschappelijk verantwoord alternatief heeft, is die welkom. Intussen zijn door het tumult wereldwijd de mensen gaan opkijken: wat is er precies aan de hand? De media beginnen er over te schrijven. De nominatie van geleerden voor het team, de uitverkiezing ervan, elke stap genereert groeiende media-aandacht, er worden paneldiscussies aan het voorgenomen project gewijd. De mensen krijgen het optimistische gevoel dat er eindelijk aan iets gewerkt wordt dat hen zelf ten nauwste aangaat en dat intermenselijke solidariteit bevordert. Het uitgebrachte rompverhaal wordt een wereldwijde bestseller, het project betaalt zichzelf. Het voorlopig-definitieve basisverhaal wil iedereen hebben. De mensen vatten nieuwe moed. De discussies allerwegen gáán ergens over. En het inzicht in hoe wij van nature zijn, wordt deel van ieders bewustzijn zonder dat het aan iemand wordt opgelegd. Het zal blijvende impact hebben op alle menswetenschappen en op de filosofie in het bijzonder. De jongeren krijgen nu de bouwstenen om hun identiteit mee te vormen en om zich geworteld te voelen in de wereld waar ze bij geboorte in beland zijn. Het zal ook de mensen wereldwijd doen inzien waar waarlijk menselijk geluk in gelegen is. Het zelfinzicht zal om te beginnen de westerse mensen inschikkelijker maken om de nodige aanpassingen van hun welvaartsniveau aan de eisen van de ecologische en humanitaire crisis te slikken. Overheden krijgen een grondslag waarmee ze hun beleid kunnen legitimeren. Het zal de mensen wereldwijd herkenbaarder voor elkaar maken en de vijandigheid tussen de beschavingen doen afnemen. Het project zal gaandeweg nog veel meer onvermoede positieve impact blijken te hebben, zodat we weldra niet meer zullen begrijpen dat het zo lang heeft moeten uitblijven.

Sorry, Floris, het is meer een essay geworden dan een brief. Maar misschien draagt het toch vruchtbare denkbeelden aan. Heel misschien word je ook humanosoof.

Algemene Jaarvergadering van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

Zaterdag 17 april 2010
Universiteit voor Humanistiek
Kromme Nieuwegracht 29, Utrecht
Zaal open 10.30 uur, aanvang 11.00 uur

Gerard Schellekens van de Stichting Vrijwillig Leven houdt voorafgaand aan de vergadering een lezing over het thema: *Vrij leven is vrij sterven.*

Waarom ik geen vrijmetselaar word

Column van Anton van Hooff

Nee, dan kon ik inderdaad geen lid van de loge worden. Bij een rondleiding door de lokale tempel stelde ik de vraag of ik als atheïst toegelaten zou worden tot de vrijmetselarij. Dat ging dus echt niet, want een broeder moest wel het Opperwezen erkennen. Teleurgesteld was ik bepaald niet, want ik heb absoluut geen trek om toe te treden tot de maçonnieken. Behalve de potsierlijke ritualen – zo heet hun gedoe met steen, troffel, schietlood, winkelhaak – staat alleen al de gedachte aan het prominentste lid een aanmelding in de weg. Kennen jullie hem nog? Mat Herben, vliegtuigspotter en de apostel van Pim Fortuijn (alias Fortuyn – ook de versjieking van zijn naam bewijst dat hij een gefrustreerde ijdeltuit was). Nogal eens worden Vrijdenkers verward met de voorschortjes dragers. De naamsgelijkenis werkt die verwisseling in de hand. En historisch zijn er ontegenzeggelijk banden tussen vrijmetselaars en godvrijen. De oprichters van *De Dageraad*, de voorloper van *De Vrije Gedachte,* behoorden tot een Amsterdamse loge. Net als in de tempel hielden ze van symbolen, maar in plaats van bijbel, passer en winkelhaak stonden bij de oprichtingsvergadering van 12 oktober 1856 op de bestuurstafel een wereldbol, een tele- en een microscoop. Deze attributen stonden voor de overtuiging dat alleen (natuur)wetenschappelijk onderzoek tot het juiste inzicht leidt. 44 mensen traden als lid toe, naast enkele intellectuelen, vooral onderwijzers, typografen en middenstanders. Het verslag van de oprichtingsvergadering besluit met de zelfbewuste verklaring dat de kiem was gelegd tot de 'Kerk der Toekomst'. Een kerk is de vrijdenkerij gelukkig niet geworden. De vrijmetselarij daarentegen heeft wel alle trekken van een religieus genootschap. Ooit, in de achttiende en ook nog wel in de negentiende eeuw, was het een radicale beweging die standsverschillen overwon. Tegenwoordig is het niet meer dan een padvinderij voor oude heren.

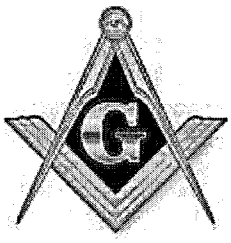

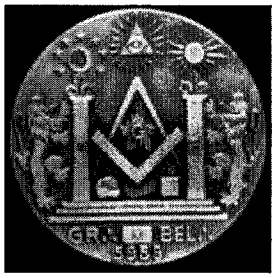

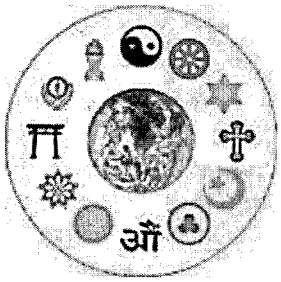

Bontje || haiku

Godallemachtig
wat doen die mensen moeilijk
maar ach, Ik ben niet...

Dubbele moraal

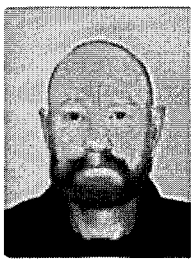

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

Niet liegen

Ik kniel vroom neer, ik wil Hem graag vereren
Het maakt niet uit dat ik mijn knieën kneus
Er valt een hoop van onze God te leren
Zo is het strafbaar leugens aan te smeren
Dat schijnt de Here zwaar te irriteren
Denk aan de hel! Dus neem dat serieus!

Openb. 21:8: '...voor allen die de leugen hebben gediend: hun deel is de vuurpoel met brandende zwavel, dat is de tweede dood.'

Ik ben niet roomser dan de paus

'Ik vind het soms wel heerlijk, dat vereren
Al is het dikwijls maar zo'n E.O.-kneus
Ik wil ze met plezier een lesje leren
Maar niet te lang: al snel ga Ik Hem smeren
Omdat ze Me al gauw gaan irriteren:
Ik neem Mezelf toch óók niet serieus?'

1 Sam. 16:1,2: 'De HEER vroeg aan Samuël: 'Hoe lang blijf je nog treuren om Saul, die ik als koning van Israël verworpen heb? Kom, vul je hoorn met olie en ga voor mij naar Isaï in Betlehem, want een van zijn zonen heb ik als koning uitgekozen.' 'Hoe kan ik dat nu doen?' wierp Samuël tegen. 'Saul zal me vermoorden als hij het hoort.'
De HEER antwoordde: 'Neem een jonge koe mee en zeg dat je bent gekomen om de HEER een offer te brengen.'

Hoe zit dat met mensen?

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

Mensen blijven je verbazen. Dat is geen originele openingszin, maar je kunt er niet omheen. De verbazing betreft in dit geval de al wekenlange berichtgeving omtrent de situatie in Haïti. De mensen daar leefden niet in rijkdom, maar wisten zich in leven te houden en als ze geluk hadden, konden hun kinderen naar school. Het ging bijna zoals het hoort te gaan. Dan op een kwade dag wordt door een aardbeving de leefomgeving uiteengescheurd en weggevaagd. Ik hoef het niet te beschrijven, iedereen herinnert zich de beelden.

De mensen daar zijn heel gelovig. Opa paus en onze lieve heer heeft ze stevig in de greep. Ze werden/worden voorgehouden: onze lieve heer is almachtig. Hij kan iets voor je betekenen. Bidden helpt, wordt ze ingeprent. Ze danken de almachtige heer omdat hun kind werd gered. Ze danken omdat zij toevallig geen stuk steen op hun bast hebben gekregen. Ze danken omdat er nog iets van hun krotje overeind staat, Ze danken wat af.

Is er nu niemand die denkt: waarom wil de almachtige de boel in de puin? Waarom bezorgt hij ons een aardbeving, vernielt hij ons huis en doodt hij onze geliefden?

Die gedachte komt kennelijk niet bij ze op. Ze lijken gehypnotiseerd, met roosters voor hun hersens, de roerselen van het opperwezen te accepteren. Dat wezen is almachtig en kan een aardbeving verhinderen. Hij doet het niet, hoe rijm je dat?

De paus en zijn kornuiten weten het antwoord, zodra er in een pasgeborene enige cerebrale werking optreedt: meteen het geloof er inpompen. Wat men in de prille levensjaren in de hersenwerking van een individu kan zaaien, zal standvastige oogst opleveren. Het geloofszaad zal zich vrijwel onwrikbaar planten. Het zelfstandig denken is in de prille jeugd verminkt, nagenoeg stopgezet. Zo kan het gebeuren dat de heer een stad wegvaagt, maar toch wordt bedankt omdat hulpverleners blikjes rijst uitdelen en een eind verder drinkwater wordt aangevoerd. Ze verwarren onze lieve heer met de Stichting Vluchtelingenhulp en Artsen zonder Grenzen. Beiden organisaties kunnen bestaan omdat zij wereldwijd worden gesponsord door miljoenen mensen. Wat zij doen, daar steekt god geen poot naar uit. Hij pikt wel de dank.

Bij het zien van die beelden dacht ik aan mijn schoonmoeder. Nimmer had ik enig religieus besef bij haar bemerkt. Toen ze voelde dat ze ging sterven, vroeg ze om een pastoor, ze wilde bediend worden. Ach ja, zei iemand, ze komt uit Limburg, het katholieke zuiden, dat blijft erin zitten. Dat is er met de paplepel in gegoten.

Daarom, als je van je kinderen houdt en je ze wil laten opgroeien tot volwaardig denkende mensen, pomp jouw geloof er niet in. Leer ze later zelf denken: hoe zit dat met die god? Laat ze een geestelijke ontwikkeling doormaken. Daar worden ze rijker van. Gaan ze dan in god, of iets anders geloven, dan is het volstrekt legitiem. Die mening hebben ze ongedrogeerd in hun inwendige menszijn gevormd. Gun ze de ontwikkeling van de vrije gedachte. Ze hebben er niet alleen recht op, ze hebben het ook broodnodig.

Vrijdenkersdag 2010

29 mei Universiteit van Humanistiek Utrecht

m.m.v. Anton van Hooff, Bas Haring, Floris van den Berg, Maarten van Rossum, André Klukhuhn, Frans Bijlsma en Rob Tielman.

Het volledige programma volgt in onze mei editie, zie ook www.devrijegedachte.nl/agenda

Achter gesloten deuren - Laurence Rees

De geheime afspraken tussen Stalin, de nazi's en het Westen
Een boekbespreking

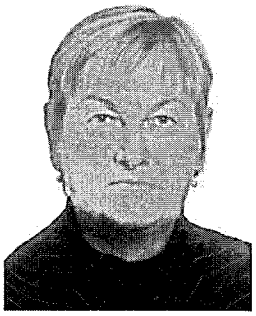

SONJA DE SCHAEPDRYVER (1947, Erembodegem (België)) lerares ethica, publiciste

'Wanneer je gelooft dat het einde van de oorlog samenviel met 'de bevrijding' van alle landen die hadden geleden onder de bezetting door de nazi's' schrijft Laurence Rees in de inleiding van zijn boek, dan heb je het goed mis. Voor miljoenen mensen eindigde de oorlog pas echt toen, nog geen twintig jaar geleden, het communisme ten val kwam. Inderdaad, in de zomer van 1945 wisselden de bevolkingen van Polen, de Baltische staten en een aantal andere Oost-Europese landen de ene dictator (Hitler) in voor de andere (Stalin). Hoe was dit onrecht mogelijk geweest? Dit is een van de essentiële vragen die dit boek probeert te beantwoorden. Bovendien kon deze geschiedenis pas verteld worden na de ineenstorting van het communisme. En dit om twee redenen. Eerst en vooral konden de ongeveer honderd ooggetuigen die Rees heeft ontmoet in de voormalige Sovjet-Unie en Oost-Europa, onder het communistisch bewind onmogelijk openhartig spreken. Vervolgens werd het essentiële archiefmateriaal pas onlangs openbaar gemaakt. Het bestaan van deze documenten, getuigt Rees, heeft het mogelijk gemaakt een poging te wagen om te beschrijven hoe het Westen 'achter de schermen' omging met Stalin. Vandaar ook de ondertitel van het boek. Ook andere vragen komen in dit boek aan bod, zoals: 'Was er iemand in het Westen op een of andere manier verantwoordelijk voor wat er aan het eind van de oorlog gebeurde? Hoe zit het met de grote helden uit de Britse en de Amerikaanse geschiedenis? Wat was de rol van Winston Churchill en Franklin Roosevelt?
Paradoxaal, zo meent Rees, kunnen deze vragen het best beantwoord worden door de figuur van Stalin te belichten. Een goed inzicht in de houding van Stalin tegenover de oorlog krijgt men inderdaad vooral door te kijken naar hoe hij zich gedroeg kort voordat hij een bondgenoot van het Westen werd. Deze periode van het Molotov Ribbentrop Pact, tussen augustus 1939 en juni 1941, heeft in het collectief bewustzijn nooit een grote plek gehad. Stalin's relatie met de nazi's biedt ons een inzicht in het soort mens dat hij was. De sovjetcommunisten en de Duitse nazi's hadden veel gemeen. Zo koesterden ze beiden minachting voor waarden als vrijheid van meningsuiting en de rechtsstaat, die het Westen zo dierbaar waren. Ook is het belangrijk om te weten hoe de Sovjets zich gedroegen tijdens hun bezetting van het Oosten van Polen in de periode 1939-1941, omdat dit de ware aard van het Stalinisme van in het begin duidelijk maakte.

Een bondgenootschap dat niet zo mocht heten
Vanuit Stalin's perspectief was een overeenkomst met nazi-Duitsland een ogenschijnlijk veilige uitweg uit een naderende oorlog en gaf het vooruitzicht op gebiedsuitbreiding en materieel profijt voor de Sovjet-Unie. Het praktische karakter van de onderhandelingen bleek al snel toen de discussie zich bijna onmiddellijk toespitste op 'de invloedssferen.' Toen deze waren vastgelegd in een geheim protocol werd het gesprek in Moskou ongedwongen. Een Duitse diplomaat die aanwezig was als tolk, beschreef de 'sfeer als uitgesproken joviaal'. Stalin schonk zelf de glazen van zijn gasten bij en bracht een toost uit op Hitler. Hij zei: *'Omdat ik weet hoeveel het Duitse volk van zijn Führer houdt, wil ik op zijn gezondheid drinken!'* Het niet aanvalspact werd getekend op 24 augustus 1939. De verrassing bij het Britse publiek was enorm. Over de hele wereld worstelden communistische partijen met de vraag wat ze met dit nieuws aanmoesten. Maar het was duidelijk voor de Britse en Franse regering dat dit pact Hitler de mogelijkheid bood Polen binnen te vallen, wat ook daadwerkelijk gebeurde op 1 september 1939. Twee dagen later verklaarde Groot-Brittannië, in overeenstemming met de in een verdrag met Polen vastgelegde verplichtingen, Duitsland de oorlog.
Op 17 september 1939 trokken 600.000 manschappen van het Rode Leger Oost Polen binnen. Deze actie, zo verklaarde Molotov, was noodzakelijk om de 'bloedbroeders' van het Sovjetvolk te beschermen die in Oost Polen woonden (34 % Oekraïners, 9% Wit-Russen). Aanvankelijk werd het Rode Leger in veel

plaatsen verwelkomd, maar spoedig bleek de duistere kant van de Sovjetbezetting. Die varieerde van de gebruikelijke diefstallen en arrestaties tot verkrachtingen. De willekeurige mishandeling van 'klassenvijanden' (de zgn. 'bourgeois' intelligentsia) van het communistisch systeem werd spoedig vervangen door stelselmatige arrestaties. In februari 1940 begonnen de deportaties. Tijdens de eerste deportatie werden tussen 130.000 en 200.000 mensen, middels afschuwelijke, soms weken durende tochten, met goederenwagons naar Siberië gedeporteerd.

Speciale aandacht besteedt Rees ook aan de massamoord van Katyn. In een bos genaamd Katyn, gelegen in het gebied van de West-Russische stad Smolensk, ontdekten de Duitsers in april 1943 een massagraf met 20.000 vooraanstaande burgers van Oost-Polen, onder wie veel officieren van het Poolse leger. Deze ontdekking zou de daaropvolgende relatie tussen de Westerse geallieerden en de Sovjet-Unie blijven achtervolgen.
Toen de bewijzen van een op handen zijnde Duitse invasie overduidelijk werden, bleef Stalin zich op een irrationele wijze vastklampen aan zijn overtuiging dat de Duitsers immers hun vrienden waren. En hij niet alleen. Toen Molotov van de Duitse ambassadeur in Moskou het nieuws ontving kon hij slechts klagen: '*Dit hebben we toch beslist niet verdiend?*'

Gedwongen bondgenootschap met Stalin
Het is dus overduidelijk, stelt Rees, dat Churchill en Roosevelt wisten met wat voor soort regime ze te maken hadden. Geen van beiden was aanvankelijk erg enthousiast over het gedwongen bondgenootschap met Stalin dat tot stand kwam nadat in juni 1941 de Duitsers de Sovjet-Unie waren binnengevallen. Churchill beschouwde het als 'een pact met de duivel.' Maar, Roosevelt en Churchill wilden de oorlog winnen op een manier die hun eigen landen zo min mogelijk zou kosten - zowel wat betreft mensenlevens als in financiële zin. Wat in het Westen soms vergeten wordt, is dat de verliezen van de Westerse geallieerden in het niet vallen bij die van de Sovjets. De VS en Groot-Brittannië hadden elk 400.000 gesneuvelden, de Sovjet-Unie verloor in totaal 27 miljoen mensen.
Het 'aan boord' houden van Stalin was - vooral in de jaren voor D-day, toen de Sovjets dachten dat ze vrijwel alleen stonden - buitengewoon moeilijk en vereiste, zoals Roosevelt het noemde, 'de uiterste zorgvuldigheid'. Dit had tot gevolg dat de Westerse geallieerden zich genoodzaakt voelden om achter de schermen enorme politieke concessies te doen. Een voorbeeld hiervan was dat in de geallieerde propaganda een bijzonder rooskleurig beeld van Stalin werd geschilderd. Een ander voorbeeld was het opzettelijk verzwijgen van materiaal dat de waarheid over Stalin en de aard van het Sovjetregime aan het licht bracht. Churchill besefte dat hij met Stalin verder moest, de oorlog was immers het grote probleem. Ook de Britse zeelui die op de konvooien naar het verre noorden hadden gevaren probeerden het leven in de Sovjet-Unie te begrijpen. Hun ervaring, samen met de persoonlijke verhalen van de Sovjetburgers die zij hebben ontmoet, biedt een zeldzaam inzicht in de botsing van deze twee culturen. In 1943 werd het bondgenootschap erg op de proef gesteld door de ontdekking van de massagraven in Katyn door de nazi's. Radio Berlijn maakte het nieuws wereldkundig. De Britse regering probeerde het Poolse protest de kop in te drukken. Zo schreef Churchill aan Stalin: '*Ik onderzoek om (...) de Poolse kranten die in dit land verschijnen en die de Sovjet-Unie aanvallen (...) het zwijgen op te leggen.*' Vertrouwelijke regeringsstukken getuigen van Churchill's schaamteloze pragmatisme. De Britse ambassadeur bij de Poolse regering in ballingschap, die belast was met een onderzoek ter zake, moest niettemin erkennen dat er weinig alternatieven waren.
Door het uitblijven van een tweede front verslechterde de relatie met Stalin. Over het vraagstuk van een tweede front verschilden de Westerse geallieerden grondig van mening. De Amerikanen geloofden dat een invasie van Noord-Frankrijk de snelste manier was om de oorlog te beëindigen terwijl Churchill meende dat dit alleen overwogen kon worden als Duitsland aanzienlijk was verzwakt. Na het Koersk offensief, waarvan het Rode Leger de overwinning kon opeisen, begonnen de Duitsers zich terug te trekken, een terugtocht die meer dan twee jaar zou duren. Nu moesten de geallieerde leiders de strategie van het verdere verloop van de oorlog bespreken, maar ook de vorm van de naoorlogse wereld en de nieuwe grenzen van Europa.

Teheran en Jalta
De eerste ontmoeting tussen Churchill, Stalin en Roosevelt vond plaats in Teheran in november 1943. Deze eerste ontmoeting bepaalde reeds de

antwoorden op veel cruciale kwesties, waaraan ruim een jaar later in Jalta alleen nog maar geprutst werd. Toen was ook al duidelijk, stelt Rees, dat in de naoorlogse wereld de VS en de Sovjet-Unie de twee machtigste landen zouden zijn. Toch is Jalta (februari 1945) belangrijk omdat het het hoogtepunt markeert van de optimistische wijze waarop Churchill en Roosevelt onderhandelden met Stalin Zij wilden graag blijven geloven in de mens Stalin. Uiteraard was het Polen dat voor de relatie met Stalin de lakmoesproef vormde. Ondanks de protesten van de Poolse regering in ballingschap gingen Roosevelt en Churchill ermee akkoord dat Stalin het oosten van Polen kon houden, op voorwaarde dat Polen 'vrij en onafhankelijk' kon zijn. Alleen de meest onverbeterlijke optimist, zo schrijft Rees, kan hebben geloofd dat deze slappe formule tot het gewenste resultaat - een vrij en democratisch Polen - zou leiden. Toch waren de Westerse geallieerden over het algemeen tevreden met wat er in Jalta was bereikt. Na de conferentie gaven zowel Britten als Amerikanen een rooskleurig beeld van wat op de Krim was bereikt. Bewijs hiervan is de volgende uitspraak van Churchill dat *'(...) Stalin het goed meende met de wereld en met Polen'* en dat *'premier Stalin oprecht was geweest.'* Roosevelt maakte het nog bonter toen hij verklaarde dat er in Jalta niet alleen een akkoord was bereikt over de VN, maar dat de ' invloedssferen' in Europa waren afgeschaft. Stalin echter geloofde niet in mooie woorden. Waar het hem om ging, was waar de grenzen van de Sovjet-Unie liepen en de mate waarin de naburige landen zich gedwee schikten naar zijn wil. De conferentie van Potsdam, de Sovjetinval in Mantsjoerije, het 'IJzeren Gordijn', de schijnvertoning en de tragedie van 'Katyn' tijdens het proces van Nürnberg en het uiteindelijke lot van Polen, bewijzen dat Stalin de grote winnaar was van de oorlog.
Uiteindelijk, besluit Rees, kunnen we de oorlog het best begrijpen als we hem zien als een conflict waarin machtspolitiek een rol speelde en als een poging om te voorkomen dat de nazi's Europa zouden overheersen. Bij het nastreven van dat doel moesten zij 'een pact sluiten met de duivel' (Churchill). De populaire mythe dat de oorlog een verhaal is over een alliantie van goede mensen die vochten tegen een alliantie van slechte mensen moeten we loslaten!!! *Achter gesloten deuren* is een boeiende mix geworden van politieke verhalen en de persoonlijke getuigenissen van hen die de gevolgen van de beslissingen van de drie leiders moesten dragen, zonder dat Rees hier oppervlakkige morele oordelen over velt.

Laurence Rees, *Achter gesloten deuren*, Uitg. Manteau, 2009, 427 pp, ISBN 9789022322925

Een ex-moslim werd lid van De Vrije Gedachte

ANTON VAN HOOFF interviewt Jafar Rahimi

Onlangs berichtte het Sociaal Cultureel Planbureau dat de 'ontmoskeeïng' zich onder de tweede generatie immigranten uit moslimlanden gestaag doorzet. Maar er zijn ook mensen die de 'moslimlanden' verlaten omdat ze geen moslim meer willen zijn. Zo iemand is Jafar Rahimi, sinds kort lid van onze vereniging. We hebben meer ex-moslims bij De Vrije Gedachte, maar die willen liever onbekend blijven. Jafar wil wel voor zijn ongeloof uitkomen. Die man wilde ik leren kennen. We spraken elkaar in Leeuwarden en zetten het gesprek via de e-mail voort.

Eerst de gewone vraag aan gasten: wie ben je en waar kom je vandaan?
Ik ben Jafar Rahimi. 18 jaar geleden werd ik in Afghanistan in Herat geboren. Mijn vader was soldaat. Hij is vermoord toen ik 7 jaar was – ik was zijn enige kind. Daarna vluchtte ik met mijn moeder naar Iran omdat die mensen die mijn vader hebben vermoord ons volgden; ze wilden ook ons vermoorden. In Iran zorgde mijn moeder voor mij, maar zij stierf toen ik 14 was. Toen stond ik alleen in het leven en vroeg ik me af: "Waar is die god die je wil helpen?"Want familie heb ik verder niet. Vandaar ben ik met een vliegtuig drie jaar geleden naar Nederland gekomen. Bij aankomst op Schiphol vroeg ik asiel aan. Ik doe mijn best om aan de voorwaarden voor vestiging in Nederland te voldoen. Ik heb de taal geleerd, via cursussen, door de televisie en door

veel met Nederlanders te praten. Ik heb hier inmiddels vrienden gekregen, niet alleen uit Afghanistan, maar ook onder Nederlanders.

Waarom kwam je juist naar Nederland en waarom wil je juist hier blijven?
Ik ben naar Nederland gekomen omdat ik de Koran niet wil lezen en aan iets geloven dat niet bestaat. Ik ben naar Nederland gekomen omdat ik zoals veel mensen zelfstandig wil zijn. Ik wil voor mezelf beslissen. In Afghanistan en alle moslimlanden moet je aan god geloven anders moet je dood. Ik wil ook vrijheid hebben, ik wil ook vrij leven, ik wil mensen kunnen overtuigen en met hen praten en zeggen dat god helemaal niet bestaat, maar dat kan in Afghanistan niet. Daarom wil ik in Nederland blijven.

Wat deed het lezen van de Koran met je?
Ik heb thuis van mijn moeder de Koran leren lezen. Ik begrijp helemaal geen Arabisch. Veel mensen in Afghanistan lezen de Koran zonder dat zij weten dat wat die betekent. Ze lezen gewoon omdat andere mensen zeggen: "Hij heeft de Koran gelezen en hij is best wel een goed mens." Ook ik las de Koran zonder dat ik wist wat die betekende. Toen ik in Nederland was gekomen, heb ik heel veel dingen gedaan. Ik heb boeken gelezen over andere religies. Toen ik in Afghanistan en Iran was, dacht ik eigenlijk dat alle mensen moslim waren. Maar hier ik zag heel veel religies. En hier las ik de Koran voor de betekenis. Toen schrok ik en werd bang. Het was niet waar, vond ik, en nu zeg ik dat ik atheïst ben.

Je bent dus niet in Afghanistan en Iran voor je twijfel uitgekomen?
In Afghanistan en Iran moest ik een moslim zijn: ik mocht niet aan het bestaan van god twijfelen. Een moslim moet nooit zich afvragen of god bestaat of niet. Als een moslim daarover denkt, is hij een Kaffir en mag hij wel gedood worden.

Hoe reageren de Afghaanse vrienden die je hier hebt op het feit dat je atheïst ben?
Sommige van mijn vrienden vinden het logisch dat ik atheïst ben, maar ik had ook een fanatieke moslimse vriend. Toen ik hem vroeg: "weet je zeker dat god bestaat, kwam hij mij meteen slaan. Soms vragen mijn vrienden: "Kun je bewijzen dat god niet bestaat?" Dan zeg ik: "Als jij bewijst dat god bestaat, zal ik bewijzen dat god niet bestaat .

Hoe ben je in contact met De Vrije Gedachte gekomen?
Ik was heel erg op zoek naar atheïstische websites en toen ging ik naar bibliotheek en daar vroeg ik: "Ik wil een paar sites over atheïsme. "En zo heb ik www.devrijegedachte.nl gevonden.

Don't shoot the messenger

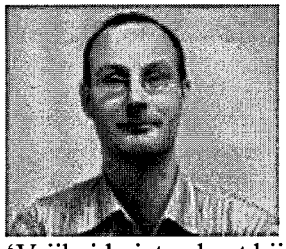

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

Toen ik, met interesse, Jeroen Hopster's artikel 'Vrijheid niet gebaat bij recht om te beledigen' las, bedacht ik me dat in het vorige nummer een artikel van je vader Paul stond met dezelfde strekking. Ik zocht tussen de stapels tijdschrift het vorige nummer erbij en daar vond ik 'Grenzen aan het recht op beledigen'. Ook vond ik nog een column van Enno, de hoofdredacteur, met dezelfde strekking 'Spreken is zilver...'. Onze voorzitter, Anton van Hooff, heeft zich ook nadrukkelijk uitgesproken tegen het recht op beledigen, maar ik kan zijn stukken daarover niet zo snel vinden. Uit deze opsomming blijkt evenwel dat vrijdenkers moeite hebben met hun eigen kernwaarde: de vrijheid van expressie. Het is alsof ouders hun zoon van 17 voor het eerst vrijheid geven om zelf te bepalen hoe laat hij thuis komt, en dan vervolgens hun zoon berispen wanneer hij een nacht helemaal niet thuis komt. Als je iemand vrijheid geeft, dan hoeft die persoon niet perse dingen te doen die je zelf leuk vindt of in gedachten had. Integendeel de zoon van 17 wil waarschijnlijk heel andere dingen met zijn vrijheid doen, dan zijn ouders willen. De kernwaarde van de open samenleving is de vrijheid van expressie. Ik gebruik liefst de term 'expressie' omdat dat groter is dan 'menings-

uiting'. Onder de vrijheid van expressie valt alles wat mensen doen om zichzelf te expresseren of uit te drukken: het gaat om hobby's, verenigingsleven, cultuur of wat mensen ook maar doen in hun leven. Zolang zij anderen niet fysiek schaden, en zolang zij voldoen aan de verplichtingen van democratisch burgerschap (dat bestaat minimaal uit belasting betalen), dan is alles toegestaan. Voor de ouder-kind relatie geldt dit nog strenger: kinderen zijn niet het eigendom van de ouders, of de gemeenschap, maar zijn individuen die recht hebben op vrijheid en ontplooiingsmogelijkheden. De vrijheid van kinderen mag dus niet onnodig beperkt worden door het opleggen van irrationele taboes en het opdringen van onwaarheden, oftewel een religieuze opvoeding. Het juridische recht op de vrijheid van expressie, omvat het recht om complimenten te geven, het recht om liefdesbrieven te schrijven, het recht om klachten te uiten, het recht om pornografische teksten, foto's of video's te maken of te verspreiden (mits in de productie ervan anderen geen schade is berokkend), het recht om te vloeken, het recht om te zwijgen, het recht om te groeten, het recht om niet terug te groeten, het recht om te zingen en het recht om te beledigen. Als je juridisch de vrijheid hebt om iets te doen, betekent dat niet dat je van die vrijheid gebruik hoeft te maken. Zo ben ik vrij om mij bij een bridgeclub aan te sluiten, of te gaan bingo spelen, maar, gesteld dat ik niet seniel wordt, zal ik van deze mogelijkheid geen gebruik maken. Het verbaast mij dat vrijdenkers moeite hebben met hun eigen basisprincipe. Vrijdenkers hebben in hun georganiseerde vorm sinds 1856 waarschijnlijk heel wat mensen diep beledigd en gekwetst. Multatuli is een van onze helden. Toch kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat hij weleens uit was op sensatie en zijn woorden expres zo koos om de gelovigen eens extra de gordijnen in te jagen. Dat is prachtige literatuur geworden. Ook Rudy Kousbroek die gelovigen geestesziek noemt deinst er niet voor terug beledigend uit de hoek te komen. Wat ik echter absoluut niet wil is dat een opinie moet worden gecheckt op de intentie van degene die deze uit. Het is absurd om bij uitingen van Hans Teeuwen, Pat Condell, Richard Dawkins, Ayaan Hirsi Ali, Theo van Gogh, Hans Jansen of Floris van den Berg te gaan psychologiseren of de intentie wel of niet beledigend is. Nuy spreekt in dit verband over 'doelbewust beledigen'. Wat maakt het uit of Moslims aanduiden voor geitenneukers een doelbewuste belediging is of dat het een 'onbedoeld bijproduct' is. Terzijde, het zou mij niet kunnen schelen als ik persoonlijk of dat vrijdenkers collectief uitgemaakt zouden worden voor geitenneuker(s). Zijn er eigenlijk uitingen die mij persoonlijk zouden kunnen beledigen? Ik krijg een aardige hoeveelheid fanmail, in die fanmail zit soms ook wat hatemail. Ook op het web staan er, naast veel lofzang, ook negatieve dingen over mij. Het is wel zo dat als er tien complimenten staan en een negatieve opmerking, die negatieve opmerking het meest beklijft. Maar het deert mij niet dat sommige uitingen beledigend zijn of zelfs beledigend zijn bedoeld. Wie in een open samenleving leeft, zal een laagje eelt op zijn of haar ziel moeten kweken. Wie zich in het openbaar uitspreekt of toont, loopt meer kans het doelwit van kritiek en daarmee beledigen te worden, dan wie zich binnen de mainstream kaders van de cultuur houdt. Nuy heeft het over de 'jammerlijke vergissing' om te pleiten voor het recht op beledigen. Misschien kan ik het verduidelijken door te wijzen op het verschil tussen a) het recht op beledigen en b) een pleidooi voor beledigen. Als een samenleving de vrijheid van expressie zo groot heeft dat het het recht op beledigen omvat – dus geen restricties op die vrijheid voor het kwetsen van gevoelens, zoals blasfemie en majesteitsschennis, dan is dat een teken van een open samenleving, een samenleving waarin ik zou willen wonen. Een samenleving waarin de overheid zich tot doel stelt beledigen te voorkomen, bezorgt mij rillingen. Ik kan je zeggen dat zo'n samenleving geen ruimte zal bieden aan vrijdenkers. Veel mensen menen dat als Theo van Gogh het wat milder en genuanceerder had verwoord, hij dan niet vermoord was. Echter, diens moordenaar zegt dat het hem gaat om kritiek op de islam, dat dat een belediging is voor Allah, niet om het zogenaamde beledigen van Marokkanen zoals door hen voor geitenneukers uit te maken. Dit is een heel belangrijk punt, want dit haalt de wind uit de zeilen van hen die menen dat als critici hun toon matigen er dan sprake kan zijn van constructieve dialoog. Op de dodenlijst van de moslimterroristen stond ook Job Cohen, omdat hij een 'joodse' burgemeester is. Cohen is niet iemand van de harde lijn, en toch wordt zijn standpunt, houding, optreden net zo beledigend en kwetsend gezien als dat van Van Gogh en Hirsi Ali. Wie pleit voor een matiging van de toon van de kritiek en een dialogische benadering voor staat, doet aan zelfcensuur. Vrijdenkers mogen nooit de waarheid geweld aan doen. Religiekritiek, en harde religiekritiek, is de

essentie van vrijdenken en het georganiseerde vrijdenken. Ik ben altijd op mijn hoede wanneer mensen zeggen: 'Ik ben voor de vrijheid van meningsuiting, *maar...* ' of 'Ik ben tegen censuur, *maar* ...'. Dat woordje 'maar' is waar de schoen wringt. Behalve de logische grenzen aan tolerantie en vrijheid, dienen er in een open samenleving geen 'maren' te zijn. Dat 'maren' riekt naar fatsoenrakkers, censors, paternalisme of erger. Ongetwijfeld hebben de mensen die de vrijheid van expressie toch wat te groot vinden, het goed voor, maar beseffen zij niet dat zij zich op een gevaarlijk pad begeven, het pad van de totalitaire verleiding – zoals zo fraai beschreven in *De utopische verleiding* van Crombag en Van Dun.
Jeroen, jij wijst erop dat er twee soorten vrijheid zijn: negatieve en positieve vrijheid. In een humane samenleving wordt getracht beide vrijheiden te optimaliseren. Positieve vrijheid omvat de mogelijkheden van individuen om zich te kunnen ontplooien in de samenleving. In een verzorgingsstaat draagt de overheid zorg voor haar burgers – hiermee wordt positieve vrijheid gefasciliteerd. In Nederland anno nu zit het wel snor met beide soorten vrijheden, al is het niet optimaal. En er wordt gemorreld aan beide soorten vrijheden. Jeroen schrijft: 'Het getuigt van een wel erg onaangepaste houding om het recht tot beledigen te taxeren als nastrevenswaardig belang. De vrijheid van meningsuiting, zo blijkt, geldt pas echt als betekenisvolle verworvenheid, wanneer deze vrijheid gericht is op een maatschappelijk goed.' Maar wie bepaalt wat een 'maatschappelijk goed' is? Censors beweren ook altijd het beste met de mensen voor te hebben, door hen te beschermen tegen verderfelijke invloeden. Het klinkt wel mooi wat je schrijft, maar, als je er dieper over nadenkt, is het een gevaarlijke uitspraak. Tijdens mijn studie filosofie heb ik mij ook door verscheidene werken van die overschatte katholiek Charles Taylor heen gewerkt. Taylor blinkt uit in onduidelijkheid. Het is jammer dat er zoveel kostbare tijd verspeeld wordt op de academie met het bestuderen van dergelijke charlatans. De filosoof A.C. Grayling heeft het allemaal een stuk beter op een rij staan. Een probleem met duidelijk schrijvende auteurs is dat er niet veel aan te kluiven valt, er hoeft niet geïnterpreteerd te worden. En filosofologen doen niets liever dan interpreteren. De Nazi Heidegger, katholieke Taylor, verwarde Derrida zijn geliefde studieobjecten, Grayling, Singer en Popper veel minder. Ik weet trouwens ook niet of ik wel streef naar 'dialogische verzoening': ik wil geen verzoening met joden die hun zoontjes mutileren, met gristenen die homoseksuelen en vrouwen als tweederangsburgers behandelen. De basiswaarden van de humaniteit staan niet ter discussie. Het is ook helemaal niet nodig om daarover in dialoog te treden. Wie kiest voor dialogische verzoening (zoals men op Universiteit voor Humanistiek) nastreeft loopt het risico intolerantie te tolereren en zelf nergens meer voor te staan. Het is een vergissing om a priori respectvol te zijn voor cultuurverschillen en religies. We moeten streven naar waarheid en rechtvaardigheid, niet naar respect. Respect dient maar al te vaak als maskering van onwaarheden en onrecht. We moeten waken dat De Vrije Gedachte een duidelijk uitgesproken standpunt inneemt en niet richting UvH opschuift.
Hoogleraar antropologie en voorzitter van het HVV, de Vlaamse evenknie van het HV, Rik Pinxten betoogt in zijn boek *De strepen van de zebra* dat Theo van Gogh de Marokkanen niet beledigend had mogen bejegenen, omdat er, volgens Pinxten, sprake is van een sociale machtsongelijkheid. Ik vind dit een gotspe. Ik vind dit een grove belediging en een onbetamelijke insinuatie. Het lijkt alsof Pinxten wil beweren dat Van Gogh zijn moord zelf over zich afgeroepen heeft en dat daar nog iets voor te zeggen valt ook! Dit laat mijns inziens zien dat er aan de vrijheid van expressie niet gemorreld moet worden. Wij, en de vrijdenkers voorop, dienen de vrijheid van expressie met alle macht binnen het democratisch raamwerk, te verdedigen. In zijn boek rept Pinxten over 'domme atheïsten' en 'arrogante humanisten', waarmee hij doelt op Nieuwe Atheïsten en vrijdenkers. Misschien is dat beledigend of kwetsend bedoeld.
Paul, jij vraagt je af: 'Waarom zou ik iemand (willen) beledigen? Iedereen mag zelf weten wat zij of hij zegt, dus je moet zelf weten of je iemand wilt beledigen en wat jouw intentie is. Met andere woorden, je hoeft dus helemaal niet te (willen) beledigen. Je vervolgt dan: 'Dat recht [op beledigen] geldt alleen waar het gaat om blijvend geestelijk pijn doen, niet waar het gaat om blijvend geestelijk te beschadigen of kapot te maken.' Als psycholoog zul je ongetwijfeld weten dat een (streng) religieuze opvoeding en onderwijs kinderen levenslange trauma's kan bijbrengen. Kan ik dan concluderen dat volgens jou het recht op de vrijheid van expressie *niet* het recht op het indoctrineren van kinderen omvat? Ik ben inderdaad van mening dat het immoreel is om kinderen leugens en taboes bij te brengen en te

dreigen met geweld. Ik vind een orthodoxe (christelijke, islamitische, joodse, etc.) opvoeding dan ook verwerpelijker dan wanneer kinderen vloeken of grove taal gebruiken. Een probleem is echter, hoe en wie bepaalt wanneer mensen geestelijk kapot gaan aan kritiek? Moslims beweren door critici te worden vernederd, moeten mensen als Hans Jansen, Hirsi Ali, Wilders, Warraq en Van den Berg hun kritiek dan maar matigen? Het lijkt mij dat je met goede intenties een verkeerd pad bewandeld en dat je het opneemt voor de verkeerde partij. De 'maar-mensen' vormen een cordon sanitaire rondom de intolerante gelovigen. Echter, zachte heelmeesters maken stinkende wonden. Zoals Job Cohen pijnlijk ondervindt, maar nog steeds niet begrepen heeft, is dat je niet met iedereen vrienden kan worden, zelfs als je daar erg je best voor doet. Misschien moet ik toch nog wat schrijven over het vermaledijde forum van De Vrije Gedachte. Het bestuur heeft – niet eensgezind – besloten om het ongemodereerde forum op te heffen en bij het gemodereerde Freethinker forum onder te brengen. Ik ben daar resoluut op tegen. Vrijdenkers die hun eigen vrijdenkersforum modereren zijn als vleesetende vegetariërs. Je kunt niet zeggen pal te staan voor de vrijheid van meningsuiting en dan bijdragen toetsen op (fatsoens)normen. Zelfs als het forum een ordinaire dark room van vuiligheid en vunzigheid zou zijn – en dat valt allemaal reuze mee – dan nog dienen we dat te accepteren. Alleen achteraf kan worden bepaald of uitspraken strafbaar zijn. In dat geval kan aangifte worden gedaan. Het elkaar uitmaken voor antisemiet, schoft, amateur moet allemaal kunnen. Het is wel jammer dat de vrijdenkersvereniging erg in zichzelf gekeerd is en dat er onderling heel wat pennen in gal gedoopt worden – alsof dat de wereld ook maar 1 millimeter in de goede richting zou duwen. Constructief is een groot deel van de interne 'dialoog' niet. Vanuit de door christenpolitici zo geprezen bekrompen jaren 50 moet Nederland anno nu wel een losgeslagen bende lijken, met weinig mannen die nog in pak lopen, mannen met lang haar, vrouwen in broeken en achter het stuur. Wat nu algemeen geaccepteerd is, was ooit onfatsoenlijk en haast taboe. Vanuit (streng) islamitisch perspectief is het allemaal nog een graadje erger in het westen. Het blote westen is een grote bron van ergernis en zelfs haat voor orthodoxe gelovigen. Hierin verbroederen de fundamentalistische christen, moslims en joden zich. Een topless zonnende vrouw is het ultieme schrikbeeld van menig gelovige. Hoe mensen zich kleden dan wel niet kleden kan een grote bron van ergernis zijn. In mijn opstel 'De ethiek van de hoofddoek' ga ik hier uitvoerig op in. Kleding kan dus beledigend zijn voor mensen. Zelf vind ik bontproducten (en eigenlijk ook leerproducten) walgelijk en beledigend. In een open samenleving leven mensen in vrede met elkaar samen die er maximaal verschillende visies op na kunnen houden. Die visies kunnen onderling onverenigbaar zijn, of mensen kunnen andere opvattingen verachtelijk, beledigend of kwetsend vinden. Toch is deze vrijheid een groot goed, want het garandeert dat ieder individu zichzelf zo goed mogelijk kan ontplooien en uiting kan geven aan haar of zijn voorkeuren. Diversiteit en pluraliteit nemen toe. Een veelkleurige pluriforme kosmopolitische samenleving lijkt mij te verkiezen boven een samenleving met een smalle marge van vrijheid – lees daar de dystopische literatuur maar over zoals *1984, Brave New World* of de film *V for Vendetta.* De vrijheid van de open samenleving waarin het ideaal van John Stuart Mill ('alles mag zolang je anderen niet fysiek schaadt') is een hoogtepunt in de beschaving. Deze vrijheid is millimeter voor millimeter bevochten op conservatieven die niets liever willen dan anderen de wet voorschrijven. Vrijdenkers zijn de waakhonden van die kostbare vrijheid. Die vrijheid mag echter de nooit de grenzen van (fysiek) schaden aan anderen overschrijden. Intolerantie mag niet getolereerd worden.

De vrijheid van expressie is niet absoluut: dreigen met op toepassen van geweld mag niet. Beledigen dus wel. Vrijheid van expressie kan helaas pijn doen. De kernwaarde van het vrijdenken is de vrijheid van expressie. Censuur als tactiek lijkt mij geen goede strategie voor een vereniging die zegt te staan voor vrijheid. Liever een stelletje scheldende en kibbelende mannen dan censuur. De rode lijn van deze 'vrijheidsbrief' is een pleidooi voor een zo groot mogelijke vrijheid van expressie, zelfs als het pijn doet. *Beledigen mag, (dreigen met) geweld niet.* Tot slot nog dit: er zijn belangrijker zaken op de wereld: de milieucrisis, dierenleed, honger in de wereld. Daar hoor ik vrijdenkers helaas niet over.

To insult or not to insult, that's the question

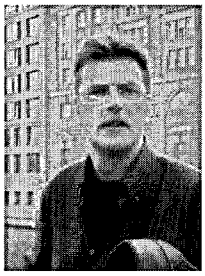

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer, hoofdredacteur De Vrije Gedachte en voorzitter van het bestuur van Stichting De Einder

In *Don't shoot the messenger* houdt Floris van den Berg een hartstochtelijk pleidooi voor het recht op beledigen. Voor hem ligt de grens van de vrijheid daar waar die vrijheid een ander fysieke pijn bezorgt. Op zich geen probleem met zo'n definitie maar er is meer aan de hand. Ik vind het recht op beledigen inderdaad onzin, want we hebben al vrijheid van meningsuiting. Persoonlijk vind ik geen enkele belediging de moeite van een rechtsgang waard maar wie zich beledigd voelt, die kan naar de rechter. Daarmee is echter nog niet alles gezegd. Ik hecht namelijk aan goede omgangsvormen. Voor sommigen is dat een reden om mij voor fatsoensrakker uit te maken. Ik kan daar goed mee leven. Maar anderen gaan daarin zo ver dat ze goede omgangsvormen als een vorm van zelfcensuur beschouwen en daarmee is de fatsoensrakker prompt wegbereider geworden van een onvrije samenleving waar de overheid als censor optreedt. Dat is natuurlijk klinkklare nonsens.

Welke ouder leert zijn kind schelden? En als je dat als kind niet geleerd is, sterker nog, als je als kind is voorgehouden dat schelden niet hoort, waarom zou je dat als volwassene dan opeens wel doen? Mijn stelling is dat iedere boodschap die de belediging als vehikel nodig heeft per definitie een zwakke boodschap is, uit zichzelf kennelijk niet sterk genoeg om enig effect te sorteren.

Niet alleen vrijdenkers mogen de waarheid nooit geweld aandoen, niemand zou behoren te liegen. Het mag echter wel, als het tot de vrijheid van expressie gerekend wordt. Ik begrijp deze passage van van den Berg niet zo goed. Wanneer ik mijn mening ten beste geef, en anderen voelen zich door mijn mening beledigd, dan is dat vooral jammer voor die ander. Ik voel mij niet schuldig aan het feit dat ik hem of haar heb gekwetst. Ook zie ik geen enkele reden waarom ik mijn mening voor mij zou moeten houden als die ander wél zijn mening mag geven.

Als ik iemand echter aanspreek met: "zeg antisemiet, jouw ideeën over Israël staan mij niet aan", of met: "hé lul, jij hebt er geen bal van begrepen" of soortgelijke bejegeningen, dan ben ik duidelijk niet uit op een dialoog of discussie. Dan is het kennelijk mijn bedoeling de ander te schofferen. Ik vind dan dat de goede omgangsvormen verdwenen zijn. Gesprekken die op deze manier worden gevoerd ga ik uit de weg, ik heb er geen zin in, ik krijg er slechte zin van en een vieze smaak bovendien.

Een dialoog of een discussie heeft alleen zin tussen partijen die naar elkaar willen luisteren en die bereid zijn zich te laten overtuigen en respect voor elkaars mening, standpunt of gevoelen is daarbij raadzaam. Een heleboel mensen zijn echter helemaal niet geïnteresseerd in discussie, die willen zichzelf leeg laten lopen en die slaan op ongemodereerde fora zogenaamd flinke taal uit. Op hoge toon wordt de halve wereld ter verantwoording geroepen en iedereen, werkelijk iedereen wordt de maat genomen, voor leugenaar uitgemaakt of als niet integer aan de kant geschoven. En als ze zelf tegen een woord aanlopen dat hen niet bevalt, is de wereld te klein.

Als hoofdredacteur dien je bereid te zijn verantwoording af te leggen aan je lezers. Ik doe dat graag maar niet meer op enig forum, gemodereerd of niet. Het is mij slecht bevallen en volgens mij heb ik het recht om bepaalde plaatsen te mijden.

Beledigen mag, (dreigen met) geweld niet, stelt van den Berg. Daar ben ik het dus geheel mee eens. Maar als hij afsluit met de verzuchting dat vrijdenkers het niet hebben over belangrijkere thema's zoals de milieucrisis, dierenleed en honger in de wereld, dan voelen wij ons als redactie niet aangesproken. Blader maar eens door de inhoudsopgaven van de verschillende edities van dit maandblad.

Boekenlijst De Vrije Gedachte

De Egoïst Max Stirner, 114 pag., Biografie, **Hans Jansen**	€ 17,00
Geleefde brieven, Deel I Prometheus (roman), 237 pag., **Floris van den Berg**, met een nawoord van Frans Bijlsma	€ 25,00
Sprokkelhout, Een polemisch-filosofische ideeënbundel, 99 pag., **Gerhard Elferink**	€ 15,00
Denkers zonder dogma's, 198 pag., **Bert Gasenbeek** (redactie)	€ 10,00
Uit Vrije Dwang – gedichten, 150 pag., **Aboe L-Alaa al-Ma'arri**	€ 21,50
God noch autoriteit, Geschiedenis van de Vrijdenkersbeweging in Nederland, 366 pag., Red. **B. Gasenbeek, J.C.H. Blom en J.W.M. Nabuurs**	€ 24,50
De dageraad van het positief atheïsme, 175 pag., Jan Hoving over godsdienst en seksualiteit in het interbellum, **Vincent Stolk**	€ 12,50
In niets neutraal, Een keuze uit vijftien jaargangen van het maandblad De Vrije Gedachte, 319 pag.	€ 7,00
Schendingen van de scheiding tussen Kerk en Staat, 176 pag., **Werkgroep Kerk en Staat**	€ 5,00
Tekst en uitleg, 140 pag., **Jan Vis**, televisie teksten	€ 4,00
Ik ben een werktuig van niets en niemand, 48 pag., **Pszisko Jacobs**	€ 3,00
De levenskijk van een vrijdenker, 75 pag., **Martin Paulissen**	€ 3,00
Francisco Ferrer, 12 pag. , **Simon Radius**	€ 2,50

Na ontvangst van het verschuldigde bedrag wordt uw bestelling u zo snel mogelijk toegezonden.
Vermeld ook het (de) gewenste nummer(s) en uw adres!
Girorekening 274551 ten name van De Vrije Gedachte Rotterdam

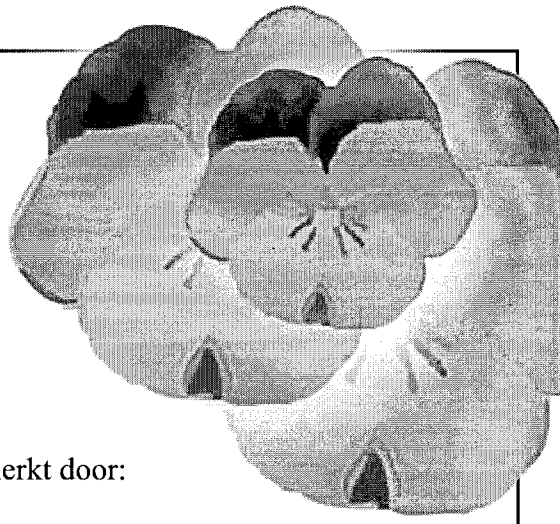

Doelstelling vereniging De Vrije Gedachte

De vereniging **De Vrije Gedachte** stelt zich ten doel:
het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

Rationeel denken en onderzoeken van'de werkelijkheid daarbij strevend naar:
- bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en een onwetenschappelijke houding.
- vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.

Moreel handelen vanuit het besef van:
- eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden.
- menselijke waarde.
- solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu.
- de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:
- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder)
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging
- te reageren op artikelen of televisie-uitzendingen van De Vrije Gedachte
- lid te worden van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte (zie de binnenkant van het voorblad)
- abonnee te worden van het blad De Vrijdenker (zie de binnenkant van het voorblad)

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken?
Neem contact op via de bekende adressen, of: info@devrijegedachte.nl

Bosvlo

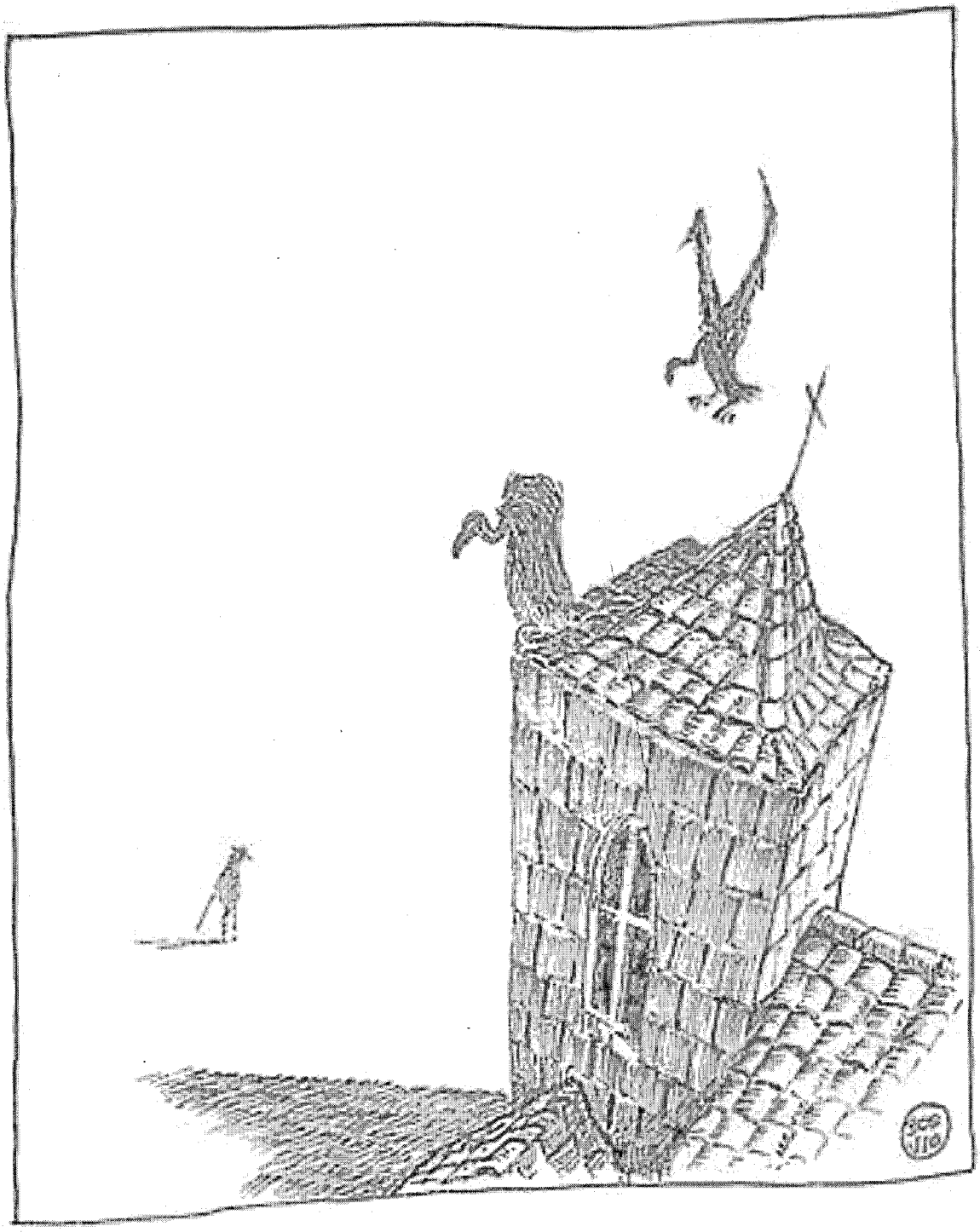

LEEGLOOP KERKEN SIEEDS NAVRANTER